

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**ORTADOĞUDA DİNLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
(YAHUDİLİK-HİRİSTİYANLIK-İSLAMİYET)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN

HAZIRLAYAN
Hasan YILDIZ

ELAZIĞ - 2008

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**ORTADOĞUDA DİNLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
(YAHUDİLİK-HİRİSTİYANLIK-İSLAMİYET)
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Bu tez ..../..../..... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

DANIŞMAN

ÜYE

ÜYE

Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..../..../..... tarih ve ..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ÖZET

Ortadoğu, bulunduğu coğrafi konumdan dolayı tarihsel süreç içerisinde birçok milletin bu bölgeye yerleşmesine neden olmuştur. Etnik yapıdaki bu çeşitlilik beraberinde kültürel farklılıkları da getirmiştir ki bu durum, bazı dönemler hariç tarih boyunca Ortadoğu'da günümüze kadar devam eden istikrarsız bir bölge olmasına neden olmuştur.

Karışıklıkların yoğun olmasından olacaktır ki Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi üç önemli ilahi din bu bölgede ortaya çıkmıştır.

Asli unsurları bakımından bu üç din de Allah'ın varlığını ve birliğini vurgulamaya çalışmıştır. Yani Allah, değişik dönemlerde, değişik isimler altında farklı peygamberler aracılığıyla insanları uyarmak ve onları doğru yola yöneltmek amacıyla zaman zaman bu bölgeye ilahi dinleri göndermiştir.

Tüm ilahi dinlerin özünde İslamiyet'in temel özellikleri yatmaktadır. Ancak insanlar, zamanla bu dinlere uymayı bıraktıkları gibi bazen de dinlerin asli unsurlarını çıkarları doğrultusunda değiştirmişlerdir. İşte Allah, en son olarak değiştirilmezliğini kendi koruması altına aldığı İslamiyet'i göndermiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, tarih, din, peygamber, Allah,

SUMMARY

Due to its geographical location, Middle East has led many nations to settle in this region throughout historical periods. The diversity in ethnical structure entailed cultural diversities and this caused Middle East to be an unsteady region throughout history except for some periods.

It is because of the chaos that three significant religions such as Judaism, Christianity and Islam emerged in this region.

On account of their substantive qualities, these religions tried to emphasize the God's existence and uniqueness. That is, in different periods, the God sent divine religions under different names to this region in order to warn people by means of the prophets and to lead them to the right path. Here, the God sent Islam which He undertook its unchangeability under his own Majesty.

Key Words: Middle East, history, religion, prophet, the God.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	VIII
KONU VE KAYNAKLAR	IX

GİRİŞ

ORTADOĞU KAVRAMI	1
1. Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitik Önemi	2
2. Ortadoğu Tarihine Genel Bir Bakış	3
3. Din Kavramı ve Dinler Tarihi	6
3.1. Din Kavramı	6
3.2. Dinin Kaynağı ve Tasnifi	8
3.3. Dinler Tarihi	10

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİK

1. İbrani, Yahudi, İsrail ve Siyonizm Terimleri	13
2. Yahudiliğin Doğuşu ve tarihçesi	14
2.1. Hz. Musa	16
3. Yahudiliğin Temel Özellikleri	18
4. Yahudi İnancının Temel Esasları	18
4.1. On Emir (Evamir-i Aşere)	20
5. Yahudiliğin Kutsal Kitapları	21
5.1. Tevrat (Tora)	21
5.2. Ketubim (Tarih ve hikmet Kitapları)	22
5.3. Nebim (peygamberler)	22
6. Yahudiliğin Diğer Dinlere Bakışı	22

İKİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYANLIK

1. Hıristiyanlığın tarihçesi.....	24
2. Hz. İsa'nın Hayatı	27
3. Hıristiyanlığın Temel Esasları.....	30
3.1. Havariler ve Pavlus	30
3.2. Çarmıh Meselesi	31
3.3. Mesih inancı.....	33
3.4. Teslis (Ekanim-i Selase)	35
3.4.1. Baba = Allah	36
3.4.2. Oğul=İsa Mesih.....	36
3.4.3. Kutsal Ruh	36
4. Hıristiyanlığın Kutsal Kitapları.....	37
4.1. Matta İncili	39
4.2. Markos İncili	39
4.3. Luka İncili	40
4.4. Yuhanna İncili.....	40
5. Hıristiyanlarda Ayin.....	42
5.2. Ayinler (Sakramentler)	43
5.2.1. Vaftiz.....	43
5.2.2. Kuvvetlendirme (Konfirmasyon).....	43
5.2.3. Evharistiya (Ekmek-Şarap).....	44
5.2.4. Evlilik (Nikâh)	44
5.2.5. Son Yağlama:.....	44
5.2.6. Tövbe ve Günah İtirafı.....	44
6. Hıristiyanlarda İbadetler.....	44
6.1. Günlük İbadet.....	45
6.2. Haftalık İbadet.....	45
6.3. Yıllık İbadet	45
6.3.1. Noel Bayramı	45
6.3.2. Paskalya Bayramı.....	46
6.3.3. Haç Yortusu	46
6.3.4. Meryem Ana Günü	46

7. Hıristiyanlarda Mezhepler.....	46
7.1. Katolik Mezhebi.....	49
7.2. Ortodoks Mezhebi.....	50
7.3. Protestan Mezhebi.....	51
7.4. Monofizit kiliseler.....	52
8. Hıristiyanlığın Diğer Dinlere Bakışı.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİYET

1. İslamiyet Öncesi Ortadoğu.....	60
2. İslam'ın Doğuşu ve Kısa Tarihçesi.....	62
3. İslam da İnanç ve İbadet.....	66
3.1. Din olarak İslam.....	66
3.2. İman ve İslam.....	67
3.3. İman (İtikad) Esasları.....	67
3.3.1. Allah'a İman.....	68
3.3.2. Meleklerle İman.....	68
3.3.3. Kitaplara İman.....	69
3.3.4. Peygamberlere İman.....	69
3.3.5. Ahiret'e İman.....	70
3.3.6. Kaza ve Kadere İman.....	70
3.4. İslam'ın Şartları (Amel – İbadet).....	71
3.4.1. Namaz.....	71
3.4.2. Hac.....	71
3.4.3. Zekât.....	72
3.4.4. Oruç.....	72
3.4.5. Kelime-i Şahadet.....	72
3.5. İslam'da Ahlak.....	73
4. İslam'ın Kaynakları.....	73
4.1. Kur'an-ı Kerim.....	73
4.2. Sünnet.....	76
4.3. İcma.....	76

4.4. Kıyas	76
5. İlahi Dinlerin Dinler Arasındaki Farklılıkları ve Benzerlikler:.....	76
5.1. İlahi Dinlerde Temel Ahlak İlkeleri.....	76
5.1.1. Doğruluk	77
5.1.2. Temizlik	77
5.1.3. İyilik ve Yardımseverlik	77
5.1.4. Büyüklere Saygı.....	77
5.1.5. Başkalarına Zarar Vermemek	77
5.1.6. Öldürmemek	77
5.1.7. Zina Yapmamak.....	77
6. İlahi Dinler Arasındaki Farklılıklar.....	77
7. İslamiyet'in Temel Özellikleri	78
SONUÇ	79
BİBLİYOĞRAFYA	81
EKLER	84

ÖNSÖZ

Ortadoğu, bulunduğu coğrafi konumundan dolayı tarih boyunca birçok kavmin bu bölgeye yerleşmesine neden olmuştur. Farklı milletlerin bölgeye yerleşmeye başlaması, bu etnik farklılık tarihte birçok önemli gelişmelerin bu coğrafyada meydana gelmesine neden olmuştur. İlk uygarlıkların bu bölgede teşekkül etmesi, tarihte devrim niteliğini taşıyan ilk tarımsal faaliyetlerin burada başlaması vb gelişmeler, Ortadoğu'nun sadece bugün değil, tarih boyunca önemli bir bölge olduğunu ortaya koymaktadır.

Üç ilahi dinin Ortadoğu'da cereyan etmesi coğrafi konumun önemli özelliğine dinsel bir hüviyetin kazandırılmasına neden olmuştur ki bu durum da bölgenin insanlığın göz diktiği önemli merkezlerden biri olmasına neden olmuştur.

Dinsel özelliği ile önemi pekiştirilen Ortadoğu, tarih boyunca bir birçok önemli gelişmelere gebe kalmış ve bu özellikler Ortadoğu'nun tarih boyunca paylaşılmayan, sürekli karışıklıkların ve siyasi çekişmelerin ortaya çıktığı bir bölge olmasına neden olmuştur.

İşte özellikle etnik ve dinsel farklılık ile dış güçlerin sürekli emperyalist politikaları, Ortadoğu'da tarih boyunca savaş ve çekişmeler eksik olmamış, geçmişten – özellikle XIX. Yüzyıldan itibaren - günümüze kadar bölgede mücadeleler süreklilik kazanmış ve bölge dünya gündemindeki sıcaklığını sürekli koruyabilmiştir.

Bugün, Ortadoğu'daki gelişmeleri salt ekonomik çıkarlara indirgemek doğru değildir. Bu sorunun temeli geçmişteki gelişmelerde saklıdır. Haçlı Seferlerinden beri burada dinler arası çatışmaların ivme kazanması, batıların etkisiyle İkinci Dünya Savaşından sonra bölgede İsrail'in kurdurulması ve bugünkü gelişmeler yapılmak istenenler hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Tezimizin Giriş kısmında Ortadoğu kavramının neresi olduğu ve bu kavramın nasıl ortaya çıktığını; akabinde yoğun karışıklıkların yaşandığı Ortadoğu coğrafyası ve tarihini genel hatlarıyla açıklamaya çalıştık. Ayrıca bu bölümde din kavramı, dinler ile ilgili tanımları ve dinler tarihi bilimi hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Tezimizin birinci bölümünde, Yahudiliğin temel özelliklerini, Yahudi tarihini ve Yahudilik ile ilgili bazı kavramları açıklamaya çalışırken, ikinci bölümde de Hıristiyanlık ve Hıristiyanlık ile ilgili bazı temel kavramlara değindik. Üçüncü bölümde İslamiyet'i tarihsel ve inanç yönünden incelemeye çalıştık. Bölüm sonunda da maddeler halinde üç dini ana hatlarıyla kısa bir şekilde kıyaslayarak özetlemeye çalıştık.

Zaman zaman ortaya çıkan zorluklarda yardımlarından dolayı danışman hocam Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

KISALTMALAR

Ank.	: Ankara
AÜİF.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DTCF.	: Dil –Tarih – Coğrafya Fakültesi
DİA.	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
Mad.	: Madde
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan Sonra
Müd.	: Müdür
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TA.	: Türkler Ansiklopedisi
Trc.	: Tercüme
Çev.	: Çeviren
O.M.Ü. İ.F.D.	: 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
S.Ü.İ.F.D.	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ç.Ü.İ.F.D.	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

KONU VE KAYNAKLAR

Tezimizi oluşturan “ Ortadoğu’da Dinler Üzerine Bir Araştırma” konusu bir taraftan din fenomenini oluştururken diğer taraftan da özellikle incelediğimiz Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet’in doğduğu Ortadoğu coğrafyasını da incelememizi gerektirdi. Bunun için biz ana konumuzu oluşturan üç ilahi dini incelerken, bu dinlerin ortaya çıktığı Ortadoğu coğrafyasını, tarihi geçmişini ve jeopolitik konusuna da değinmeyi bir zorunluluk olarak gördük.

Bunun için tezimizin çerçevesini şöyle özetleyebiliriz: Birinci olarak giriş kısmında Ortadoğu’nun siyasi tarihini, kavramın içeriğini ve bölgedeki karışıklıkların sebeplerine değindik. Ortadoğu kavramının neresi olduğu konusu net değildir. Bunun nedeni de ülkelerin bölgeye bakış açılarının farklı olmasıdır. Ama Ortadoğu’nun jeopolitik konumundan dolayı tarih boyunca değişik milletlere ev sahipliği yaptığı herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Giriş kısmında ikinci olarak da insan hayatında çok önemli olan din kavramını açıklamaya ve din kavramı ile ilgili bazı otoritelerin yaptıkları tanımlara yer verdik. Ayrıca burada dünyadaki ve Türkiye’deki dinler tarihi biliminin gelişimi hakkında özet bilgi vermeye çalıştık. Din kavramını insanlık tarihi ile çağdaş olmakla beraber dinler tarihi biliminin XIX. Yüzyıldan itibaren gelişmeye başladığını söylemek mümkündür.

Tezimizin ana konusuna gelince Ortadoğu’da birçok din ve inanç mevcut olduğundan dolayı zaman zaman gerektiğinde diğer inançlara değinmekle beraber, biz Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi üç ilahi din üzerinde yoğunlaşmaya çalıştık.

Tezimizin birinci bölümünü Yahudilik oluşturmaktadır. Birinci bölümde konumuzun sınırlarını aşması nedeniyle ama Yahudilikle iç içe girmiş ve değinmeyi zorunluluk olarak gördüğümüz İbrani, Yahudi, İsrail ve Siyonizm kelimelerini ana hatlarıyla tanımlamaya çalıştık. Bu bölümde Yahudiliğin temel özellikleri, O’nun kurucusu olan Hz. Musa’nın hayatını, kutsal kitapları Tevrat’ı ve Yahudiliğin diğer dinlere bakışını açıklamaya çalıştık.

İkinci bölümde Yahudilik ile İslamiyet arasında bir geçiş devri oluşturan Hıristiyanlık dinine değinmeye çalıştık. Bu bölümde özellikle Hıristiyan inancını temelini oluşturan “teslis” doğması üzerinde fazla durmaya çalıştık. Çünkü bu durum kendisinden önceki Yahudilik ve kendisinden sonraki İslamiyet inançlarına aykırı olması nedeniyle hem Hıristiyanların kendi arasında hem de diğer dinlerin mensupları arasında çok tartışılan bir konu olması nedeniyle üzeninde fazlaca durmaya çalıştık. Ayrıca bu bölümde, Hıristiyanlıkta bulunan ibadet, ayin, İnciller ve Ortodoks, Katolik ve Protestan kavramlarını ana hatlarıyla anlatmaya çalıştık.

Üçüncü ve son bölümde İslamiyet’i açıklamaya çalıştık. Daha önceki dinlerin tekâmül şekli olan İslamiyet’in gönderilme nedeni Allah’ın daha önce gönderdiği dinlere insanların uymaması daha da önemlisi gönderilen bu dinlerin asli unsurlarından uzaklaşmış olmasıdır. İslamiyet’ten önce Ortadoğu’yu siyasi, sosyal ve dinsel yönden ana hatlarıyla açıkladık. Daha sonra İslamiyet’in doğuşu ile İslam tarihini yüzeysel bir şekilde anlattık. İslam’ın itikadi ve ameli esaslarını açıkladık. Bu esaslardan Kur’an-ı Kerimden konuya göre tafsilatlı bilgi vermeye çalıştık.

Ayrıca son bölümde ilahi dinlerin benzerlikleri ve farklılıkları kısa bir şekilde anlatmaya çalıştık. Bu bölümün sonun da İslamiyet’in temel özelliklerini ve diğer ilahi dinlerden farklılıklarını maddeler halinde anlatmaya çalıştık. Tezimizin ana çerçevesini çizdikten sonra kullanmış olduğumuz kaynakları ana hatlarıyla tanıtmaya başlayabiliriz.

Yukarıda da değindiğimiz gibi tezimizde dinler ve bu dinlerin zuhur ettiği Ortadoğu coğrafyası temel teşkil ettiğinden dolayı biz önce Ortadoğu ile daha sonra da dinler ile ilgili kaynakları tanıtmaya çalışacağız. Ortadoğu'nun coğrafyası konusunda Ramazan Özey'in eserinden¹ faydalandık. Ortadoğu'nun siyasi tarihi ve özellikle Filistin'in kimin yurdu olduğu konularında Ekrem Memiş'in² Kaynayan Kazan Ortadoğu adlı eserinde bolca faydalandık. Özellikle Ortadoğu kavramını neresi olduğu konusunda Davut Dursun'un³ www. Stradigma. Com sayfasındaki makalesinden faydalandık. Ortadoğu'nun tarih öncesi dönemi, tarihsel süreç içerisinde Avrupalıların Ortadoğu'da izledikleri politikalar ve özellikle de Yahudilerin bölgeye sonradan geldikleri konusunda Suat Parlar'ın⁴ Ortadoğu adlı eserinden faydalandık. Farklı yaklaşımı ve bölge konusunda uzman olan Bernard Lewis'in eserlerinden⁵ öz de olsa faydalanmaya çalıştık. Tarihi olaylar ışığında günümüz Ortadoğu'daki güncel olayları değerlendirme konusunda Anıl Çeçen'in⁶ Türkiye'nin B planı adlı eserinden faydalandık. Yine güncel Ortadoğu konularını açıklamak için bazı yazarların gazetede ki makalelerinden⁷ faydalandık. Özellikle Hüsnü mahalli İsrail'in bölgedeki politikaları hakkında bilgi vermektedir. Hem Ortadoğu bölgesi hem de üç ilahi dinler hakkındaki genel bilgiler konusunda Oral Sander'in Siyasi Tarih⁸ adlı eserinden ana hatlarıyla istifade ettik. Özellikle ortadoğu'daki olaylara dini yönden yaklaşan Ali Bulaç'ın Ortadoğu eserinden faydalandık.

Ortadoğu'dan sonra tezimizin ana konusunu oluşturan Ortadoğu ile ilgili kaynakların tanıtımına geçmeden önce incelediğimiz dinlerle ilgili bazı noktalara değinmemiz faydalı olacaktır. İnsanoğlunun var olmasıyla önemli bir yere sahip olan din fenomeninin analitik bir şekilde incelenmeye başlanması ancak son yüzyıllarda mümkün olmuştur. Dinler daha önce müstakil bir şekilde değil, daha çok felsefe disiplini içerisinde incelenmekteydi. "dinler tarihi" bilimi geçmişte pek eski olmayan bir bilimdir. Dinler tarihi ile ilgili ilk önemli çalışmalar İslam dünyasında başlamış ise de bu çalışmalar ortaçağ skolastik düşüncesinin zayıflamasıyla batı dünyasına kaymaya başlamıştır. Ortaçağda tek gerçeğin Hıristiyanlık olduğu inancıyla, batı dünyası Hıristiyanlık dışındaki diğer dinlerle ilgilenmeyi önemsemediler. Ancak sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetlerinin artması sonucu Batınının diğer dinlerle ilgilenmesine neden olmuştur.

Avrupa'da dinler tarihi ile ilgili modern araştırmalar Max Müler ile başlamış ve tedrici bir şekilde gelişim göstermiştir. M. Müler, "Dinler Tarihine Giriş" adı eseri ile dinler tarihi alanında çağdaşlarına onlardan sonraki nesillere bu konuda takip edilecek bir yol çizmiş, Max Müler'in bu alanda açmış olduğu bu çığır diğer Avrupa devletlerinde de dinler tarihi ile ilgili önemli eserler verilmeye başlanmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak batıda dinler tarihi ile ilgili kürsüler açılmaya başlamıştır.

Dünyadaki dinler tarihi ile ilgili bu çalışmalar Türkiye'de son dönemlerde yeterli düzeyde olmasa da gelişmeye başlamıştır. Türkiye'de dinler tarihi ile ilgili bazı önemi

1. Ramazan Özey, Dünya Denklemine Ortadoğu, İst., 1996.

2. Ekrem Memiş, Kaynayan Kazan: Ortadoğu, Konya, 2002.

3. Davut Dursun, Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi Ve Tarihi, www.stradigma.com

4. Suat Parlar, Ortadoğu: Vadedilmiş Topraklar, İstanbul, 2006.

5. Bernard Lewis, Ortadoğu (çev. Selen Ye. Kölay), Ank., 2006., Bernard Lewis, Tarihte Araçlar, Çev. Hakkı Dursun Yıldız, İst., 1979., Bernard Lewis, "Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti", AÜİFD., XII, 1964, s.75.

6. Anıl Çeçen, Türkiye'nin B Planı, İst., 2006.

7. Hüsnü Mahalli, "Ortadoğu coğrafyası", Akşam Gazetesi, 16.01.2007.

8. Oral Sander, Siyasi Tarih, Ank., 2001.

bilim adamlarımız ve eserleri şunlardır: Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Mehmet Toplamacıoğlu, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, A.Küçük-Günay Tümer, Dinler Tarihi, Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, eserleri ülkemizde kayda değer eserlerdir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi A. Küçük ülkemizde Dinler tarihi alanında önemli bilim adamlarımızdan birisidir. Geniş kapsamlı bir eser olması nedeniyle A. Küçük'un⁹ Dinler Tarihi adlı eserinden çok yönlü olarak faydalandık. Bu eserin muhtevasından faydalandığımız gibi zaman zaman metodolojik yönünden de eserine başvurduk. A. Küçük'ten sonra en çok başvurduğumuz yazarlarımızdan birisi de Mehmet Aydın'ın¹⁰ eserleri oldu. Özellikle Dinler tarihi adlı eserinden çok yönlü olarak faydalandık. M. Aydın'ın diyalog ile ilgili olan makalesinden¹¹ dinlerin birbirlerine bakış açılarını öğrenme açısından kullandığımız önemli makalelerden birisidir. Yine İslamiyet bölümünü kendisinin yazdığı Din Fenomeni¹² eseri özellikle yabancı yazarların din ile ilgili görüşlerini istifademize sunması açısından faydalandığımız önemli kaynaklardan birisidir. Mehmet Aydın'ın saydığımız bu eserlerinin yanında zaman zaman başvurduğumuz bazı eserleri de oldu¹³.

Kaynaklarından faydalandığımız önemli bilim adamlarımızdan birisi de Ekrem Sarıkçıoğlu'dur. Sarıkçıoğlu'nun Dinler Tarihi¹⁴ eseri de zaman zaman başvurduğumuz eserlerden birisidir. Sarıkçıoğlu'nun eseri de genel olarak dinleri içerdiğinden dolayı hemen hemen tezimizin tüm bölümlerinde müracaat ettiğimiz bir eser oldu. Kitabının yanında yine ona ait olan 'Mesih' makalesinden¹⁵ özellikle Hıristiyanlık bölümünde Hıristiyanların Mesih inancıyla ilgili en çok başvurduğumuz makalelerden birisi oldu. Özellikle İbrani kelimesinin açıklaması konusunda Felicien Challaye'nin eserinden¹⁶ az da olsa faydalandık. Hikmet Tanyu'nun¹⁷ Yahudiler ve Türkler adlı eserinin birinci bölümü Yahudilikle ilgili konularda başvurduğumuz önemli eserlerden birisi oldu. Hikmet Tanyu'nun eserinin özellikle zaman zaman Yahudilik ile ilgili bölümlerinde yeri geldikçe değindiğimiz Siyonizm ile ilgili bilgiler konusundan faydalandık.

Çok yönlü olarak faydalandığımız önemli bilim adamlarımızdan birisi de Baki Adam'dır. Baki Adam'ın¹⁸ Mukayeseli Dinler tarihi adlı eserinden hemen hemen bütün bölümlerimizde faydalandık. Hocamız, dinleri karşılaştırmalı olarak verdiğinde kıyaslama yapmamamız gerektiğinde en çok yararlandığımız eserlerden birisi oldu. Yahudiliğin diğer dinlere bakışı konusunda da Baki Adam'ın¹⁹ A.Ü.İ.F.D.' de yayımlanan makalesinden faydalanırken diğer taraftan da Özellikle Katolik Kilisesi'nin ilkeleri doğrultusunda Hıristiyanlığın diğer dinlere bakışı konusunda da yine Baki Adam'ın²⁰ bu konu ile ilgili makalesinden faydalandık.

⁹ Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ank., 2002.

¹⁰ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004,

¹¹ Mehmet Aydın, "Diyalog Açısından Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı", S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.X, Konya, 2000, s.10.

¹² Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Konya, 1995.

¹³ Francine Kaufman- Josy Eisenberg, Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik (çev. Mehmet Aydın), A.Ü.İ.F.D., CXXIX, Ank., 1987, s.273.

¹⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002,

¹⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, "Mesih," tabula rasa dergisi, S.8, Isparta, 2003.

¹⁶ Felicien Challaye, Dinler Tarihi, (çev. Samih Tiryakiolu), İst., 2007.

¹⁷ Hikmet Tayu, Tarih Boyunca YAHUDİLER VE TÜRKLER, cilt:2, İst., 1979.

¹⁸ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006.

¹⁹ Baki Adam, "Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı", A.Ü.İ.F.D., cilt: XXXVII, Ank., 1997, s.336.

²⁰ Baki Adam, "Katolik Kilisesinin Kurtuluş Öğretisi Açısından Yahudiliğe ve İslam'a Bakışı", A.Ü.İ.F.D., C.XLI, Ank., 2000, s.203.

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in kutsal kitaplarını incelerken Kenan Has'ın doktora tezinden²¹ zaman zaman faydalandık. Mezkûr doktora tezinde özellikle dinlerin kutsal kitaplarının temel özellikleri ve kutsal kitapların dünyaya bakış açıları konusunda faydalandığımız önemli bir çalışmadır. Tezimizde faydalandığımız önemli kaynaklardan birisi de Ahmet Kahraman'ın²² Dinler Tarihi adlı eseridir. Bu eserden tezimizin hemen hemen bütün bölümlerinden faydalandığımızı söyleyebiliriz. A. Kahraman'ın bu eseri özellikle Tevrat ve İncillerin tahrif edilip edilmediği konusunda vermiş olduğu somut örnekler bakımında kayda değer bir eserdir.

H.z. İsa'nın hayatı ve tebliğ metodu hakkında Kürşat Demirci, Ö. Faruk Harman'ın ve Şinasi Gündüz'ün ilgili makalelerinden faydalandık²³. Hıristiyanlığın bölünmesi, Hıristiyanlarda mezheplerin ortaya çıkması konularından Ahmet Hikmet'in²⁴ makalesinden yeri geldikçe faydalandık.

Faydalandığımız ana kaynaklardan birisi de Suat Yıldırım'ın eseridir²⁵. Suat Yıldırım'ın mezkûr kitabında özellikle Hıristiyanlık ile ilgili tezimizin ikinci bölümünde sık sık başvurduğumuz eserlerden birisi oldu. Suat Yıldırım'ın eseri, Hıristiyanlık için yazılan müstakil bir eser olması hasebiyle Hıristiyanlıkla ilgili teferruatlı bilgiler içerdiğinden Hıristiyanlık ile ilgili spesifik konularda bu eserden faydalandık. İncil ve teslis meselesi konularında faydalandığımız eserlerden birisi de Adli Moran'ın önemli eseridir²⁶. Dinlerin kutsal kitapları konusunda faydalandığımız önemli eserlerden birisi de M. Alparslan'ın hazırlamış olduğu yüksek lisans tezidir²⁷. Merhum Şaban Kuzgun'un eserinden²⁸ özellikle İncillerin içeriği ve dört İncil arasındaki farklılıklar ile çelişkileri belirtmesi açısından istifade ettiğimiz kaynaklardan birisidir. İncelemiş olduğumuz dinlerin birbirlerine bakışları ve dinler arası diyalog konusunda da faydalandığımız eserlerin bazılarının isimlerini vermekle yetineceğiz²⁹.

Kuran'ı kerim'in ve H.z. Muhammed'e gönderilen İslamiyet'in diğer dinlerden farklılıkları ile getirdiği evrensel mesajlar konusunda Ramazan Boyacıoğlu'nun makalesinden³⁰ doyurucu bir şekilde faydalandık. Tarih ile dini paralel bir şekilde inceleyen Ömer Turan İle Hasan Karaköse'nin³¹ eserlerinden den önemli denilebilecek dereceden istifade etmeye çalıştık. Ömer Turan, daha çok olaylara politik açılardan

21. Kenan Has, Tevrat, İncil ve Kur'an'ın Dünyaya Bakışı (doktora tezi), Kayseri, 1995.

22. Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999.

23. Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık mad", DİA., c.17, İstanbul, 1990, s. 331., Ömer Faruk Harman "İsa" mad., DİA., c.22, İstanbul, 1990, s.470. , Şinasi Gündüz, 'H.z. İsa'nın Mesajını Anlamak,' Köprü Dergisi, S.93, İst., 2006, s.18.

24. Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", A.Ü.İ.F.D., C.XLI, Ank., 2000, s.310

25. Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre ,HIRİSTİYANLIK, Ank., 1988.

26. Adli Moran, Dinler Tarihi, İst., (Basım yılı belli değil).

27. Mehmet Alparslan Küçük, Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslamiyet'te Kutsal Kitap Anlayışı (Yüksek Lisans Tezi), Ank., 2000,s.76.

28. Şaban Kuzgun, Dört İncil, Yazılması Derlenmesi Muhtevası, Farklılıkları ve Çelişkileri, Ank., 1996.

29. Ahmet Güç, "H.z. Peygamber Döneminde Müslüman- Hıristiyan Münasebetleri", Dinler Tarihi Araştırmaları III sempozyumu, Ank.,2001, s.398., Baki Adam, "Hıristiyanlık ve Diğer Dinler", DİA., c.17, İst., 1990, s. 216., Mehmet Aydın, "Diyalog Açısından Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı", S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.X, Konya, 2000, s.10., el-Fadl Şilek, "Başlamayan Diyalog", Çev. Kadir Albayrak, Ç.Ü.İ.F.D. S.1, C.1, 2001, s.279., Ekrem Sarıkçıoğlu, "İslam Hıristiyan Diyaloguna Genel Bir Bakış", O.M.Ü.İ.F.D., S.4, Samsun, 1990, s. 4.

30. Ramazan Boyacıoğlu, "İslam, İnsan, H.z. Muhammed ve Evrensellik", C.Ü.İ.F.D., S.1, Sivas, 1996, s.152.

31. Ömer Turan, Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta ORTADOĞU, İst., 2003, Hasan Karaköse, Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı, Ank., 2004.

bakarken, Hasan Karaköse ise din fenomeni ile tarihi birlikte ele alarak zaman açısından günün şartlarına fazla riayet ederek daha objektif bilgilere ulaşmayı sağlamış olması açısından önemli bir eserdir. Mahmut Şakir, M. Salih Arının eserlerinden³² özellikle İslamiyet bölümünde tarihsel boyutu anlatırken bu sürecin bir parçası olan Dört Halife dönemlerini incelemede faydalandık. Özellikle M. Salih, Hz. Ebubekir döneminde Müslümanlar arasındaki iç karışıklıklar konusunda tafsilatlı bilgiler bize sunması açısından kayda değer bir eserdir. İ. Sarıçam'ın eseri³³ özellikle Dört Halife döneminden sonra Müslümanlar arasındaki Ümeyyeoğulları Soyu ile Haşimoğulları Soyu arasındaki karışıklıkları ve özellikle de İslam Tarihinde bir dönüm noktası olan Kerbela Olayı başta olmak üzere bu dönemdeki karışıklıkları ortaya koyması açısından önemlidir.

Sonuç olarak faydalandığımız kaynakların bir kısmını ana hatlarıyla anlatmaya çalışırken daha çok faydalandıklarımızdan söz etmeye çalıştık. Burada açıklamadığımız ama faydalandığımız birçok kitap ve makalenin de mevcut olduğunu da unutmamak gerekir.

---

³² Mahmud Şakir, Dört Halife, İst., 1995., M. Salih Arı, H.z. Ebubekir ve Ridde Savaşları, İst., 1996.

³³ İbrahim Sarıçam, Emevi – Haşimi İlişkileri, Ank., 1997.

GİRİŞ

ORTADOĞU KAVRAMI

Ortadoğu, bir kavram bütünlüğü görünümü altında muazzam çelişkileri içeren ve simgeleyen bir kavramdır³⁴. Ortadoğu'nun adı gibi sınırları ve kapsamı da tam olarak belli değildir³⁵. "Ortadoğu" ile ilgili çalışmalara bakıldığında göze çarpan ilk husus, kavramın kapsamının birbirinden farklı olması ve her bir çalışmaya göre genişleyip daralmış olmasıdır³⁶. Ortadoğu kavramının, sınırlarının kesin hatlarla belli olmamasında, ülkelerin bölgeye bakış açılarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır³⁷. İçeriği ve sınırları tam olarak belirlenemeyen "Ortadoğu" kavramının nasıl ve kimler tarafından ortaya çıkarıldığına bakmakta fayda vardır. İkinci Dünya savaşından sonra uluslararası alanda kullanımı yaygınlaşan "Ortadoğu" kavramını ilk kez 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti Alfred Thayer Mahon'un Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır³⁸. İngilizlerin dünyaya egemen olduğu yüzyıllarda yaptığı bir değerlendirmeye dayanan "Ortadoğu" kavramı İngiltere merkezli bir dönemin ürünüdür³⁹. Ortadoğu kavramının batı merkezli ve öznel bir kavramlaştırmanın ürünü olduğu söylenebilir⁴⁰. Ortadoğu İngilizlerin dünya hâkimiyetleri döneminde, kendilerini⁴¹ ve dolayısıyla Avrupa'yı dünyanın merkezi olarak kabul eden ve dünyanın diğer bölgelerini bu merkeze olan uzaklıklara göre "yakın" "orta" ve "uzak" şeklinde kategorize etmesini ürünüdür⁴². Buna göre İngilizler, Hindistan ve Çin ülkelerine "Uzakdoğu" doğuda kalan Balkan bölgesine "Yakındoğu (Near East)", Balkanlar'ın ötesi olan merkez bölge doğunun ortası olarak görmüş ve "Ortadoğu (Middle East)" adını vermiştir⁴³.

---

³⁴ Suat Parlar, *Ortadoğu: Vadedilmiş Topraklar*, İstanbul, 2006, s. 14

³⁵ Ekrem Memiş, *Kaynayan Kazan: Ortadoğu*, Konya, 2002, s. 7.

³⁶ Davut Dursun, "Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi", www.stradigma.com

³⁷ Ramazan Özey, *Dünya Denklemine Ortadoğu*, İst., 1996, s. 2.

³⁸ Bernard Lewis, "Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti", *AÜİFD.*, XII, 1964, s.75.

³⁹ Anıl Çeçen, *Türkiye'nin B Planı*, İst., 2006, s.339.

⁴⁰ Davut Dursun, a.g.m.

⁴¹ Ali Bulaç, *Ortadoğu'dan İslam Dünyasına*, İst., 1996, s.10.

⁴² Davut Dursun, a.g.m.

⁴³ Anıl Çeçen, a.g.e. s.339.

1. Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitik Önemi

Yukarıda, Ortadoğu kavramının, batı orijinli olduğunu, sınırları konusunda bir kesinliğin bulunmadığı ve kavramın sübjektif olduğunu ifade etmiştik.

Bu belirsizliklere rağmen, Ortadoğu denince; kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda İran ve güneyde Yemen ülkelerinin çevrelediği bir bölge akla gelmektedir⁴⁴. Ama bazen Ortadoğu sınırları, Afganistan, Libya, Sudan'ı ve hatta Hindistan'ı kapsayacak şekilde genişletilmektedir⁴⁵.

Ortadoğu'da İran, Afganistan ve Pakistan dışındaki ülkeler, XX. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı'nın egemenliği altında varlığını sürdürmüşlerdir⁴⁶.

Tarihi meydana getiren üç ana unsurdan biri de coğrafi mekândır. Bir milletin tarihsel süreci üzerinde o milletin yaşadığı coğrafi konumun büyük etkisi vardır⁴⁷.

Ortadoğu'nun önemli bir jeopolitik konuma sahip olması, Osmanlı gibi merkezi güçler hariç, bu bölgenin yüzyıllarca emperyalist güçlerin hedefi olmasına neden olmuştur. Çünkü yüzeysel olarak Ortadoğu haritasına bakıldığında bölgenin üç kıtanın ve yeryüzünün anakarasının tam ortasında yer aldığı, yani başka bir deyişle dünyanın tam ortasında olduğu görülmüştür⁴⁸. Günümüzde olduğu gibi binlerce yıl öncesinde de Ortadoğu seçkin mevkisini yine korumaktadır⁴⁹. Bu bölge konumu itibariyle tarihin her döneminde gelip geçeni bol bir alan olmuş ve bu nedenle de bir türlü uzun süreli istikrara sahip olamamıştır⁵⁰. Jeopolitik konumu ve zenginliklerinden dolayı Ortadoğu, Osmanlı'nın zayıflamasıyla beraber dünyanın ilgi odağı haline gelmiştir. Bunda değişik faktörler etkili olmakla beraber özellikle İsrail'in kuruluşu ve petrol Ortadoğu'daki çatışmaların en önemli sebebinin oluşturmaktadır⁵¹.

Ortadoğu'da siyasi istikrarsızlık ve kaosu yaşanmasına sebep olan petrol Babilliler zamanında dahi ekonomik değere sahip olup değişik amaçlarla kullanılmıştır⁵². İnsanlığın ilk büyük savaşları, Ortadoğu'da hammaddelerin kontrolüne yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin: III. Ur Sülalesi kralları bakır madeni bulunan Zağros Dağlarındaki Kimas bölgesine akınlar düzenlerken, Asurlu Sargon da, altın ve gümüş

⁴⁴ Ramazan Özey, Dünya Denklemine Ortadoğu, İst., 1996, s. 4.

⁴⁵ Suat Parlar, Ortadoğu: Vadedilmiş Topraklar, İstanbul, 2006, s. 14.

⁴⁶ İbrahim Atalay, Resimli Ve Haritalı Dünya Coğrafyası, İst., 2001, s.53

⁴⁷ Ekrem Memiş, "Orta Doğu'da Türklerin Varlığı Tartışmaları", *Türkler Ansiklopedisi*, c.4, Ank. , 2002, s. 439.

⁴⁸ Anıl Çeçen, Türkiye'nin B Planı, İst., 2006, s.340.

⁴⁹ Ekrem Memiş, a.g.e., s.16.

⁵⁰ Anıl Çeçen, a.g.e., s.340.

⁵¹ Hüsnü Mahalli, "Ortadoğu coğrafyası", Akşam Gazetesi, 16.01.2007

⁵² Suat Parlar, a.g.e. , s. 17.

uğruna savaşmıştır⁵³.Coğrafi Keşiflerle (1492) Portekizlilerin sömürgesi altına giren Ortadoğu, 19. yüzyıllardan itibaren başta İngiltere olmak üzere diğer batılı devletlerin sömürge hedefi haline gelmiştir⁵⁴. Özellikle Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla başta İngiltere olmak üzere dünyanın dikkati Ortadoğu'ya çevrilmiştir⁵⁵.

Ortadoğu'nun jeopolitik önemi ve sonuçlarından sonra kısaca bölgenin dini, etnik yapısı ve coğrafi özelliklerine kısaca bakmakta fayda vardır. Ortadoğu, batı-doğu doğrultusunda uzunluğu yaklaşık 4.900 km., kuzey-güney doğrultusunda 3.100 km.dir⁵⁶. Ortadoğu, dinsel yönden de çeşitlilik arz etmektedir. Bölgede takriben 227 milyonluk nüfuslarıyla Müslümanlar %92'lik gibi bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Ancak bu topluluğun hepsinin İslam anlayışı aynı değildir. Müslümanları 13,5 milyon nüfuslarıyla Hıristiyanlar ile Yahudiler takip etmektedir⁵⁷.

Sonuç itibarı ile tarihi olarak dünyanın jeopolitik merkezi olma konumunu koruyan Ortadoğu'nun önemi yeni dünya düzeninin kurulması aşamasında daha da artmıştır⁵⁸.

2. Ortadoğu Tarihine Genel Bir Bakış

Batılıların bugün “Ortadoğu” adını verdikleri, eskiden “Yakındoğu” ya da “Eski Ön Asya” olarak da anılan bölge, dünya tarihinin en eski medeniyetlerine sahne olmuştur. Başka deyişle dünyanın en eski medeniyetleri Ortadoğu toprakları üzerinde kurulmuştur⁵⁹.

İnsanlığın ilk büyük savaşları⁶⁰. İlk medeni kavimleri, ilk siyasi oluşumlar, ilk üretim faaliyeti olan ziraat ve yazı gibi devrim niteliğindeki gelişmelerin merkezinin Ortadoğu olması onun önemini ortaya koymasından önemlidir⁶¹.

Ortadoğu'da farklı ve zengin bir kültür olmasına rağmen – siyasi istikrarsızlıktan olsa gerek – süreklilik arz etmemektedir. Siyasi hâkimiyete paralel olarak Ortadoğu, ana hatları ve sırasıyla “Helenleştirilme”,”Romalılaştırılma”,”Hıristiyanlaştırılma” ve “İslamlaştırılma süreçlerinden geçmiştir⁶².

⁵³ Suat Parlar, Ortadoğu: Vadedilmiş Topraklar, İstanbul, 2006, s. 29.

⁵⁴ Abu Şehmuz Demir, “Doğunun Keşfi ve İran'ın Önemi”, www.sendika.org

⁵⁵ Ekrem Memiş, Kaynayan Kazan: Ortadoğu, Konya, 2002, s. 28.

⁵⁶ Ramazan Özey, Dünya Denklemine Ortadoğu, İst., 1996, s. 4.

⁵⁷ Suat Parlar, a.g.e. , s. 353–354.

⁵⁸ Anıl Çeçen, Türkiye'nin B Planı, İst., 2006, s.187.

⁵⁹ Ekrem Memiş, “Orta Doğu'da Türklerin Varlığı Tartışmaları”, Türkler Ansiklopedisi, c.4, Ank., 2002,s.435.

⁶⁰ Suat Parlar, a.g.e. , s. 29.

⁶¹ Ekrem Memiş, a.g.e. , s. 15–16.

⁶² Bernard Lewis, Ortadoğu (çev. Selen Kölay), Ank., 2006, s.284.

Siyasi, etnik ve dinsel farklılık, Ortadoğu'daki çatışmaların ve karışıklıkların ortaya çıkmasının önemli sebeplerinden birini teşkil etmektedir.

Anahatlarıyla Ortadoğu'da şu siyasi oluşumlar hâkim olmuştur: M.Ö. IV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Makedonyalı İskender'in hâkimiyetine girerken⁶³, M.S. 395 yılında Roma ikiye ayrılınca Ortadoğu'nun batısı Roma'nın egemenliğine girmiştir. Bölgenin doğusu, önce Yunanlıların, sonra da Romanlıların "Pers İmparatorluğu", orada yaşayan halkın ise İran olarak adlandırdığı başka bir gücün hâkimiyetine girmiştir⁶⁴. VII. yüzyılda Medine'de, "Medine Sözleşmesi" ile temelleri atılan İslam devletinin kurulmasıyla Ortadoğu'da İslamlaşma süreci başlamıştır⁶⁵. XI. Yüzyıldan itibaren Ortadoğu, Türklerin hâkimiyeti altına girmeye başlamıştır. Türklerin ilk etkisi İran'da kurulan Büyük Selçuklu İmparatorluğunun kurulmasıyla kendini göstermiştir⁶⁶. 1517 tarihinden itibaren Ortadoğu Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girdikten sonra, hemen hemen 400 yıl boyunca Arap toprakları derin bir uyku dönemine girmiştir⁶⁷. Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da - İran hariç- kurdukları egemenlik süresince⁶⁸ bölge uzun süreli bir istikrar ve güvenlik adasına dönüşmüştür⁶⁹. Yapılan bilimsel araştırmalar hem Balkanlar'da hem de Ortadoğu'da Osmanlı'nın silinmez izler bıraktığını kanıtlamaktadır⁷⁰.

Osmanlı'nın zayıflayarak Ortadoğu'dan çekilmeye başlamasıyla, ekonomik, siyasi ve dinsel içerikli emperyalizm Ortadoğu'ya girmeye başlamıştır⁷¹. Napolyon'un Mısır'a girmesiyle İslam dünyası dolayısıyla Ortadoğu batının siyasi ve askeri saldırılarıyla karşı karşıya gelmiştir⁷².

Batılı devletlerin Ortadoğu ile ilgilenmesinde Ortadoğu'nun dünya coğrafyasındaki konumu ve ekonomik kaynakların sömürülmesi düşüncesi başlıca etken olmuştur⁷³. Batı'nın Doğu'yu sömürme politikası sebebiyle Ortaçağ'da Haçlı Seferleri başlamıştır⁷⁴.

⁶³ Ekrem Memiş, Kaynayan Kazan: Ortadoğu, Konya, 2002, s. 15–16.

⁶⁴ Bernard Lewis, a.g.e. s. 23

⁶⁵ İsmail Raci el-Faruki – Luis Lamia el-Faruki, İslam Kültür Atlası (çev. Mustafa Okan – Zerin Kibaroglu), İst.,1999, s.226-227.

⁶⁶ Ekrem Memiş, a.g.e. s.27.

⁶⁷ Oral Sander, Siyasi Tarih, Ank., 2001, s. 51.

⁶⁸ Ekrem Memiş, a.g.e. s.27.

⁶⁹ Anıl Çeçen, Türkiye'nin B Planı, İst., 2006, s.341.

⁷⁰ Talip Küçükcan, "Balkanlar ve Ortadoğu'da Türk İzleri", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S 9-10, İst., 2001, s.249.

⁷¹ Anıl Çeçen, a.g.e., s.186.

⁷² Ali Bulaç, Ortadoğu'dan İslam Dünyasına, İst., 1996, s.7

⁷³ Ekrem Memiş, a.g.e. , s. 27.

⁷⁴ Ekrem Memiş, a.g.e. s. 28.

İngiltere ve diğer batılı devletlerin Ortadoğu'ya güvenli bir şekilde yerleşmesinde onların maharetli siyasetleri yanında bölgedeki Arapların İngilizlerle işbirliği yapmasının da etkisi de büyük olmuştur⁷⁵.

Osmanlı'nın zayıflamasıyla birlikte Ortadoğu'da başlayan İngiliz hegemonyası zamanla farklı yeni devletlerin ortaya çıkmasına ve mücadelenin yeni bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Ortadoğu halkının büyük bir çoğunluğu Müslüman olmasına rağmen emperyalist güçlerin etkisiyle parçalanmış ve parçalı yapının tam ortasında BM Kararı ABD Desteğiyle bir Yahudi devleti kurulmuştur⁷⁶. İşte İsrail Devleti'nin kurulması geçmişten günümüze kadar Ortadoğu'ya uzun süreli bir barışın gelmesini engellediği gibi İsrail-Filistin mücadelesi veya Müslüman Yahudi çatışması ortaya çıkararak mevcut karışıklıkları daha da derinleştirmiştir.

Ortadoğu'nun en yakın siyasi gelişmesi İsrail-Filistin'in mücadelesidir. Bu mücadelenin temelinde de "Siyonizm" felsefesi yatmaktadır. Filistin meselesi 1880'de dünya siyasetine girmeye başlayan Siyonizm'den kaynaklanmıştır⁷⁷. Siyonizm Museviler'in dünya üzerinde hâkimiyet ve üstünlük kurma ütopyasıdır⁷⁸. Yukarıda bahsedildiği gibi Siyonizm tarihi ve dini bir ülkü olarak, Musevilerin en az 3200 yıl önceki hikâyesine dayanmaktadır. Siyonizm'e dinsel bir nitelik verilmesine, onun Musevilerce benimsenmesine neden olmuştur⁷⁹.

Sonuç olarak Ortadoğu'da karşı karşıya savaşan İslam ve batıdır. Ortadoğu yapay bir dünyadır; asıl olan İslam dünyasıdır ve İslam dünyası Balkanlar'dan Kafkasya'ya kadar çalkalanmaktadır⁸⁰. Ortadoğu, analitik bir çalışma ile hakkında uzun vadede geçerli fikirleri öne sürme imkânı olmayan bir bölgedir. Çünkü bu coğrafya da her an taraflar ve dengeler değişebilmektedir⁸¹.

⁷⁵ Suat Parlar, Ortadoğu: Vadedilmiş Topraklar, İstanbul, 2006, s. 33.

⁷⁶ Anıl Çeçen, Türkiye'nin B Planı, İst., 2006, s.345. Ekrem Memiş, a.g.e. s. 33.

⁷⁷ Mim Kemal Öke, Kutsal Topraklarda SİYONİSTLER VE MASONLAR, İst., 1991, s.11.

⁷⁸ Hikmet Tanyu, Tarih Boyunca YAHUDİLER VE TÜRKLER, cilt:2, İst., 1979, s.811.

⁷⁹ Ekrem Memiş, Kaynayan Kazan: Ortadoğu, Konya, 2002, s. 67.

⁸⁰ Ali Bulaç, Ortadoğu'dan İslam Dünyasına, İst., 1996, s.30.

⁸¹ Ali Bulaç, a.g.e., s.10.

3. Din Kavramı ve Dinler Tarihi

3.1. Din Kavramı

Değişik isimler altında ve değişik inanç şekillerinde tezahür etmiş olsa da, dini duygu ve tecrübe bütün insanlık tarihinde günümüze kadar süregelmiştir. Yapılan arkeolojik, filolojik, teolojik ve tarihi araştırmalar, din fenomeninin her zaman ve her yerde mevcut olduğunu ispatlamaktadır. Bundan hareketle din, insanoğlunun doğuşundan ve yaratılışından beri var olan evrensel bir fenomendir⁸².

Değişik toplumlarda, zamanlarda ve farklı isimler altında olsa da din olgusu tüm insanlarda günümüze kadar var ola gelmiştir. Tarih boyunca insanlar içinde buldukları güçsüzlüklerden dolayı bir yaratıcıya teslim olma ihtiyacını hissetmişlerdir⁸³. İnsanlık tarihine baktığımızda ne kadar gerilere gidilirse gidilsin dini inançlarda yoksun herhangi bir topluma rastlanmamıştır⁸⁴. Dinin insan hayatında ne kadar önemli olduğunu Henri Bergson şöyle ifade etmektedir: “ Geçmişte olduğu gibi, bugün de ilimsiz, sanatsız, felsefesiz cemiyet vardır. Fakat dinsiz bir cemiyet asla yoktur”.⁸⁵

İnsan hayatında önemli bir yere sahip olan din fenomenini insanın hayatından çıkarıp dinsiz bir toplum oluşturmak isteyen cereyanlar zaman zaman ortaya çıkmışsa da başarılı olamamıştır. Özellikle de komünist rejimler dinsiz bir toplum oluşturmak için zaman zaman amansız baskılar ve politikalar izlemişlerse de bunlar başarılı olamadıkları gibi dinsizleştirme politikalarına reaksiyon olarak din duygusu daha da canlılık kazanmıştır⁸⁶. Örneğin komünist lider Lenin dini, toplumun hayatından çıkarıp kendi ideolojilerini daha rahat yerleştirebilmek için Rusya’da bilinçli olarak kıtlık politikasını izlemiştir. Çünkü o, insanlar aç kaldıkça tanrıdan uzaklaşıp kendi ideolojilerini benimseyeceklerini zannetmişti. Ama tarihi gerçekler bunun aksini fazlasıyla kanıtlamış durumdadır. Bu durumu Prof. Dr. M. Şekip Tunç şöyle formülize etmektedir: “Herhangi bir ideolojinin yok edebileceği bir din yoktur”.⁸⁷

Dinin insan hayatında ne kadar önemli olduğu konusundaki bu girişten sonra dinin kelime anlamı ve dinin tanımı üzerinde durmakta fayda vardır. Arap dilindeki “din” kelimesinin kökü ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bu kelimenin Arami,

⁸² Emrullah Yüksel, “ Din Fenomeni”, *İstanbul .Üniveritesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, İst., 1999, s. 79.

⁸³ Ömer Faruk Harman, “ Yeni Ahid’de Din ve Din Anlayışı’, *Dinler Tarihi Araştırmaları II Sempozyumu*, (20–21 Kasım, Konya, 1998), Ank. , 2002, s. 71.

⁸⁴ Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, Ank., 2002, s.1.

⁸⁵ Henri Bergson, *Ahlak ile Dinin Kaynağı*, (çev. Mehmet Karasan), Ank., 1962, s.127.

⁸⁶ Emrullah Yüksel, a.g.m., s.80.

⁸⁷ M. Şekip Tunç, *Bir Din Felsefesine Doğru*, İst., 1959, s.47.

İbrani bir kökten geldiği, Orta İran'dan alındığı, Öz Arapça olduğu tartışılmakta, fakat kesin bir sonuca ulaşamamaktadır⁸⁸. Çoğulu Edyan olan din kelimesi şu anlamlara gelmektedir: adet, yol, iteat, inkiyad, alamet ve ceza. Batı dillerinde din kelimesinin karşılığı “La Religion” kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime Latince “Religio” kökünden gelmektedir. Bunun da yine Latince bağlanmak anlamına gelen “releger” veya “religare” köklerinden geldiği söylenmektedir. O zaman Religio, ibadetlere sınıksız bağlanma manasını ifade eder ki, “iteat ve inkiyad” anlamlarına uygun düşmektedir⁸⁹. Yukarıda da değindiğimiz gibi dinin toplumun hayatında önemli bir yere sahip olduğu su götürmez bir gerçektir. Toplum hayatında önemli bir yere sahip olan bu fenomenin ne anlama geldiğini açıklamakta fayda vardır. Din kavramı ile ilgili yapılan tanımlar, bir kitabın hacmini dolduracak kadar fazladır. Ancak şimdiye kadar üzerinde ittifak edilen ve çoğunluğun kabul gördüğü bir tanım olmamıştır. Bu durum dinin farklı bir mahiyette olmasında etkili olduğu gibi insanların dine bakış açıları da etkili olmuştur. Örneğin; konuya din sosyolojisi açısından yaklaşan Emile Durkheim, “Din, bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemidir”. Din psikolojisi açısından yaklaşan Feurbach “Din, dua, kurban ve inançla kendini gösteren bir arzudur”. Tanımlarda bir ittifakın olmaması ve ayrılıkların olmasında dinin kompleks bir yapıda olması etkili olduğu gibi, dini tanımlayanların, dine sübjektif bir şekilde yaklaşımları da etkili olmuştur⁹⁰.

Konuya açıklık getirmesi açısından biz bazı bilginlerin din tariflerini vermekle yetineceğiz. Bunlar:

Max Müler: “Din, ruhun bir kuvvetidir ki, aklın ve duyu organlarının insana muhtelif isim ve sembollerle, sonsuzu kavrama imkânını verir.”

Taylor: “Din, ruhani varlıklara inanmaktan ibarettir.”

Kant: “Din, insanın bütün vazifelerinde ilahi emrin bilinmesi ve tanınmasıdır.”

Spencer: “Din, tabiatüstü ve esrarlı kuvvetlerin varlığına inanmaktır.”

Reinach: “Din, beşeri kuvvetlerin serbestçe kullanılmasını önleyen kuruntu ve özel kayıtların toplamıdır.” Şeklinde tanımlamalar yapılmıştır⁹¹.

Mircae Eliade: “kutsalın tecrübesinin” mükemmel insanın bir özelliği olduğunu, böylece dinin insan için kaçınılmaz bir fenomen olduğunu belirtmiştir⁹².

⁸⁸ A. Küçük, a.g.e., s.1.

⁸⁹ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s. 29-30.

⁹⁰ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.17-18.

⁹¹ A. Kahraman, a.g.e., s. 30-31.

J.G.Frazer: “Dinden ben, netice olarak tabiat nizamını ve beşer hayatını yönettiğine ve kontrol ettiğine inanılan insanüstü kuvvetlerin bir yatıştırma ve uzlaştırmasını anlarım”⁹³.

Batı orijinli mezkûr tanımların yanında İslam’ın ve İslam bilginlerinin de din hakkındaki görüşlerine de yer vermekte fayda vardır. Kuran’da 95 ayette din ve din kelimesinin türevleri kullanılmıştır. Ancak Kuran’da geçen kelimesi tek bir anlamı ifade etmeyip kullanıldığı ayetlerin öncesi ve sonrası ile bütünlüğüne göre değişik anlamlar kazanmaktadır. Kuran’da geçen din kelimesi için değişik tasnifler yapılmaktadır. Bunlar özetle şöyledir: ceza, karşılık, örf ve adet, itaat ve inkıyad, hesap, hâkimiyet ve galibiyet, saltanat, mülkiyet, hüküm ve ferman, ibadet, millet, şeriat ve İslam⁹⁴ Batı dünyasında olduğu gibi İslam dünyasında da farklı tanımlar yapılmıştır. Bunların bazıları şunlardır:

Seyyid Şerif Cürcani: “Din, akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği şeyleri kabule çağıran ilahi bir kanundur”.

Tahanevi: “Din, akıl sahiplerini kendi iradeleriyle halde salaha ahirette felaha sevk eder”⁹⁵. İslam bilginlerinin din ile ilgili yapmış oldukları tanımlara bakıldığında dikkati çeken nokta, bütün İslam bilginlerinin yaptıkları din tarifinde vahyin esas olarak alınmasıdır. İslam bilginlerinin genelde üzerinde ittifak ettikleri tarif şöyle özetlenebilir: “Din, akıl sahibi insanları, kendi irade ve arzuları ile bizzat onun için hayırlı olan şeylere sevk eden ilahi kanundur”⁹⁶.

3.2. Dinin Kaynağı ve Tasnifi

Dinin nasıl ortaya çıktığı, dinin ne tür kaynaklara dayandığı konusunda kutsal kitapların verdiği bilgilerden başka herhangi bir tarihi belgeye rast gelinmemiştir. Ancak buna rağmen bazı bilim adamları dinin kaynağını taspit etmeye çalışmış ve dinin menşei hakkında bazı teoriler ortaya atmışlardır. Dinin tanımında olduğu gibi dinin kaynağı hakkında da bilim adamları ve teologlar arasında herhangi bir ittifak oluşmamış ve bu konuda farklı görüşler ortaya çıkmıştır⁹⁷. Kutsal kitaplara bakıldığında ilk insanların Tanrı bilgisine sahip oldukları ancak zamanla ilk dinin bozulup yozlaşarak

⁹² Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya, 2004, s.13.

⁹³ William P. Alston, “Din”, (çev. Günay Tümer), *A.Ü.İ.F.D.*, c. XVIII, Ank., 1972, s.163.

⁹⁴ Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, Ank., 2002, s.3-4.

⁹⁵ Baki Adam, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ank., 2006, s.18.

⁹⁶ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya, 2004, s.14.

⁹⁷ Baki Adam, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ank., 2006, s.19.

çok tanrılı dinlerin meydana geldiği ileri sürülmüştür⁹⁸. Bunları anahatlarıyla evrimci görüş ve vahye dayalı görüş şeklinde iki ana kategoride incelemek mümkündür.

Charls Darwin'in (1809–1882) XIX yüzyılda biyolojik evrimle ilgili “Türlerin Kökeni” adlı eserinin yayınlanması batıda din karşıtı olanları biraz heyecandırmışsa da yaratılışı reddeden bu teori ortaya çıkışından bugüne kadar sürekli olarak kan kaybetmiştir⁹⁹.

Vahiy temeline dayalı görüşe kısaca bakmakta fayda vardır. Yahudiler, dinin kaynağını Hz. İbrahim'in soyundan gelen İbranilere kadar götürürler (MÖ 2000 yıllar). Hıristiyan inancına göre, Hıristiyanlık Hz İsa tarafından kurulmuş ve onun yaşamına dayanan bir dindir. İslamiyet, Hz. İbrahim'in, Hz. Musa'nın, Hz. İsa'nın ve daha önce bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri her şeyi kabul eder¹⁰⁰.

Din kavramı ve kaynağı ile ilgili vermiş olduğumuz bu genel bilgilerden sonra değinme ihtiyacı duyduğumuz bir konu da dinlerin tasnifi konusudur. Dinlerin geçirmekte oldukları gelişim devrelerine, şekil esas alınarak yapılan sınıflandırmalarla özel bir yer verilmesinin gerekliliği yanında bu tip tasniflerde bunun yapılmasının oldukça zor olduğu görülmektedir¹⁰¹. Din olayının oldukça kompleks yapısı, dinin tenkitlere karşı oldukça duyarlı olmasına neden olmuş ve dinlerin açık bir tasnifinin yapılmasına da engel teşkil etmiştir. Bununla beraber birçok insan, dinlerin tasnifine teşebbüs etmiştir¹⁰². Dinin tanımındaki farklılıklar ve değişik görüşler dinlerin tasnifi konusunda da olmakla beraber anahatlarıyla dinleri şu şekilde tasnif edebiliriz: Bazı batılı bilginler dinleri “**Kurucusu Olan Dinler**” ve “**Geleneksel Dinler**” diye gruplandırırken, bazıları da “**Milli Dinler**” ve “**Evrensel Dinler**” diye gruplandırmışlardır. İslam bilginleri ise, dinleri “**Hak Dinler**” ve “**Batıl Dinler**” veya “**Vahye Dayanan Dinler**” “**Tabii Dinler**” diye ikili gruplara ayırmışlardır¹⁰³.

⁹⁸ Emrullah Yüksel, Emrullah Yüksel, “Din Fenomeni”, *İstanbul .Üniveritesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, İst., 1999, s.80.

⁹⁹ Baki Adam, a.g.e., s.21.

¹⁰⁰ Emrullah Yüksel, a.g.m., s.98,99,102.

¹⁰¹ M. Şemseddin Günaltay, *Dinler Tarihi*, İst., 2006, s.58.

¹⁰² Jean Chevalier . “Din Fenomeni”, (çev. M. Aydın), *A.Ü.İ.F.D*, Ank., 1986, c.XXXIII, s.109.

¹⁰³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta, 2002, s.1.

3.3. Dinler Tarihi

Dinler tarihi, tarih ve filoloji bilimlerin desteğiyle dinlerin ortaya çıkışını, gelişimini, inanç, ibadet ve ahlaki değerlerini tarihsel süreç içerisinde inceleyen ve fenomenolojik metodundan da faydalanarak dini inançları inceleyen bir bilim dalıdır¹⁰⁴.

Bu bilim, mevcut veya geçmişte yaşamış bütün dinleri bilimsel kurallar çerçevesinde ve objektif bir bakış açısıyla inceler¹⁰⁵. İnsanların kopmaz bir parçası olan dinleri ve içeriklerini inceleyen bilim dalı olan dinler tarihi, vasıflayıcı metoduyla, belirli bir dinin savunmasını üzerine almış kelimeler ve din felsefesi gibi ilimlerden ayrılmakla birlikte, onlara ihtiyaçları olan malzemeleri ulaştırır. Tarihsel ve filolojik metotlardan faydalanarak çeşitli ülke ve milletlerin, küçük veya büyük toplumların din ve inançlarını inceler¹⁰⁶. Dinler tarihi, bütün dinleri kendi sınırları içinde ayrı ayrı inceleyerek, dinlerin nasıl meydana geldiklerini, doğuşundan günümüze kadar ne tür değişiklikler geçirdiklerini ve incelenen dinlerin mevcut durumlarının nasıl olduklarını inceler¹⁰⁷.

Siyasi tarihleri olmayan ilkel ve vahşi kabilelerin din ve inanç yapıları da dinler tarihinin konusu içine girer. Fakat derinlemesine inceleme yaptığı asıl alan medeni insan topluluklarının sosyal açıdan gelişme ve yenilikleridir¹⁰⁸.

Yukarıda da değindiğimiz gibi dinler tarihi, dinleri yer ve zaman göstererek inceleyen bir bilim dalıdır. Dinler tarihi, bu incelemeleri yaparken zaman zaman kıyaslamalara da yer vermektedir. Bununla birlikte bazı dinler tarihçileri dinleri tarihsel süreç içerisinde incelemeyi uygun görürken, bazı din bilimcileri de incelemelerinde karşılaştırmaya yer vermeyi uygun bulmuşlardır. Bazı din bilimcileri dinler tarihini, özellikle din mukayesesi ve Din Fenomenolojisinden ayrı tutma gerekliliğini vurgulamışlardır. Ancak tarihi bir dini, mezkûr iki disipline belli bir ölçüde de olsa başvurmaksızın incelemek zordur¹⁰⁹. Çünkü bir dini veya herhangi bir kurumu incelerken, mevcut incelenen kurumu daha iyi anlayabilmek için benzerleri ile kıyaslama bir nevi zorunluluk arz etmektedir. Sonuç olarak tüm din bilimcileri hemfikir olmasa da dinler tarihi, dinleri ya bir tarihçi zihniyetiyle ya da mukayese amacıyla incelemesi gerektiği kanısındayız.

¹⁰⁴ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya, 2004, s.14.

¹⁰⁵ Mehmet Toplamcıoğlu, "Dinler Bilimi", *A.Ü.İ.F.D.*, c.XIX, Ank., 1973, s.43.

¹⁰⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.1.

¹⁰⁷ A. Kahraman, a.g.e., s.35.

¹⁰⁸ M. Şemseddin Günaltay, *Dinler Tarihi*, İst., 2006, s.33.

¹⁰⁹ Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, a.g.e., s.10.

Dinler tarihinin tanımı ve metotları hakkında verdiğimiz bu bilgilerden sonra, dinler tarihinin batıda ve İslam dünyasındaki gelişimine de bakmanın faydalı olduğu kanısındayız. Batıda bu bilimin gelişimine baktığımızda Ortaçağ'da tek gerçeğin Hıristiyanlık olduğu inancıyla, batı dünyası diğer dinlerle ilgilenmeyi gereksiz gördüler. Ancak batıda diğer dinlere karşı bu ilgisizlik, sömürgecilik ve aktif misyonerlik faaliyetlerinin artması sonucunda değişime uğramıştır. Sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetleri batıda Hıristiyanlık dışındaki dinlere de ilgi göstermeyi ve onları incelemeyi bir nevi zorunlu kıldığını söylemek yerinde bir düşüncedir¹¹⁰.

Avrupa'da modern anlamda din araştırmaları Max Müler ile başladı. M. Müler "Dinler Tarihine Giriş" adlı eseri ile dinler tarihi alanında takip edilen bir yol çizmiş, geniş bilgisi sayesinde müsteşriklere rehberlik etmiş ve sayede şarkın mukaddes kitaplarının batı dillerine tercüme edilmeye başlamıştır. Müller'in bu alanda açmış olduğu bu çığır diğer Avrupa devletlerinde de dinler tarihi ile ilgili eserler verilmeye başlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak Hollanda, İngiltere, Fransa ve İtalya üniversitelerinde Dinler Tarihine geniş yer verilmiş ve özel kürsüler kurulmaya başlamıştır. Emile Durkheim ile Batıda Dinler tarihinin önemi büsbütün artmaya başlamıştır. Durkheim, dini tamamen sosyal yönden inceleyerek bu alana yeni bir boyut kazandırmıştır¹¹¹.

Ana hatlarıyla batıdaki Dinler Tarihi ile ilgili çalışmalardan sonra İslam dünyasındaki çalışmalara da kısaca göz atmakta fayda vardır. İslam dünyasında, din felsefesi, tasavvuf ve Dinler tarihi önceleri birlikte ele alınmıştır. Bu bilimler doğal olarak zamanla birbirinden ayrılarak ihtisaslaşmaya doğru tedrici bir temayül göstermiştir¹¹². İlk dönemlerde Dinler Tarihi, mezkûr bilimlerle birlikte değerlendirilmiş olsa da bu alanla ilgili ilk ciddi araştırmalar da İslam dünyasında başlamış ve bu çalışmalar İslam dünyasından batı dünyasına kaymaya başlamıştır. Dinler Tarihi ile ilgili ilk çalışmalar İslam dünyasında başlamışsa da son dönemlerde batıdaki çalışmalar hem nicelik hem de nitelik bakımından ilerleme göstermiş durumdadır. Özellikle günümüz batılı yazarlar, sadece dinlerin kendisiyle değil, dinlerin etrafında oluşan ve çağımız insanların ilgisini çeken uç noktalarıyla ilgilenmektedir.

---

¹¹⁰ Ekrem Sarıkçioğlu, a.g.e., s.3.

¹¹¹ A. Kahraman, a.g.e., s.25-26.

¹¹² Ekrem Sarıkçioğlu, a.g.e., s.2.

Batıdaki bu çalışmaların dinler tarihi araştırmaların ötesinde, bir misyoner metodu olarak kullanıldığı söylenebilir¹¹³.

İslam dünyasında dinler tarihi ile ilgili örnek vermemiz gerekirse bunların başında İbn Hazm (Kitbu'l-Fasl fı-Milel ve'n-Nihal), Şehristani (el-Milel ve'n-Nihal), İbn Teymiye, el-Biruni, Muhammed Ebu Zehra gelmektedir¹¹⁴.

Genelde Batı ve İslam dünyasındaki dinler tarihi ile ilgili çalışmalara Türkiye'de de önem verilmiş ve bu alandaki eserler her geçen gün artış göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde "Tarih-i Edyan" adı altında bazı kitaplar yayınlanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan ilahiyat fakültelerinde dinler tarihi dersi "tarih-i edyan" adı altında okutulmaya devam edilmiştir. Günümüzde yirmiye yakın ilahiyat fakültesinde Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı bulunmakta olup dinler tarihi ile ilgili çalışmalar da önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye'de dinler tarihi ile ilgili bazı önemli bilim adamlarımız ve eserleri şunlardır: Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, Mehmet Toplamcıoğlu, Karşılaştırımalı Dinler Tarihi, Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ank., 2002, Baki Adam, Karşılaştırımalı Dinler Tarihi, Ank., 2006.

İnsanlık tarihi boyunca farklı isim ve şekillerde olsa da insanlar genel anlamda bir dine inanma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu durum da dinler tarihinin karmaşık bir yapı arz etmesine neden olmaktadır. Bu karmaşık yapı kıtaların bağlantısı konumunda olan Ortadoğu'da kendisini daha çok hissettirmektedir. Tezimizin ana konusu olan Ortadoğu'da Dinler Üzerine Bir Araştırma işimizi ciddi anlamda zorlaştırmaktadır. Çünkü tarihsel süreç içerisinde birçok etnik yapı, farklı kültürleri barındırması ve buna paralel olarak da tüm ilahi dinlerin doğduğu yer olması Ortadoğu'nun inanç bakımında heterojen bir yapı arz etmesine neden olmuştur. Bunun için biz tezimizde sadece Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dinlerini ayrı ayrı bölümler halinde incelemekle yetineceğiz.

---

¹¹³ Ahmet Kahraman, a.g.e. in önsözü

¹¹⁴ Dinler tarihi ile ilgili çalışma yapan bilginler ile ilgili geniş bilgi için Bak., Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, a.g.e., s.19., Mehmet Aydın, a.g.e. s.20-21

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİK

1. İbrani, Yahudi, İsrail ve Siyonizm Terimleri

Tarihte İbraniler, Yahudiler, İsrail oğulları ve Musevilik olarak adlandırılan Yahudilik, temel itikadi felsefe olarak tek Tanrı'nın birliğine dayanan ve ilahi kaynaklı dinlerin en eskisidir¹¹⁵. Bugün yeryüzünde Yahudiliği benimseyenlerin sayısı takriben 18–20 milyon civarında olup, bu nüfusun 4,5 milyonu İsrail'de, 6 milyonu ABD'de, geri kalan Yahudiler ise azınlık cemaatleri olarak dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşamını sürdürmektedirler¹¹⁶.

Yahudiliğin din mi, ırk mı, millet mi olduğu net değildir. Dolayısıyla Yahudilikte etnik yapı ile din iç içe girmiş olup bunarı birbirinden ayırmak çok zordur¹¹⁷. Bunun için tarihsel süreç içerisinde değişik isimlerle anılan Yahudiler için kullanılan bazı terimleri kısaca açıklamakta fayda vardır. Bunlar:

İbrani: İbrani deyimini “öte tarafın insanları”(Fırat veya Ürdün Nehirleri taraflarından gelen göçmenler için kullanılmıştır.) manasında kullanılan “Hibri” sözünden gelmektedir. Bazı Yahudi bilginlerine göre ise İbrani kelimesinin kökeni, Hz. İbrahim'in atalarından “Eber”in ismine dayanmaktadır¹¹⁸. Bazı Dinler Tarihçileri ise İbrani kelimesini, MÖ XIV. Yüzyılda Filistin'de yaşayan “İbr” veya “Hibr” kabilelerine dayandırmaktadır¹¹⁹.

İsrail: İsrail kelimesi, Tevrat'ta (Tekvin: XXXII/28) “tanrı ile güreşip yenen” anlamında, Hz. Yakup'a Tanrı Yahve tarafından verildiği belirtilmektedir. İsrail oğulları tabiri de buradan kaynaklanmış olup bu kelime Kur'an'da da Beni İsrail olarak kullanılmıştır¹²⁰.

---

¹¹⁵ Mehmet Aydın, “Diyalog Açısından Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı”, S.Ü.İ.F.D. , S.X, Konya, 2000, s.10.

¹¹⁶ Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ank., 2002, s.204.

¹¹⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, s.249.

¹¹⁸ Felicien Challaye, Dinler Tarihi, (çev. Samih Tiryakioğlu), İst., 2007, s.121.

¹¹⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu,a.g.e.,s.250.

¹²⁰ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.107.

Yahudi: Yahudi kelimesi, Yahudilerin Babil sürgününde olduğu dönemde ortaya çıkmıştır. Sürgün edildikleri Babil'in yerli halkı İsrail oğullarına, geldikleri Yahuda Bölgesine istinaden "Yahudalı" anlamında "Yahudi" demelerinden kaynaklanmıştır¹²¹.

Siyonizm: Siyonizm, dini, tarihi ve siyasi bir ülkü olarak, Yahudilerin yaklaşık 3000 bin yıl öncesindeki hikâyelerine dayanmaktadır¹²². Siyonizm, Yahudiler için kutsal sayılan ve Kudüs'te bulunan "Siyon Dağ"ına istinaden kullanılan ve fikir babası olarak kabul edilen Viyanalı Theodor Herzl tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Kısacası Siyonizm, Yahudilerin dünya üzerinde hâkimiyet kurma ütopyası olarak değerlendirilebilir¹²³. Siyonizm'in amacı sürgünler sonucunda dünyanın değişik coğrafyalarına dağılmış olan Yahudileri vaad edilmiş topraklar olarak nitelendirilen Filistin'de toplayarak mezkûr bölgede bir İsrail Devleti'ni kurmaktır¹²⁴.

2. Yahudiliğin Doğuşu ve Tarihçesi

Aslında Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat, bir yönüyle onların tarihlerini anlatan bir eser mahiyetini taşımaktadır. Zaten dinler tarihçileri de, Yahudiliğin tarihini anlatırken birinci dereceden faydalandıkları kaynak Tevrat olmuştur. Bunun için Yahudilik Tevrat ve Kur'an-i Kerim'deki bilgiler dikkate alınarak anlatılacaktır.

Yahudilik tarihine başlamadan önce, Yahudilere tanrı tarafından vaat edildiği iddiasında buldukları Filistin yani anayurt meselesine kısaca bakmakta fayda vardır. Günümüze gelinceye kadar, Filistin Bölgesinin kime ait olduğu meselesi üzerinde çeşitli fikirler ortaya atılmış olmakla beraber bu fikirlerin objektiflikten uzak politik çıkarlar doğrultusunda ortaya atılmış görüşler olduğundan konuya açıklık getirmekten ziyade olayı daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Filistin adı ilk kez MÖ 1198–1167 yıllarında Mısır Firavun'u II. Ramses dönemindeki bir kitabede geçmekte olup, bu kitabedeki bilgilerden anlaşıldığına göre Filistinliler, bu dönemde vuku bulan deniz kavimler göçüne iştirak eden Ege kavimlerinden biridir. Uzun süre Mısır'ın egemenliğinde yaşayan bu deniz kavimleri zayıf firavunlar zamanında bağımsızlıklarını ilan ederek kuzey Filistin'e yerleşmişler. Bölgenin asıl yerli halkı olan Filistinliler de Güney Filistin'e yerleşmişlerdir¹²⁵.

¹²¹ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.29.

¹²² Ekrem Memiş, Kaynayan Kazan: Ortadoğu, Konya, 2002, s. 68.

¹²³ Hikmet Tanyu, Tarih Boyunca YAHUDİLER VE TÜRKLER, cilt:2, İst., 1979, s.811.

¹²⁴ Suat Parlar, Ortadoğu: Vadedilmiş Topraklar, İstanbul, 2006, s.370.

¹²⁵ Ekrem Memiş, Kaynayan Kazan: Ortadoğu, Konya, 2002, s.75-76.

Tarihi açıdan bakıldığında İbraniler, yukarıda da bahsedildiği gibi Filistin’de doğmamışlardır. İbraniler Filistin’e geldiklerinde bile, hiçbir zaman sahildeki ovalar ile bugünkü İsrail bölgesini elde etmemişlerdir. Bu bölge uzun süre ona adını vermiş olan Filistinliler’in elinde kalmıştır¹²⁶. Tarihsel perspektiften bakıldığında, tarımın toplum hayatında çok önemli olduğu bir dönemde İbraniler’in verimli kıyı bölgelerine sahip olamamaları, verimli toprakların Filistinliler’in elinde olması düşündürücü değil mi?

Tevrat’a göre Yahudilerin tarihi Hz. İbrahim ile başlar. İbraniler’in büyük atası olan Hz. İbrahim, Tevrat’ın ifadesine göre Keldaniler’in Ur şehrinde dünyaya gelmiştir. Sami Irkından sayılan İbraniler Ur şehrinden çıkarak Harran’a gelmişlerdir. Tanrı Yehova Hz. İbrahim’e Kenan diyarına (Filistin’e) göç etmesini söylemiş, tanrının bu buyruğu üzerine Hz. İbrahim Kenan diyarına göç etmiştir. Fakat İbraniler Kenan diyarına gittiklerinde, Kıtık çıkması üzerine Mısır’a dönmek zorunda kalmışlardır¹²⁷.

Hız. İbrahim’den sonra oğlu Hz. Yakub, babasının sevdiği Esavın yerine hileyle kendisini mübarek kıldırması ve İbraniler’in başına geçmiştir. Hz. Yakub küçük oğlu Hz. Yusuf’a daha fazla ilgi göstermesi üzerine onu kıskanan diğer kardeşleri Hz. Yusuf’u bir kuyuya atmışlardır. Mısır’a giden bir ticaret kervanı onu kuyudan çıkarıp Mısır’da Firavunun memuru olan Potifar’a satmıştır. Sarayda yetişen Hz. Yusuf, Mısır’ın mali işlerinden sorumlu olmuş ve Mısır’ı büyük bir kıtlıktan kurtarmıştır¹²⁸.

Hız. İbrahim zamanında olduğu gibi Filistin’de yani Kenan ülkesinde kıtlığın baş göstermesi üzerine, Mısır’da ekonomik durumun iyi olduğundan haberdar olan Hz. Yakub, erzak temini için oğullarını Mısır’a göndermiştir. Hz. Yakub’un oğulları, Mısır ekonomisinden sorumlu ve kuyuya attıkları kardeşleri Hz. Yusuf ile karşılaşmışlardır. Yaşanan olumsuzluklara rağmen Hz. Yusuf kardeşlerine iyi davranmış ve onları Mısır’a davet etmiştir¹²⁹. Mısırdaki önceleri rahat bir hayat geçirmiş olan Yahudiler, Hz. Yusuf’un ölümü ve yeni firavunların tahta çıkması, bölgede dengelerin değişmesine neden olmuştur. Tahta geçen yeni Firavun’un, İsrail oğullarını köleleştirilmesi onlar için Mısır’da sıkıntılı bir dönemin başlamasına neden olmuştur. İşte İsrail oğullarını bu sıkıntılardan ve kölelikten kurtarıp “Arz-ı Mevud” a (vaad edilmiş toprak Filistin) geri döndürmek için Moşe (Hz. Musa) Tanrı Yehova tarafından görevlendirilmiştir¹³⁰.

¹²⁶ Suat Parlar, a.g.e. , s.377.

¹²⁷ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.30.

¹²⁸ Ömer Rıza Doğrul, Yeryüzünde Dinler Tarihi, İst., 1947, s.214.

¹²⁹ Baki Adam, a.g.e., s.30.

¹³⁰ Abdurrahman Küçük, a.g.e., s.211.

2.1. Hz. Musa

Hz. Musa, Yahudi Dininin kurucusu sayıldığından dolaydır ki buna istinaden bu dine Musevilik adı verilmiştir. Genel görüşlere göre Hz. Musa MÖ 1250 yıllarında yaşamıştır. Musa ismi değişik şekillerde açıklanmakla beraber, Tevrat'ın Huruç bölümüne göre "sudan çıkarılmış" anlamında olup, muhtemelen İbranca Moşe kelimesi, eski Mısır dilinde "tanrı verdi" anlamına gelen bir kelimedir. Tevrat rivayetlerine göre, Hz. Musa, Levi Kavminde olup, annesi Yohebed, babası Armandır. Mısır'da doğan Hz. Musa, İbranilerin atası kabul edilen Hz. İbrahim'in torunudur¹³¹.

Firavun, İsrail oğullarının bu esareti sırasında gördüğü bir rüyayı kâhinlere yorumlatmıştır. Kâhinlerin yorumlarına göre İsrail oğullarından dünyaya gelecek bir çocuğun firavunun tahtını elinden alacağını söylemesi üzerine, Firavun o yıl doğacak tüm çocukların öldürülme emrini vermiştir. O yıl dünyaya gelen Hz. Musa'yı annesi Tanrının vahyi üzerine onu bir sepetin içine koyup Nil Nehrine bırakmıştır. Firavunun adamlarınca saraya götürülen Hz. Musa, firavunun hanımının isteği üzerine evlatlık edinmiş ve Hz. Musa'nın çocukluğu sarayda geçmiştir. Sarayda en üst düzeyde eğitimini alarak idareci ve komutan olarak yetiştirilen, yazı ile çağın ilimlerini öğrenen Hz. Musa, adeta hikmet-i ilahiye ona gelecekte verilecek vazifede ihtiyacı olan eğitimi aldirtmiştir¹³².

Bir Yahudi'ye kötü davranan bir Mısırlıyı öldüren Hz. Musa Firavunun kendisini cezalandırmasından çekinmiş ve bundan dolayı Mısır'ı terk edip Medyen'e gitmiştir. Mısır'dan çıktıktan sonra çölde iken Tanrı ona alev şeklinde görünmüş ve onunla konuşarak ona, İbrani Kavmini firavunun esaretinden kurtarıp Kenan ülkesine götürmesini emretmiştir ki bu aynı zamanda Hz. Musa'ya peygamberlik görevinin verilmesinin de başlangıcıdır¹³³.

Yahudileri mısır'dan çıkarma misyonu yüklenen Hz. Musa görevini ifa etmek için giriştiği teşebbüsü firavun tarafından olumlu karşılanmamış. Çünkü büyük çoğunluğu köle olan İbranilerin gitmesi, Mısır'da iş gücü konusunda sıkıntı oluşturabilirdi. Bunun üzerine Yahova gece yarısında Mısır'ın ortasında çıkacağını ve ilk doğan her şeyi öldüreceğini bildirmiştir. Gerçekten gece yarısına doğru Yahova herkesin ilk evladını ve hayvanların da ilk doğurduklarını öldürmesi üzerine telaşlanan Firavun Yahudilerin

¹³¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, s.252.

¹³² Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.31.

¹³³ Felicien Challaye, Dinler Tarihi, (çev. Samih Tiryakioğlu), İst., 2007, s.132.

Mısır'dan çıkmasına izin vermek zorunda kalmıştır (Çıkış, XII /29)¹³⁴. İzin verdiğiinden dolayı pişman olan Firavun, Kenan'a gitmek üzere yola çıkmış olan Yahudileri engellemek için onları takip etmeye başlamış ancak Kızıldeniz'de yakalamak üzere iken Hz. Musa'nın mucizesi ile deniz ikiye ayrılarak İbraniler denizin diğer tarafına geçerken aynı teşebbüste bulunan Firavun ordusu ile birlikte Kızıldeniz'de boğulmuştur. Bunun sonucunda Hz. Musa denetimindeki Yahudiler, Sina'ya üç ay içerisinde ulaşmışlardır. Burada Hz. Musa'ya Tevrat ve on emir verilmiştir¹³⁵.

Hz. Musa'nın ölümü üzerine Yahudilerin başına en parlak dönemleri yaşatan Hz. Davut ve Hz. Süleyman geçmiştir. Yahudiler peygamber olarak kabul etmeyip sadece bir kral olarak değerlendirdikleri Hz. Davut, Kudüs'ü alarak başkent yapmış ve böylece İsrail oğulları kutsal toprakları ele geçirmişlerdir. Hz. Davut'un ölümü üzerine yerine oğlu Hz. Süleyman geçmiştir. Hz. Süleyman Tanrı'nın vaat ettiği kutsal mabedi inşa etmiştir. Kutsal ev adıyla bilinen bu mabed İslam tarihinde Mescid-i Aksa olarak isimlendirilmiştir. Hz. Süleyman'ın ölümü üzerine Yahudiler arasında huzursuzluklar baş göstermiş ve Tanrı, Yahudileri İsrail ile Yahuda devletleri diye iki krallığa ayırmak suretiyle cezalandırmıştır¹³⁶.

Milliyetçi bir yapıda olmaları nedeniyle Yahudiler değişik dönemlerde ve değişik topluluklarca sürgüne gönderilmişler. Yahudiler, esaret altından kurtulmak amacıyla Persler'in destekleriyle sık aralıklarla gerçekleştirdikleri isyanların tümü bastırılmış ve sindirilip köle haline gelmişlerdir. Fakat isyanların bastırılması Yahudileri kökten yıldırnamamıştır. Romalılar, Yahudilerden kurtulmak için büyük çoğunluğunu esir alıp sürgüne göndermiş, hatta Yahudilerin tarihi adları silinerek bir yandan bölgeye yeni adlar verilirken diğer yandan da kutsal mabetleri yıktırmışlardır. Tüm bunlara rağmen milliyetçi yapıları ve Siyonizm ütopyası, Yahudilerin mekânsal anlamda olmasa da sürekli bir şekilde manevi birlikteliği sağlamış ve korumuştur¹³⁷. Asur, Babil ve Roma

Tarafından Yahudilerin sürgün edilmeleri Yahudi Diasporasının oluşumuna zemin hazırlamıştır.

¹³⁴ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya, 2004, s.109.

¹³⁵ Kenan Has, *Tevrat, İncil ve Kur'an'ın Dünyaya Bakışı* (doktora tezi), Kayseri, 1995, s.5.

¹³⁶ Ahmet Usta, Ali Reşad'ın Tarih-i Kadiminde İbraniler, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, S.14–15, Samsun, 2003, s.142–145.

¹³⁷ Bernard Lewis, *Ortadoğu* (çev. Selen Ye. Kölay), Ank., 2006, s.35.

3. Yahudiliğin Temel Özellikleri

Yahudilerin dini, Hz. İbrahim'in soyundan gelen İbranilere kadar dayanmaktadır (takriben MÖ 2000 yılları). Yahudiliğin kurucusu her ne kadar Hz. İbrahim olarak telakki edilirse de, dinin düzenleyicisi ve kutsal kitap Tevrat'ı alan Hz. Musa olmuştur¹³⁸.

Yahudiliğin önemli özelliklerinin başında geleni, onun bir ahit dini olmasıdır. Tanrı, Yahudilerin atası Hz. İbrahim, İshak ve Yakup ile ahit yapmıştır. Bu sözleşme gereği tanrı, İsrail oğullarının soylarını büyük bir millet haline getireceğini ve kutsal toprakları onlara vereceğini vaat etmiştir¹³⁹.

Yukarıda da anlaşılacağı üzere Yahudiler Tanrı tarafından seçilmiş özel bir millet oldukları inancındadırlar. Seçilmişlik duygusu, Yahudileri tarih boyunca diğer milletlerden farklı kılmıştır. Seçilmişlik fikri, Yahudileri, tarihsel süreç içerisinde esaret, sürgün gibi olumsuzluklara rağmen dinsel ve milli kimliklerini sürekli bir şekilde canlı tutmuş, bu canlılık onların 1948 yılında kutsal topraklarda bir İsrail Devleti kurmalarını sağlamıştır¹⁴⁰.

Yahudilerin bu seçilmişliği, Kur'an-i Kerim'de Bakara Suresi'nin 47. Ayetinde söz konusu edilmiştir. Allah Yahudilere, bir zamanlar kendilerini seçtiğini, diğer milletlerden üstün kıldığını ve onlara bazı nimetler verdiğini hatırlatmaktadır. Yahudiliğin bir diğer önemli özelliği de kutsal bir toprakla özdeşleştirilmiş olmalarıdır. Bu topraklar Tanrı tarafından belirlenmiş olan Filistin topraklarıdır. Toprak meselesi o kadar katıdır ki Siyonizm'in kurucusu Theodor Herzl, Ugan'da bir Yahudi devleti kurmasına Yahudi dini otoriteleri, kutsal toprakların dışında bir devlet kurmanın dine aykırı olduğunu ileri sürerek bu düşünceye olumlu bakmamışlardır¹⁴¹.

4. Yahudi İncasının Temel Esasları

Yahudilerde, bütün Yahudiler tarafından kabul edilmiş dogmatik iman esasları mevcut değildir. Yani Kur'an'da olduğu gibi Tevrat veya diğer kutsal Yahudi kitaplarında nelere inanılması gerektiğine dair temel ve sistemli kurallar bulunmaz¹⁴².

Yahudilerin tanrısı "Elohim" veya "Yehova" adlarını taşımakta olup Yahudilere göre Yehova milli bir ilahtır inancı mevcuttur. Yehova, yabancı kavimlerle ilişki ve

¹³⁸ Emrullah Yüksel, "Din Fenomeni", *İ.Ü. İ.F.D.*, S. 1, İst., 1999, s. 99.

¹³⁹ Baki Adam, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ank., 2006, s.35.

¹⁴⁰ Francine Kaufman- Josy Eisenberg, *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik* (çev. Mehmet Aydın), *A.Ü.İ.F.D.*, CXXIX, Ank., 1987, s.273.

¹⁴¹ Baki Adam, a.g.e., s.35.

¹⁴² Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, Ank., 2002, s.248.

mücadelelerde daima milleti olan İsrail oğullarını destekler ve Yahudilere hareket tarzı tayin eder düşüncesi hâkimdir¹⁴³.

Yukarıdakilerden de anlaşılacağı üzere milli olsa da Yahudiler, Allah'ın varlığına inanmakla beraber çok tanrıcılık ile Hıristiyanlığın teslis inancına karşı çıkmışlardır. Tevrat'ta ahiret ile ilgili ilgili herhangi bir ayet yer almamıştır. Bunun için Yahudilikte ahiret inancı olmadığı görüşü hâsıl olmuştur. Ancak Babil esaretinden sonra, İran'ın etkisiyle Yahudiler arasında kıyamet ve haşir inancı ortaya çıktığı görüşü hâkimdir¹⁴⁴.

Yahudilerde peygamberlik meselesine baktığımızda, tanrı anlayışında olduğu gibi peygamberlikte de milli bir karakter hâkimdir. Yahudiler başta Hz. Musa olmak üzere bütün Yahudi peygamberlerini kabul etmekle Hz. Davut ile Hz. Süleyman'ı kral olarak telakki etmişlerdir. Yahudiler mezkûr peygamberler dışındakileri kabul etmemekle beraber mümin olmak için tüm peygamberlere inanmak şart değildir¹⁴⁵.

Yahudilikte - daha sonra da Hıristiyanlıkta da geçecek - değinilmesi gerekli olgulardan birisi de "Mesih inancı"dır. Tarihsel süreç içerisinde uzun süre sıkıntılı dönemler yaşamış, kendi çabalarıyla bu sıkıntılardan kurtulamamış milletlerde genelde bir Mesih beklentisi olmuştur. Yahudilerde Mesih beklentisinin, özellikle Roma istilası sonrasında belirgin bir hale gelmesi bunu destekler niteliktedir. Özellikle Ortodoks Yahudilere göre, Yahudiliğin birçok kurum ve kurallarının yeniden işlerlik kazanması mesihin gelmesine bağlıdır görüşü hâkimdir¹⁴⁶. Mesih inancına göre, ileride yeryüzünde dinsizlik ve ahlaksızlık yayılacak, insanlarda utanma duygusu azalacak, pahalılık artacak ve saygı kalmayacaktır. Bunun üzerine de doğa ve sosyal felaketlerde artış görülecektir. Savaş ve hastalıklar insanın başına haddinden fazla musallat olacaktır. Bir yandan dünyanın verimi azalırken diğer yandan dünya çöle dönüşecektir. Mesihin gelmesi yaklaştığında güneş kararacak, Ürdün Nehri'nin suları kara dönüşerek büyük bir dünya savaşı vuku bulacaktır. İşte böyle bir zamanda tüm bu olumsuzlukları kaldırarak önceki dönemin tam tersine dünyada Mesut olmayan kalmayacak, hatta hadımlara dahi evlenme ile çocuk sahibi olma imkânı sağlanacaktır. Din adamları Mesih için belirlediği zamanlarda (240, 471 yılında gelecek) zuhur etmeyince bu süre günümüze kadar devam etmektedir¹⁴⁷.

¹⁴³ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.171.

¹⁴⁴ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.272.

¹⁴⁵ Ahmet Kahraman, a.g.e., s.172.

¹⁴⁶ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.37.

¹⁴⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, s.278.

4.1. On Emir (Evamir-i Aşere)

Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda, olağanüstü bir durumun yaşanması akabinde verilen ve Tevrat'ın iki ayrı bölümünde yer alan "On Emir" şunlardır:

1. Karşımda başka ilahların olmayacaktır.
2. Kendin için oyma put, yukarıda gökte olanın yahut aşağıda yerde olanın yahut yerin altında sulara olanın hiç suretini yapmayacaksın; onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin. Çünkü ben, senin Allah'ın Rab benden nefret edenlerden babalar günahını çocuklar üzerinde, üçüncü nesil üzerinde ve dördüncü nesil üzerinde arayan ve beni seven ve emirlerimi tutanların binlercesine inayet eden kıskanç bir Allah'ım.
3. Allah'ın Rabbin ismini boş yere ağza almayacaksın. Çünkü Rab kendi ismini boş yere ağza alanı suçsuz tutmayacaktır.
4. Sebt gününü takdis etmek için onu hatırında tut. Altı gün işleyeceksin ve bütün işlerini yapacaksın. Fakat yedinci gün Allah'ın Rabe sebtir. Sen ve oğlun ve kızın ve kölen ve cariye ve hayvanların ve kapılarında olan garibin hiçbir iş yapmayacaksın, çünkü rab gökleri, yeri ve denizi ve onlardan olan bütün şeyleri altı günde yarattı ve yedinci gün istirahat etti. Bunun için Rab, Sebt gününü mübarek kıldı ve onu takdis etti.
5. Babana ve anana hürmet et, ta ki, Allah'ın Rabbin sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun.
6. Katletmeyeceksin.
7. Zina etmeyeceksin.
8. Çalmayacaksın.
9. Komşuna karşı yalan tanıklık etmeyeceksin.
10. Komşunun evine tama etmeyeceksin. Komşunu karısına yahut kölesine yahut cariyesine yahut öküzüne yahut eşeğine yahut komşunun hiçbir şeyine tama etmeyeceksin¹⁴⁸.

Yahudiler bu emirlere genelde uymamışlar. Sadece olumsuzlukların artması sonucunda Yahuda krallığı zamanında uygulanmaya çalışılmışsa da etkili olmamıştır. Yahudilerin bu emirleri genelde ilahi dinlerin hemen hemen hepsine yer almıştır¹⁴⁹.

¹⁴⁸ On Emir, Ahmet Usta'nın "Ali Reşad'ın Tarih-i Kadiminde İbraniler" adlı makalesinden aynen alınmıştır. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, S.14-15, Samsun, 2003, s.149-150.

¹⁴⁹ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.113.

4.2. Nuh'un Yedi Kanunu

Yahudilerde mezkûr emirlerin dışında ve hemen hemen On Emirle aynı olan Nuh'un Kanunları da mevcuttur. Halakhahta, Yahudi olmayanlar, dini inançlarına göre "Nuhiler" ve "putperestler" olarak iki kısımda değerlendirmişler. Bu kanunların hepsi Tevrat'ta geçmeyip bazı Yahudi rabbiler tarafından sonradan sistemetize edilmiştir. Nuh'un Kanunları şunlardır:

1. Putperestlikten kaçınmak,
2. Küfürden kaçınmak,
3. Zinadan, -özellikle akrabalar arası zinadan- kaçınmak,
4. Adaleti sağlayacak adalet kurumlarını oluşturmak; bütün münasebetlerde adil ve dürüst olmak,
5. Kan dökmek,
6. Hırsızlık yapmamak,
7. Canlı hayvandan et koparıp yememek.

Yahudiler, Nuh'un bu temel yedi esasını benimseyip uygulamayanları putperest olarak değerlendirip, bunlara kurtuluş hakkını vermemişlerdir¹⁵⁰.

5. Yahudiliğin Kutsal Kitapları

Yahudiliğin tarihi ve inanç sistemini genelde Tevrat'a göre incelediğimiz için, doğal olarak Yahudiliğin kutsal kitabı Tevrat'ın muhtevası da kısmen ortaya çıkmış bulunmuş durumdadır. Bununla birlikte Yahudilerin kutsal kitaplarına sistematik ve toplu bir şekilde tekrardan göz atmayı uygun gördük.

Hıristiyanların "Eski Ahit" adını verdikleri kitaba Yahudiler "Tanah" adını vermişlerdir. Tanah'ın ihtiva ettiği kitapların sayısı konusunda Yahudilerle, Hıristiyanlar arasında görüş ayrılığı vardır. Eski Ahit olarak bilinen Tevrat 39 kitaptan meydana gelmektedir. Ancak bu 39 kitabı Yahudiler birleştirerek 24 kitap olarak kabul etmişlerdir¹⁵¹. Yahudilerin kutsal kitabı Tanah şu üç bölümden meydana gelmektedir:

5.1. Tevrat (Tora)

Yahudilerin kutsal kitabına, Arapça "Tevrat", "İbranice" Tora denir. Tevrat yazılı ve sözlü olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yahudilere göre yazılı Tevrat, Yehova'nın Sina Dağı'nda Hz. Musa'ya vahyettiği bir kitaptır. Sözlü olan Tevrat ise, yazılı Tevrat'ın

¹⁵⁰ Baki Adam, "Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı", *A.Ü.İ.F.D.*, cilt: XXXVII, Ank., 1997, s.336.

¹⁵¹ Mehmet Aydın, a.g.e., s.119.

açıklaması olarak nesilden nesile intikal eden ve Yahudilerce o olmaksızın yazılı Tevrat'ın anlaşılmasının mümkün olmayacağı Talmud'dur. Yani Talmud, bir nevi Tevrat'ın tefsiri sayılır¹⁵². Tevrat şu beş kitaptan oluşmaktadır:

1. Tekvin
2. Çıkış
3. Levililer
4. Sayılar
5. Tensiye.

Yapılan incelemeler mezkûr kitapların Hz. Musa zamanından çok sonraki dönemlerin mahsulü olduklarını ve farklı kişiler tarafından yazıldığı ortaya çıkmıştır. Bugünkü Tevrat'ın orijinali Aramice Dili ile yazılmıştır. Fakat Yahudilerin Aramice'yi Babil dönüşü kabul ettikleri ve Yahudilerin daha önceki dillerinin İbranice olduğu tarihi bir gerçektir. Yahudi müellifleri her ne kadar bu durumu o dönemde Aramice'nin yaygın olarak kullanılmasına bağlamışlarsa da bu durum Tevrat'ın tahrif edildiği fikrini akla getirmesi bakımından düşündürücüdür¹⁵³.

5.2. Ketubim (Tarih ve hikmet Kitapları)

Tarihi olayları ve hikmetli sözleri içeren Ketubim kısmı on beş kısımdan meydana gelmiştir¹⁵⁴.

5.3. Nebim (peygamberler)

İlk ve son peygamberlerden söz eder. Ama son zamanlarda burada sözü edilen kişilerin sadece peygamberler olmadığı, bunların etnik bazı masallarda oluştuğu iddiaları ortaya atılmıştır¹⁵⁵.

6. Yahudiliğin Diğer Dinlere Bakışı

Yahudiliğe göre Yahudi olmanın bazı dini ve ırki şartları vardır. Yahudilerin hukuk sistemi Halakhaha göre, Yahudi bir anne babadan veya Yahudi bir anneden doğan kişi ancak Yahudi olabileceği inancı vardır. Yahudiler, Yahudi olmayan insanları "Nuhiler" ve "putperest"ler olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Yahudilere göre putperestlere

¹⁵² Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ank., 2002, s.222.

¹⁵³ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.159.

¹⁵⁴ Bu kitaplar hakkında daha geniş bilgi için bak., Ahmet Kahraman, a.g.e., s.159.

¹⁵⁵ Mehmet Aydın, a.g.e., s.119.

kurtuluş yoktur. Buna mukabil bir kısmı Tevrat'ta da bulunan Hz. Nuh'un yedi kanununa inanların kurtuluşa erişeceği düşüncesi hâkimdir¹⁵⁶.

İslam ve Hıristiyanlık Nuhi dinlerden sayılmıştır. Çünkü Yahudilere göre bu iki din, monoteizmin yayılmasına hizmet etmiştir. Ancak, bir Yahudi'nin İslam veya Hıristiyanlığa geçmesi büyük günah sayılmıştır. Çünkü Yahudilikten çıkan bir Yahudi kendisini tanrıya ve dinine bağlayan “ahid”i yani sözleşmeyi bozmuş sayılır¹⁵⁷.

Bu meyanda Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve Hz. İsa'ya bakışı hem olumlu hem de olumsuz olarak değerlendirilebilir. Hz. İsa'nın Yahudi, Hıristiyanlığın da Yahudilikten türemiş bir din olması Hıristiyanlığa bakışı olumlu yönden etkilerken, diğer taraftan da Hz. İsa'nın Yahudi ilkelerine ters ilkeler getirmesi ve Hıristiyanlığın monoteist bir yapıdan çıkıp politeist bir yapıya bürünmesi Yahudilerin Hıristiyanlara bakışı olumsuz yönden etkilemiştir¹⁵⁸.

Yahudilerin Hıristiyanlarda olduğu gibi İslamiyet'e karşı bakışı da olumlu ve olumsuz şekilde değerlendirilebilir. Yahudiler İslamiyet'i Nuhi sayarak olumlu yaklaşmakla birlikte, İslam'ı Yahudilikten çalıntı bir din saymaları ve Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabul etmemeleri iki dinin birbirine bakışı olumsuz yönden etkilemiştir¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Baki Adam, “Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı”, *A.Ü.İ.F.D.*, cilt: XXXVII, Ank., 1997, s.337.

¹⁵⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta, 2002, s.291.

¹⁵⁸ Baki Adam, “Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı”, (Dinler Tarihi Araştırmaları II Sempozyumu, 20–21 Kasım, Konya, 1998), Ank., 2002, s.160.

¹⁵⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.291.

İKİNCİ BÖLÜM

HIRİSTİYANLIK

1. Hıristiyanlığın tarihçesi

Günümüzde dünyanın hemen hemen her tarafında mensupları bulunan ve dünya nüfusunun yaklaşık 1/5 inin dini olan Hıristiyanlık, Filistin’de doğmuş olup, dünyada takriben 1,5 milyar civarında Hıristiyan nüfus bulunmaktadır¹⁶⁰. Hıristiyanlık, tarihsel süreç içerisinde bakıldığında Yahudilik gibi ilahi bir dinin temelleri üzerinde kurulmuş olsa da, Yahudiliğin zamanla asıl misyonundan uzaklaşması, çeşitli mezheplere bölünmüş olması ve bunun doğal sonucu olarak Ortadoğu’daki eski dinler ile inançların tekrar canlanması Hıristiyanlığın kabulünü kolaylaştırması yerine farklı tepki ve reaksiyonların oluşmasına neden olmuştur.

Hıristiyanlık kelimesi, Christos İbranicede (kutsal yağ sürülmüş, yağlanmış) anlamına gelen Maşi’ah’ın Grekçe çevirisi olup Latinceye (Christos) günümüz batı dillerine ise (Christ) olarak intikal etmiştir. Hıristiyan kelimesinin ilk kez Antakya’da kullanıldığı ileri sürülmektedir¹⁶¹.

Hz. İsa’nın getirmek istediği mesajı, Yahudilerin teolojik ve Romalıların siyasi reaksiyon göstermesi sonucunda Hıristiyanlık, Hz. İsa zamanında derlenip toparlanamamıştır¹⁶². Hz. İsa, son peygamber Hz. Muhammed gibi, getirdiği mesajı tebliğ edip temel taşlar üzerine oturtmamasından olacaktır ki Hıristiyanlıkta birçok problemin de beraberinde getirmesine neden olduğunu söylemek yerindedir. Örneğin Hz. Muhammed, tebliğini zamanında tamamlayıp tevhidin karşıtı olan putçuluğa inananları minimize ettiği halde, onun vefatı üzerine eski kalıntılar tekrar canlanmaya

¹⁶⁰ Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ank., 2002, s.260.

¹⁶¹ Kürşat Demirci, ” Hıristiyanlık mad’”, *DİA.*, c.17, İstanbul, 1990, s. 328.

¹⁶² Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.134.

başlamış ancak, temellerin sağlam atılmış olması ve Hz. Ebubekir'in bunlara karşı siyasi atraksiyonu, eski kültürleri canlandırma ve İslam dünyasının büyük ölçüde zarar görmesini engellemiştir. İşte Hz. İsa'nın böyle bir durumdan mahrum olması dinin anlaşılmasında teolojik problemlerin çokça görülmesine neden olduğu söylenebilir. Hıristiyanlığa ve kurucusu Hz. İsa'nın hayatına geçmeden önce Hıristiyanlığın doğmadan önceki durumuna kısaca değinmekte fayda vardır.

Hz. İsa'nın doğduğu yıllarda Filistin, Roma İmparatorluğu'nun, hâkimiyeti altında olup Yahudiler, çeşitli mezheplere bölünmüş durumdaydı. Hıristiyanlığın doğuşu sırasında Yahudilik birçok yönden asıl misyonundan uzaklaşmış Helenistik kültürün etkisi altına girmiş durumdaydı. Yukarıda da değindiğimiz gibi Yahudilikten uzaklaşma ve Helenleşme gibi eski kültürlerin etkisiyle geniş bir mezhepler yelpazesi ortaya çıkmıştır. Hem Yahudilik hem de onların içinde doğan Hıristiyanlık için önemli olan mezhepler şunlardır:

1. Ferisilik 2. Sadukilik 3. Zealot 4. Esenilik 5. herodcular¹⁶³. Bununla beraber dini konular çıkar meselesi olmuş ve Kudüs'teki kutsal mabet ticaret yerine getirilmiş, şekilcilik dinsel samimiyeti boğmuştu. MÖ takriben 63 yıllarında ırkçı bir yapı taşımalarından dolayı Yahudiler, Roma'nın etkisi altına girmiş ve putperest Romalıların baskıcı yönetimiyle karşı karşıya gelmişlerdir¹⁶⁴. Bu baskıların artması tek tanrı inancına sahip Yahudileri, putperest Romalılardan kurtulma yollarını aramalarına neden olmuştur. Bunun için Yahudiler, bir kurtarıcı, Mesih beklemeye başlamışlar ve Hz. İsa Yahudilerin Mesih bekledikleri bir sırada çıkmış olmakla beraber önceleri havariler dışında çok az kişi Hz. İsa'ya inanmıştı¹⁶⁵.

Çıkarlar çatışması ve putperestlikten dolayı Hz. İsa'nın sağlığında fazla bir yayılma imkânını bulamayan Hıristiyanlık ancak İsa'nın ölümünden sonra özellikle yoksul ve umutsuz insanlar arasında yayılmaya başlamıştı. Hıristiyanlığın halk arasında gittikçe yayılması Romalıların Hıristiyanlara tepkilerinin şiddetlenmesine ve onlara karşı baskıların daha da artmasına neden olmuştur. Özellikle de Pavlus'un Hıristiyan olması cemaate yeni bir hamle kazandırmakla beraber, aynı zamanda beraberinde fikri ayrılıkların doğmasına ve Hıristiyanların ikiye ayrılmasına neden olmuştu¹⁶⁶.

¹⁶³ Kürşat Demireci, a.g.m., s.329.

¹⁶⁴ Ömer Turan, Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta ORTADOĞU, İst., 2003, s.45.

¹⁶⁵ Oral Sander, Siyasi Tarih, Ank., 2001, s.45

¹⁶⁶ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.267.

İncillerdeki dolaylı referanslar esas alındığında ilk Hıristiyanlık adını alabilecek öğretinin büyük oranda Filistinli bir Yahudi olan Hz. İsa'nın şahsiyeti etrafında geliştiği ve onun sonraki teologların çok defa dışladığı tarihi bir şahsiyete sahip olduğu görülür. Dört incilin hepsi Hz. İsa ile ilgili olarak tamamen tarihi bir portre çizer. Buna göre Filistinli İsa bir Yahudi olarak doğmuş, Yahudi geleneklerine göre büyümüş ve Mesihliğini ileri sürüp Yahudi inançlarına hakaret ettiği gerekçesiyle Romalı ve Yahudi işbirlikçilerince öldürülmüştür. Hz. İsa 30'lu yıllarda tebliğe başlamış ve tebliğ üç yıl boyunca sürmüştür. İncillerde Hz. İsa'nın tebliğinin ana konusu tam olarak belli değildir¹⁶⁷.

Kilisenin orijinal mesaj konusundaki geleneksel yorumu ise Hz. İsa'nın beklenen Mesih olduğudur. Kiliseye göre Mesih niteliğindeki insanoğlu unvanı da Hz. İsa'daki bu fonksiyona atıf yapar. Bu durumda Hz. İsa'nın öğretisi Yahudiliğin revizyonundan ibaret olmayıp daha evrensel bir olguyu gündeme getirir. Bununla birlikte resmi kilise görüşü, Hz. İsa'nın mesajını yalnızca tanrı krallığının kuruluş müjdesi ile sınırlandırmanın doğru olmayacağı şeklindedir. Onun mesajı, aynı zamanda Yahudi şeriatının ikmal ve tashihini öngören yeni akidelerin kabulünü de kapsadığı görüşleri de ileri sürülmüştür¹⁶⁸.

Havariler döneminde Hıristiyanlığa baktığımızda, özellikle havari Pavlus'un yeni dine girişi kilise tarihinde bir dönüm noktasıdır. Çünkü Pavlus'un Hıristiyan olması ile Hıristiyanlık onun yorumlarıyla yeni bir yön kazanmış¹⁶⁹ olmakla beraber fikri ayrılıkların da ivme kazanmasına neden olmuştur. Bunun için 49'lu yıllarda havariler ve Hz. İsa'nın yakınları toplanıp Hıristiyanlıktaki meseleleri müzakere etmeye başlamışlardır. Bunun için 49 yılında toplanan ilk konsilde Pavlus'un temsilcisi olduğu görüşe taviz verilmiştir. Böylece Pavlus, hem sonraki Hıristiyanlıkta yerini almış hem de Hz. İsa'nın tanrılaştırılmasına kadar varan, onun tabiatıyla ilgili konuları başlatmış oluyordu. Pavlus'a karşı çıkanların başında havarilerin reisi Petrus ve Ebionitler'in reis Yakobus bulunuyordu. Roma imparatoru Neron, 64'deki Roma yangınından Hıristiyanları sorumlu tutmuş ve bundan dolayı Hıristiyanlara karşı şiddetli bir baskı ve zulüm devresi başlamıştır¹⁷⁰. Bunun üzerine Pavlus ve Petrus öldürülmüştür. Ancak tüm bunlara rağmen Hıristiyanlığın yayılmasının engellenememesi üzerine imparator

¹⁶⁷ Kürşat Demirci, a.g.m., s.330.

¹⁶⁸ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s. 211.

¹⁶⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, s.293.

¹⁷⁰ Arnold J. Toynbee (çev. M.Aydın), Konya, 2000, s.53

Konstantin 313'te Hıristiyanlara karşı mäsamahalı davranmaya başlamış ve bu mäsamahalı davranışlar Hıristiyanlığın yayılıp kök salmasını da kolaylaştırmıştır¹⁷¹. Bu olumlu gelişmeler sonucunda Roma imparatorluğu Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiştir ki bu da Hıristiyanlı tarihinde bir diğer önemli dönüm noktası olarak telakki edilebilir. Çünkü Hıristiyanlığı engellemeye çalışan Roma gibi emperyal bir gücün bu dini benimsemesi bir yandan onunun korumacılığını üstlenirken diğer taraftan da Hıristiyanlığın geniş coğrafyalara yayılmasını kolaylaştırmıştır¹⁷².

2. Hz. İsa'nın Hayatı

Hz. İsa'nın hayatı ile ilgili birinci dereceden bilgi edinebileceğimiz en önemli Hıristiyan kaynağı mevcut İncillerdir. Başka bir deyişle İnciller, bir bakıma Hz. İsa'nın hayatını anlatan birer biyografik eserlerdir. Ancak mevcut İnciller arasında da Hz. İsa'nın hayatı ile ilgili bilgiler farklılık arz etmektedir¹⁷³. Hıristiyanlık tarihinin önemli bir konusu olan İncilleri de inceleyeceğimiz için biz Hz. İsa'nın hayatını ana hatlarıyla anlatmakla yetineceğiz. Çünkü yukarıda da değindiğimiz gibi hem İnciller Hz. İsa'nın hayatını anlatan birer tarihi eserdir hem de Hıristiyanlık İsa merkezli bir din olduğundan her konu bir şekilde Hz. İsa'nın hayatı ile ilişkilendirilmiştir.

Hıristiyanlığın kurucusu addedilen Hz. İsa, bugün dünyanın birçok ülkesinin kullanmakta olduğu miladi takvimin başlangıcında Filistin'in Nasara Kasabasında Roma valisi Herodes zamanında doğmuştur¹⁷⁴. İncillerde Hz. İsa'nın Beytlehem'de doğduğu bildirilmekle beraber Hıristiyan âleminde Nasara olarak takdim edilmektedir. Doğum yeri konusunda olduğu gibi Hz. İsa'nın doğum tarihi de ihtilaflıdır. Yukarıda değindiğimiz gibi başlangıcı olarak kabul edilen miladi başlangıç da bazı müelliflerce yanlış olarak kabul edilmektedir¹⁷⁵.

Annesi Meryem, İsrail oğullarından İmran isimli Salih bir kişi ve karısı Hanna'dan yaşlılık döneminde doğmuştur. Gençliklerinde çocukları olmayan bu Yahudi aile, yaşlılıklarında olan çocuklarını o daha doğmadan Allah'a şükür için çocuğu (Hz. Meryem) mabede adamışlardı. Allah'a verilmiş bu söz üzerine Meryem adını verdikleri çocuklarını bebeklik çağı geçtikten sonra, rahibe olması için mabede teslim

¹⁷¹ Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 369.

¹⁷² Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre ,HIRİSTİYANLIK, Ank., 1988, s.63.

¹⁷³ A. Hilmi Ömer, İsa Meselesi, İstanbul, 1931, s.4.

¹⁷⁴ Ekrem Sarıkçioğlu, a.g.e., s.293.

¹⁷⁵ Ömer Faruk Harman "İsa" mad., *DİA.*, c.22, İstanbul, 1990, s.466.

etmişlerdi¹⁷⁶. Hz. Meryem mabede Allah tarafından korunmuş ve rızıklandırılmıştır. Allah, Hz. Meryem'i neden koruduğunu Cebrail Aleyhselam vasıtasıyla zaman zaman bilgilendirmiştir. Hatta Cebrail Aleyhselam, Hz. Meryem'e hiçbir beşerin eli değmeden bir çocuk sahibi olacağını bildirmesi üzerine Hz. Meryem, bir insanın eli elime değmeden nasıl hamile kalabileceğini meraklı ve hayretli bir şekilde sorması üzerine Cenabı Allah, her şeye gücü yettiğini bildirmiştir¹⁷⁷.

Meryem'in teyzesinin kocası olan Hz. Zekeriya onun ihtiyaçları ile ilgileniyordu. Hz. Zekeriya, her geldiğinde mabede Allah tarafından gönderilen rızıkları görünce hayretler içerisinde kalıyor ve kimler tarafından bunların geldiğini sorduğunda o da bunların Allah tarafından getirildiğini söylemiştir. Meryem henüz 16 yaşında iken bir gün kuyudan su çıkarmaya gittiğinde gaipten bir ses duymuştu; "Lütuf bulmuş selam sana, kadınlar arasında bereket bulmuş, Allah seninle olsun". Diyordu. Belli bir süre sonra Meryem'e bir melek görünmüş ve ona, hamile kalacağını söylemişti. "Rabbin gücü seni gölgeleyecek" demişti.

Belli bir süre sonra Meryem'in bakımını üstlenen amcasının oğlu, marangoz Yusuf, onun hamileliğini fark etmiş ve durumu Meryem ile konuşur. Meryem de bunun Allah tarafından olduğunu yani başından geçenleri anlatmış ama Meryem'in söyledikleri onu pek tatmin etmemiştir marangoz Yusuf, ertesi gün durumu akrabalarına açıklama niyetindeydi. Ancak gece görmüş olduğu rüya onu durumu akrabalarına açıklama fikrinden vazgeçmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Yusuf aile şerefini korumak için, Meryem ile evlenmiştir. Protestan mezhebi bu evliliği gerçek evlilik ve İsa'nın babasını da Yusuf olduğunu savunurken, Katolikler ise bu evliliğin formalite icabı bir evlilik olduğunu Yusuf ile Meryem'in de iki kardeş gibi bir evde yaşadıklarını savunmaktadırlar¹⁷⁸.

Babasız olarak dünyaya gelen Hz. İsa, kırk günlük olunca, Meryem ile Yusuf Tanrıya sunmak üzere Kudüs'e götürmüşlerdir¹⁷⁹. Hz. İsa'nın doğumundan birkaç gün sonra dönemin müneccimlerinden bir grup, Yahudilerin kralı mesihin doğduğunu haber veren yıldızı görerek, yıldızın rehberliğinde çocuğu görmeye gitmişlerdir. Durumdan haberdar olan Roma Kralı Herodes, Yahudi din adamlarının İsa'nın beklenen Mesih olduğu onayını aldıktan sonra, kendi hükümlerini güvence altına almak için onu

¹⁷⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, s.296.

¹⁷⁷ Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre ,HIRİSTİYANLIK, Ank., 1988, s14.

¹⁷⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.298.

¹⁷⁹ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.271.

öldürmeye karar vermiştir. Firavunun Hz. Musa'nın doğumu sırasında kâhinlerin yorumları doğrultusunda tüm çocuklar öldürttüğü gibi, kral Herodes de müneccimlerin dediği dönemde doğan tüm çocuklar öldürmüştür. Cebrail Aleyhselam Yusuf'a görünerek, kralın çocukları öldürdüğünü ona bildirerek çocuğu ve annesini Mısır'a götürmesini istemiştir. Kral Herodes'in ölümü üzerine İsa ve ailesi tekrar Nasıra'ya yerleşmişlerdir¹⁸⁰.

Bakire bir kız olan Meryem'den mucizevî bir şekilde hamile kalmış ve doğmuş olan İsa, büyük kısmını küçük bir köy olan Nasara'da normal bir şekilde çalışarak geçirmiştir. Takriben otuz yaşına geldiğinde vaazlarıyla halka Allah'tan aldığı misyonu tebliğ etmeye başlamıştır. Hz. İsa, misyonunun özünü halkına şöyle açıklamıştır: “Tanrı sizin değişmenizi istiyor. O'na iman ediniz ve O'nun krallığına giriniz.” (Luka 4: 14–21)¹⁸¹.

Hz. İsa ile ilgili bizce değinilmesi gereken önemli konulardan birisi de Allah'ın O'nu neden babasız doğurduğu meselesidir. Diğer peygamberleri ve insanları karşı iki cinsin evlenmesiyle dünyaya gelmelerini sağlarken Hz. İsa'yı acaba neden babasız dünyaya getirmiştir? Acaba bunun hikmeti ne olabilirdi? Hıristiyanlığın diğer konularına değinen dinler tarihçilerin pek azı bu konu ile ilgilenmiştir. Hz. İsa'nın babasız doğmasının hikmeti şöyle özetlenebilir: Hz. İsa doğmadan önce Yahudiliğin özüne aykırı hareket eden Yahudiler ve diğer insanlar maneviyatı unutmuş materyalist bir toplum oluşmuş durumda idi. Buna paralel olarak bu dönemde her şeyi sebep-sonuç ilişkisi içersinde değerlendiren ve olayları bu şekilde birbirine bağlayan bir felsefi sistem hakimdi. İşte Allah, Hz. İsa'yı babasız dünyaya getirerek tabii kanunlara bağlı bulunmadığını, iradesinin yüceliğini ve onların söylediklerinden tamamen uzak, sebep-sonuç durumunda bulunmadığını bir mucize olarak göstermek istemiş olabilir. Hz. İsa'nın babasız doğmasının diğer bir nedeni de ruhu inkâr eden ve her şeyi materyalist bir felsefe ile açıklamaya çalışan bir toplumda ruhun varlığını bu şekilde ispat eden bir mucize olarak göstermek istemiş olabilir¹⁸².

¹⁸⁰ Kenan Has, Tevrat, İncil ve Kur'an'ın Dünyaya Bakışı (doktora tezi), Kayseri, 1995, s.41.

¹⁸¹ Christian W. Troll, “ Tarihi Bir Olay olarak Hristiyanlık”, (çev.: Talip Özdeş), C.Ü.İ.F.D., S.3, Sivas, 1999, s.257.

¹⁸² Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.138.

3. Hıristiyanlığın Temel Esasları

Hıristiyanlık, kurtarıcı tanrı olarak kabul edilen Hz. İsa merkezli, yayılmacı karakterli ilahi ve evrensel kurtuluşu öngören bir dindir. Biz bu bölümde Hıristiyanlıkta ve diğer din mensuplarınınca çok tartışılan Çarmıh, Teslis, Mesihlik gibi konuları ana hatlarıyla vermeye çalışacağız. Burada Hıristiyanların mezkûr konular hakkındaki görüşleriyle, Kur'an-i Kerim'deki bu konularla ilgili bilgileri birlikte vermeye çalışacağız.

3.1. Havariler ve Pavlus

Hz. İsa, dolaşmak suretiyle yüklenmiş olduğu misyonu yaymaya çalışmıştır. Gittiği her yerde büyük kalabalıkları toplamayı başarmış olmakla beraber o, küçük bir grup havari ile kendisiyle beraber çalışacak olanları seçmiştir. İncillere göre Baba'sına ibadet etmek suretiyle, kendisine tabi olacak, kendisiyle beraber kalacak ve mesajını yayacak 12 kişilik havari grubunu oluşturmuştur. Bundan dolayıdır ki havariler, "gönderilenler" anlamına gelen "elçiler" (Apostles) olarak isimlendirilmişlerdir. Hz. İsa, hayatta iken havarileri, Filistin'in şehir ve köylerine vaaz vermeleri için göndermiştir¹⁸³. Pavlus'un Hıristiyanlığa girmesi kilise ve Hıristiyanlık tarihinde bir dönüm noktası¹⁸⁴ olup, modern bilginlere göre günümüzün Hıristiyanlığı, Hz. İsa'nın getirdiği mesajdan çok, Pavlus'un yorumları daha baskın gelmiştir. Pavlus'un telkinleri, Allah'ı değil, İsa Mesihi ağırlık merkezi olarak almıştır.¹⁸⁵ Hıristiyanlığın Kudüs'ün sınırları dışında yayan, Hıristiyanlığa yerel ve milli özellikleri kazandıran Pavlus'tur. Pavlus, İsa'yı hiç görmediği ve onu hiç dinlemediği halde bütün inisiyatifi eline alarak kendi zihniyetine göre bugünkü Hıristiyan kilisesini oluşturmuştur¹⁸⁶. Pavlus, önceleri şiddetli bir Hıristiyan düşmanı olmasına rağmen, sonradan havariler arasına katılmıştır. Bazı müellifler Hıristiyanlığı geniş alanlara yayması yönüyle Pavlus'a bakarken kim müellifler ise olaya daha farklı bir açıdan bakmışlardır. Örneğin bazılarınınca göre Pavlus, Hıristiyanlığı önce engellemeye çalışmış ama başarılı olamayanınca Hıristiyanlığı kabul ederek, onu asıl misyonundan uzaklaştırmayı amaçlamıştır. Pavlus'un Hıristiyan olması üzerine cemaat içersinde ayrılıkların ivme kazanması bu açıdan düşündürücüdür.

¹⁸³ Christian W. Troll, " Tarihi Bir Olay olarak Hıristiyanlık", (çev.: Talip Özdeş), *C.Ü.İ.F.D.*, S.3, Sivas, 1999, s.259.

¹⁸⁴ Kürşat Demirci, " Hıristiyanlık mad"., *DİA.*, c.17, İstanbul, 1990, s. 331.

¹⁸⁵ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, Ankara, 2001, s.263.

¹⁸⁶ Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İst., 1999, s.216.

Pavlus, Hıristiyan olduktan sonra, dinin kurallarına titizlikle uyulmasını sağlamak yerine, o daha çok, dinin yayılmasına önem vererek misyonerlik faaliyetlerini başlatmıştır¹⁸⁷. Pavlus, Hıristiyanlığı daha çok, putperestler arasında yaymaya çalıştığından dolayı ona “Yabancılar Havarisi” adı verilmiştir.

Pavlus’a göre günah, dünyaya Hz. Âdem’in işlediği hatadan dolayı tüm insanlık bu suçun etkisi altında olup İsa, insanlığı bu suçtan kurtarmak için çarmıha gerilmek suretiyle kendisini feda etmiştir. Pavlus’un hararetle savunmuş olduğu bu kefarete doktrinine göre İsa, Allah’ın oğlu olarak babasının yanında bulunmuş ve Allah’ın emri ile gökten inerek insanları kurtarmak için onlara benzer hale geldiği inancı hâkimdir. Bu durum Markos İncilinde şöyle özetlenmiştir: “Allah’ın oğlu gelmiş, çarmıha gerilmiş, gömülmüş ve sonra da dirilti olarak görevini tamamlamış ve Allah’ın sağına oturmuştur.” (Markos 16/19)¹⁸⁸. Pavlus’a göre İsa, şeriatı kaldırmak için gelmişti. Çünkü ona göre şeriat günahların kaynağı idi. Ancak diğer havariler ona karşı çıkmışlar ve Matta’daki Hz. İsa’nın şu sözü onların en büyük dayanağını oluşturmuştu: “Sanmayın ki ben şeriatı yahut peygamberleri yıkmaya geldim, ben yıkmayı değil, bilakis tamamlamaya geldim.” sözü Pavlus’un İsa’yı, şeriatı yıkmak için geldiği iddiasını çürütür mahiyettedir¹⁸⁹.

3.2. Çarmıh Meselesi

Hıristiyan dünyasının önemli spekülâtif konularından birisi de “çarmıh” meselesidir. Hz. İsa, peygamberliğini ilan edip kendisine vahyedilen ilahi mesajı yaymaya başlaması üzerine en büyük tepkiyi içlerinden çıktığı ve peygamber olarak gönderildiği İsrail Oğullarından görmüştür¹⁹⁰. Hz. İsa’ya siyasi ve dini tepkilerin olmasının arkasında çıkar çatışmalarının olduğu unutulmamalıdır.

Çünkü İsa döneminde Yahudi din bilginleriyle rahipler sınıfı, mevcut toplumsal yapıyı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmışlardır. Mevcut kaynaklar, vahdaniyeti savunan Hz. İsa’ya şiddetli tepkiyi toplumsal yapıya egemen olan elit tabakanın gösterdiğini ortaya koymaktadır¹⁹¹. Bunlardan hareketle şu tarihi gerçek ortaya çıkmaktadır: her felsefi görüş veya din mutlak suretle önceleri tepkiyle karşılaşmıştır. Genelde bu tepki de dini, siyasi ve ekonomik yapıyı elinde bulunduran

¹⁸⁷ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hıristiyanların Bölünme sürecine genel Bir Bakış”, *A.Ü.İ.F.D.*, c.XLI, Ank., 2000, s.311.

¹⁸⁸ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya, 2004, s.135.

¹⁸⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta, 2002, s.304.

¹⁹⁰ Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta ORTADOĞU*, İst., 2003, s.45.

¹⁹¹ Şinasi Gündüz, “Hz. İsa’nın Mesajını Anlamak,” *Köprü Dergisi*, S.93, İst., 2006, s.18.

elit tabakalardan gelmiştir. Örneğin, eşitliği savunan Buda Hindistan'da nüfuzlu din adamlarının tepkisiyle karşılaşmıştır. Hz. Muhammed de İslamiyet'i tebliğ etmesine yine Mekke'nin ekonomik dengelerini elinden bulunduran ve çıkarlarının zedeleneceği endişesiyle en büyük tepkiyi Mekkeli Elit tabaka göstermemiş miydi? Bu perspektifte Çarmıh olayına baktığımızda işin özünde yine elit tabakanın çıkarlarının zedelenmesi olduğu ortaya çıkmaktadır.

İşte bu meyanda çarmıh olayına baktığımızda, Hz. İsa'nın getirdiği öğretisi başta Yahudiler olmak üzere diğer cemaatlerin çıkarlarına ters düştüğünden buların etkisiyle Hz. İsa, Hıristiyan inancına göre çarmıha gerilmiştir¹⁹². Hz. İsa'nın faaliyetleri, Yahudilerin kurtarıcı olarak beklenen mesihin faaliyetlerine benzemediği ve Yahudilerin menfaatleriyle çatıştığı için Kudüs'te O'nun aleyhine büyük bir propaganda başlamıştı. Bunun üzerine toplanan Yahudi hahamları meclisi İsa'nın öldürülmesine karar vermiştir¹⁹³. Hz. İsa, büyük ihtimalle sahte Mesih olma suçlamasıyla çarmıha gerilmiş ve aynı günde gömülmüştür.

Çünkü İsa'yı çarmıha germe gerekçelerinden birisi de Yahudiler, eğer İsa Mesih ise muzaffer olacak, çarmıhta ölemez diyerek O'nu çarmıha gererek bir taraftan Mesih olmadığına halkı inandırmaya çalışırken diğer taraftan da İsa'nın peygamber olmadığına meşru bir zemin hazırlamışlardır¹⁹⁴. Hıristiyanlıkta bir diğer önemli konu da İsa'nın çarmıha gerildikten sonra ne olduğu meselesidir.

Matta İncili (XXVII/10), İsa gömüldükten sonra birkaç Kudüslü kadın İsa'nın mezarını boş görüp irkilmeleri üzerine, İsa onlara görünmüş "korkmayın, gidin kardeşlerime haber verin ki Galile'ye gitsinler, beni orada görecektir." demiştir. Buna karşılık bazı rivayetler de, Hz. İsa dirildikten sonra kırk gün boyunca havarileriyle birlikte yaşamış, onlara birçok sır, mucize söyleyerek göğe yükselmiş olup babanın sağında oturmakta ve kıyamet gününde yeryüzüne dönecektir¹⁹⁵. Hıristiyan inancı açısından "çarmıh" meselesine değindikten sonra Kur'an ve İslami telakki açısından da meseleye bakarak kıyaslamakta fayda vardır.

Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğinin savunmalarına karşılık, Kur'an İsa'nın çarmıha gerilmediğini ve işkence ile öldürülmediğini, İsa'nın yerine ona ihanet edenin İsa'nın suretine dönüşmesi nedeniyle İsa zannedilerek idam edildiğini ve

¹⁹² Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre ,HİRİSTİYANLIK, Ank., 1988, s.20.

¹⁹³ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.141.

¹⁹⁴ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.261.

¹⁹⁵ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.143.

Allah'ın O'nu kendisine yükselttiğini haber vermiştir¹⁹⁶. İslami telakki açıdan mezkûr durumu ayetlerle somutlaştırmak gerekirse, Kur'an-ı Kerim'e göre İsa çarpmıha gerilmemiştir, Yahudiler, İsa'nın tebliğ ettiği mesajdan hoşlanmadıkları için ona tuzak kurmuşlardır (Al-i İmran 3/54). En-Nisa4/157–158 ayetine göre de Hz. İsa'yı ne öldürdüler ne de astılar, fakat öldürdüklerin zannettikleri kişinin onlara İsa olarak gösterildiği söylenmektedir. Yine aynı ayette O'nu öldürmediklerini, bilakis Allah O'nu kendi nezdine kaldırmıştır.

Hz. İsa'nın Yahudiler tarafından öldürülmediği ve asılmadığı Kuran'da açık bir şekilde belirtilmekle beraber akıbeti, ölüp ölmediği ve semaya çıkışının nasıl olduğu konusu hem Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında hem de Müslümanların kendi arasında tartışmalı bir konudur¹⁹⁷.

3.3. Mesih inancı

Hıristiyanlıktaki Mesih anlayışına geçmeden önce “Mesih” kavramının kelime ve tarihsel köküne kısaca değinmekte fayda vardır. Çükü Mesih inancı, sadece bir dine has bir kavram olmayıp birçok din ve toplulukta zaman zaman sirayet eden bir kavramdır.

Mesih kelimesi, İbranca maşiah'dan türemiş olan Aramca “meşiha” kelimesinin Arapçalaştırılmış şeklidir. ‘ yağ sürülmüş, mesh edilmiş, temizlenmiş’ anlamlarına gelmektedir. Mesih kavramı en canlı şekliyle Hıristiyanlıkta kullanılmakta ise de kavramın kökeni tarihin derinliklerine kadar inmektedir. Örneğin eski Mezopotamya'da I. Sargon (MÖ 2350) ve Hammurabi (MÖ 1650–1800) kendilerinin beklenen kişi oldukları vehmine kapılmışlar ve Mesihlik faaliyetlerini başlatmışlardır. Mesih inancı, sadece bir dini inanca has olmayıp, geçmişte ve günümüzde birçok dinde var olan bir olgudur. Örneğin, Eski Mısır'da “Ameni”, Eski Amerika'da azteklerde “Quetzalcoatl”, Hinduizm'de “Kalki”, Mecusilikte “Saoşyant”, ve nihayetinde Müslümanlarda “mehdi” beklenen tarihsel Mesihlerdir¹⁹⁸. Yahudilerin ve diğer dinlerin tasavvurlarında Mesih'in “hak dinin güç kullanan savunucusu ve siyasi önderi” şeklinde vurgulanmıştır ki, bu özellik Hz. Muhammed'in hayatında gerçekleşmiş, Hicaz bölgesinde kurduğu İslam Devleti ve siyasi hükümranlığı, önceki dinlerin gelecekle ilgili müjdeleri Hz. Muhammed'in risaletinde gerçekleşmiştir.

¹⁹⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, s.307.

¹⁹⁷ Ömer Faruk Harman “İsa”, *DİA.*, c.22, İstanbul, 1990, s.470.

¹⁹⁸ Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için, Ekrem Sarıkçıoğlu, “Mesih,” *tabula rasa dergisi*, S.8, Isparta, 2003.

Hıristiyanlıktaki Mesih anlayışına baktığımızda, Hıristiyanların Mesihçilik anlayışını Yahudilikten almış oldukları bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi Yahudiler, Hz. Davut'un soyundan gelecek kurtarıcı bir Mesih'in geleceğine inanılıyordu. Hıristiyanlar, Yahudilerin beklediği bu mesih'in Hz. İsa'nın olduğunu iddia etmişler ve ona inanmışlardır¹⁹⁹. Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın öldükten sonra dirildiğine ve Tanrı katına yükseldiğine dayanarak²⁰⁰, O'nun Mesihlik görevini tamamlamadan ayrıldığı, bunun için O, tekrar geri dönerek Tanrısal Mesih devletini kuracağını inanmışlardır. İlk zamanlar dönüş günlük beklenirken, bu durum zamanla yerini haftalık bekleyişe ve Pazar gününe bırakılmıştır. Aradan yüzyılların geçmesi üzerine artık bu bekleyiş, her yıl bilinmeyen bir paskalya bayramına bırakılmıştır²⁰¹. Mesih'in ne zaman geleceği konusu ihtilafli olduğu gibi, gelecek olan mesih'in hükümlerlik süresi konusu da değişiklik arz etmektedir. Mesih'in saltanat süresini Yahudiler genellikle 400 yıl tasavvur ederlerken, bu süreyi 40 yıl, 70 yıl düşünenler olduğu gibi, Hıristiyanlar ise bu süreyi 1000 yıl olarak düşünmüşlerdir²⁰². Çoğu kez Mesih, toplumların politik ve maddi zaferlerini sağlayan büyük bir kral, büyük bir önder olarak düşünülmüştür²⁰³. Genelde Yahudi ve Hıristiyanlarda canlı tutulan Mesih, Kur'an-i Kerim'de de geçmekle beraber karışıklıklara neden olmaması açısından kısaca Kur'an'da geçen Mesih kelimesine değinmekte fayda vardır.

Kur'an'da Mesih kelimesi 11 yerde geçmektedir. Ancak Kur'an'daki Mesih kelimesi, Hıristiyanların bu kelimeye yükledikleri anlamda değildir²⁰⁴. Bu ayetlerde Mesih, bir isim olarak zikredilirken, Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki ıstılah ile içeriği üzerinde durulmaz. Örneğin, "Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir..." (Maide, 75) buyrulurken, Hıristiyanlık içinde gelişen İsa'nın tekrar dünyaya geleceği, kendisine bağlı olanları hükümlerliğiyle ödüllendireceği, karşısında yer alanları yok edeceği, ebedi hayatı başlatacağı tasavvurlarına yer verilmez²⁰⁵.

¹⁹⁹ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.15.

²⁰⁰ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.226.

²⁰¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, s.308.

²⁰² Ekrem Sarıkçıoğlu, "Mesih," tabula rasa dergisi, S.8, Isparta, 2003, s.31.

²⁰³ Felicien Challaye, Dinler Tarihi, (çev. Samih Tiryakioğlu), İst., 2007, s.1141.

²⁰⁴ Ömer Faruk Harman "İsa", *DİA.*, c.22, İstanbul, 1990, s.469.

²⁰⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.m., s.33.

3.4. Teslis (Ekanim-i Selase)

Teslis inancı, Hıristiyanlıktan önceki dinlerde de görülmekteydi. Eski mısır dinindeki Osiris-İzis-Horus; ön Asya dinlerindeki Sin – Şamaş – İştâr vs.

Hıristiyanlığın gelişmesini sağlayan Pavlus, Hıristiyanlığa teslisi sokmuş ve onun Hıristiyanlığın temeli olmasını sağlamıştır²⁰⁶.

Hıristiyanlık yayıldıkça, yayıldığı alanda hâkim din, inanç ve kültürlerin etkilerinden kurtulamamış, onların bazı özellik ve niteliklerini benimsemiştir. Böylece asli bünyesinde bulunmayan teslis inancı, Hıristiyanlığa sonradan giren birçok unsurlardan sadece birisidir. Hıristiyan kutsal kitabında teslis kelimesini ve teslise imanı açıklayan açık bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bununla beraber H.Z. İsa'nın havarilere "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh ismiyle vaftiz eyleyin" şeklinde emir verdiği bilinmektedir²⁰⁷. Teslis inancı Hıristiyanlıkta ve diğer dinlerde itilaflara neden olmuştur. Hıristiyanlar bu karışıklıkları gidermek için zaman zaman bazı konsiller toplamak zorunda kalmışlardır.

325 İznik, 431 Efes ve 451 Kadıköy konilerinde alınan kararlarla insani ve ilahi olmak üzere iki tabiatı fakat tek bir şahsiyeti olduğu, tanrının oğlu olması nedeniyle teslisin bir uknumunu teşkil ettiği resmen tasdik ve ilan edilmiştir²⁰⁸. Bu doktrin, tek bir tanrıda birleşen üç kutsal kişiyi ele almaktadır. Bunlar, Peder, Oğul ve Ruhül-Kudüs'tür. Teslisi aynı zamanda "üçlü" veya eskilerin diliyle "Ekanim-i selase" de denir. Teslis Hıristiyanlık dininde imanın en büyük temellerinden biri olarak kabul edilmiştir²⁰⁹. Teslis ilkesinin "Bir Üçtür, Üç Birdir" formülüyle İsa'ya atfedilen "Ulûhiyet" özelliğinin ilahi kelamı İsa'da beşeri tecessüm bulduğu açıklamasıyla ölüm biçiminin de kurban oluş ve günahın nesnel suçluluğunun yaşamda engel oluşturmaması anlamında, insanoğlunun temsilcisi olan İsa aracılığıyla Tanrı ile barışması ve onun aracılı ile kurtuluşa ulaşması şeklinde izah edilmeye çalışılmıştır²¹⁰. Yukarda de belirttiğimiz gibi teslis inancı anlaşılması güç olan bir olaydır.

Yahudi geleneğinde tek Tanrıçılık hakim olmasına rağmen böyle bir çevreden çıkmış olan Hıristiyanlıkta teslisin yer alması, İsa'nın Tanrılaştırılmasının teolojik bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

²⁰⁶ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya, 2004, s.151

²⁰⁷ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, Ankara, 2001, s.281.

²⁰⁸ Ömer Faruk Harman "İsa", *DİA.*, c.22, İstanbul, 1990, s.469.

²⁰⁹ Adli Moran, *Dinler Tarihi*, İst., (Basım yılı belli değil), s.98.

²¹⁰ Yusuf Altıntaş, "Yahudilik Açısından Hıristiyanlığa Bakış", (*Dinler Tarihi Araştırmaları III Sempozyumu*, 9-10 Haziran, Konya, 1998) Ank., 2002, s.183.

Teslis denilen bu doktrinin anlaşılmasının güç olduğunun Hıristiyanlar tarafından da kabul edilmekle beraber inanılması zorunlu olarak görülmüştür. Kısacası Hıristiyanlara göre teslis, tek başına insan aklıyla değil, ancak ilhamla anlaşılabilen bir sırdır. Bundan dolayı teslis “İzah edilmesi zor, fakat inanılması gerekli bir sır” olarak formüleleştirilebilir²¹¹. Ana hatlarıyla açıklamaya çalıştığımız teslisin ana unsurları kısaca şunlardır:

3.4.1. Baba = Allah

Hıristiyan inancına göre İsa Allah'ın bedenleşmiş keliması olup, dolayısıyla Tanrıdır. İncillerde tanrının ondan “Oğlum” onun da Tanrıdan “Babam” diye bahsettiği çeşitli pasajlar İsa'nın ulûhiyetine delil olarak gösterilmektedir²¹². Teslisin bu uknumuna göre Allah her şeyin yaratıcısıdır. Cevherinde baba Allah, Oğul Allah, Ruhül Kudüs olarak görünürse de “Birdir” ve bölünmezdir²¹³. Hıristiyan inancına göre Tanrı, İsa'nın şahsında insan ile birleşmiştir. Yani İsa'nın bedeni insan, ruhu Tanrıdır. Tanrı, insana H.z. Âdem'den beri devam edip gelen asli suçtan kurtarmak için oğlunu göndermiştir. İsa'da çarmıhta kendini feda ederek insanlığı mezkûr asli suçtan kurtarmıştır²¹⁴.

3.4.2. Oğul=İsa Mesih

İznik konsilinden sonra imparatorun emriyle Allahın birliğini savunan ruhaniler toplantıdan ihraç edilerek²¹⁵, yerde ve gökte meydana gelen bütün şeylerin Allahın oğlu, Rab İsa vasıtasıyla yaratıldığı kabul edilmiş ve insanların kurtuluşu için gökten indiği ilan edilmiştir²¹⁶.

3.4.3. Kutsal Ruh

381 Tarihinde İstanbul'da toplanan 1. Ruhani Meclis Ruhül Kudüs'ün Peder ve Oğul gibi Tanrı olduğuna karar vermiştir²¹⁷. Katolıklere göre Kutsal Ruh, hem Baba hem de Oğuldan çıkar. Ortodokslar ise Kutsal Ruhun Oğul yoluyla Babadan çıktığına inanmışlardır. Sonuç olarak Hıristiyanlıkta Baba- Allah, yaratıcı; İsa Mesih, kurtarıcı ve Kutsal Ruh da Takdis edici olarak kabul edilmiştir²¹⁸. Hıristiyanlıktaki bu teslis inancına İslami açıdan bakmakta fayda vardır.

²¹¹ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.282.

²¹² Ömer Faruk Harman, a.g.m., s.469.

²¹³ Mehmet Aydın, (*Dinler Tarihi Araştırmaları II Sempozyumu*: 20–21 Kasım, Konya, 1998), Ank. ,s.69.

²¹⁴ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, a.g.e.,s.283.

²¹⁵ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.227.

²¹⁶ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.144.

²¹⁷ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.230.

²¹⁸ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.285.

İslam'ın iman ilkelerinde, Hıristiyanların ortaya attığı teslis inancının hiçbir dayanağı yoktur. Buna en iyi cevabı Kur'an'daki en-Nisa suresi vermektedir: “Ey Ehl-i Kitap, dininiz hususunda haddi aşmayın, Allah’a hak olandan başkasını söylemeyin. Meryem Oğlu Mesih, İsa, yalnız, Allah’ın Peygamberi ve kelimesidir ki, O’nu Meryem’e bırakmıştır. O, Allah tarafından gelen bir ruhtur. Artık Allah’a ve Peygamberine inanın da (Allah) üçtür demeyin. Kendiniz için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allah, ancak bir tek Tanrıdır. O, herhangi bir çocuğu bulunmaktan münezzehtir” (en-Nisa, 171)²¹⁹.

4. Hıristiyanlığın Kutsal Kitapları

İnciller: İncil kelimesinin aslı Yunancada Euaggelion olup, halk Yunancasında, “Getirdiği bir haberden dolayı bir şahsa verilen müjdelik, mükâfat” anlamına gelmektedir. İlerleyen süreç içerisinde “Haber, müjde” anlamında kullanılmıştır²²⁰.

Hıristiyanların kutsal kitabı, “Eski Ahit” ve “Yeni Ahit” denilen iki bölümden oluşmakta olup bunların tümüne Kitabı Mukaddes adı verilmiştir. Eski Ahit, Yahudilerin yazılı kutsal kitabı olan Tanah’tır²²¹. Eski Ahit 39 kitaptan Yeni Ahit ise 27 kitaptan oluşmaktadır. Değişik görüşler olmakla beraber, mevcut İncillerin H.z. İsa’nın eseri olmadığını, sonradan ihtiyaca göre yazıldığını ve İsa’nın düşüncelerinden uzaklaştığını ileri sürenler olup²²² İncillerin değişik kültürlerden etkilenerek yazıldığını savunanlar da mevcuttur.

H.z. İsa öldüğü zaman onun sözlerini ve davranışlarını yansıtan tek kelimelik bir metin bulunmadığı üzerinde bugün hemen hemen birçok insanın hem fikir olduğu söylenebilir. Yeni Ahitteki bütün metinler, daha sonra H.z. İsa’yı tanıyanlar, görenler veya onun konuşmalarını dinleyenler tarafından anlatılarak yansıtılmıştır²²³. Üç yıllık kısa bir peygamberlik hayatında sadece köyden köye, şehirden şehre gezerek konuşmuş olan H.z. İsa’nın zamanında İncillerin kaleme alınmış olduğuna dair herhangi bir kanıt rastlanmamıştır. Bu duruma önemli sayılabilecek kanıtlardan birisi, H.z. İsa Aramice dilini kullanmasına rağmen kabul edilen İnciller ise Yunanca yazılmıştır²²⁴. H.z. İsa hayatta iken kendisine gelen ayetleri veya vahiyleri ne kendisi bir yere kaydetmiş, nede başkalarına kaydetmeleri için emir vermiştir. Bundan hareketle H.z. İsa, kendisinden

²¹⁹ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.152.

²²⁰ Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre ,HIRİSTİYANLIK, Ank., 1988, s.86.

²²¹ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.80.

²²² Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer,a.g.e.,s.286.

²²³ Adli Moran, Dinler Tarihi, İst., (Basım yılı belli değil), s.100.

²²⁴ Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ank., 1955, s.117.

önceki kutsal kitaplara bağlı, ancak onlara yeni yorumlar getiren bir ıslahatçı konumunda olduğunu söylemek daha doğru olur. Hıristiyanlar Yeni Ahit yazarlarını peygamber saymamakla beraber onların, İncilleri Allah'ın ilhamıyla yazdıklarına inanmışlardır. Hıristiyanlar da İsa'nın bir kitap, bir İncil getirdiğini savunmazlar. Ancak Hıristiyanlar, İncil yazarlarının Tanrının ve Kutsal Ruh'un lütfu ve himayesi altında bulduklarına inanmaları nedeniyle, bu yazıların doğruluğuna, yazarlarına vahyedildiğine inanmışlardır²²⁵.

Bazı rivayetlere göre altmışa yakın İncil bulunmakla beraber bunlardan sadece dört tanesi asıl olarak kabul edilmiştir. Bazıları bu dört sayısını mistik bir yapıyla açıklamaktadırlar. Aziz İrenee, derki: “Dört yön vardır: Doğu, Batı, Kuzey ve Güney²²⁶.” Bu dört İncil Matta, Markos, Luka ve Yuhanna dır. Bir takım ayrılıklara rağmen ilk üç İncil sırasında benzerlikler bulunduğundan dolayı bunlara “Sinoptik” İnciller denir. Sinoptik İncillerinde takriben 60 – 85 yıllarında yazıldığı düşünülmektedir. Dördüncü İncil olan Yuhanna ise tahribe 100 yıllarında yazılmış olup ilk üç incilin yorumlarını içermektedir²²⁷.

Kiliseler tarafından meşru kabul edilen dört İncilin yazarlarından hiçbirisi H.z. İsa'yı tanımamış ve onunla yüz yüze gelmemişlerdir. Buna karşılık “Barnabas”, H.z. İsa'nın havarilerinden olup peygamberliği süresince onun yanından hiç ayrılmamış ve ondan aldığı mesajları bizzat tespit ettiğini iddia edenler vardır. Barnabas İncili 325 İznik konsili'ne kadar İskenderiye kiliseleri tarafından Kanonik yani doğru bir İncil olarak kabul edilmekle beraber 366 yıllarında Papa olan Demasus tarafından Apokrif (halktan gizlenen) İnciller arasına alınarak okunması yasaklanmıştır. 1907 İngilizceye çevrilerek Oxford Üniversitesi basım evi tarafından yayımlana Barnabas İncili iki tanesi hariç, anında ortadan kaybolmuştur. Bunlardan biri British Museum'da, diğeri ise Washington Kongre Kütüphanesinde bulunmaktadır²²⁸. Hıristiyanlarca kabul edilen dört İncil kısaca şunlardır:

²²⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, s.312.

²²⁶ Emrullah Yüksel, “Din Fenomeni”, *İ.Ü. F. D. S.* 1, İst., 1999, s. 100.

²²⁷ Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.287.

²²⁸ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bak., Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre ,HİRİSTİYANLIK, Ank., 1988, s.109, Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.273.

4.1. Matta İncili

Yazarı 12 havariden biri olup İncilini takriben 60'lı yıllarda İbranca veya Süryanca yazdığı, kimliği bilinmeyen birisi tarafından Yunancaya çevrildiği tahmin edilmektedir. Matta, İncilinde H.z. İsa'nın şeriatı kaldırmak için değil, şeriatı geliştirmek için geldiğini vurgulamaktadır²²⁹. Bazı Hıristiyan bilgileri, Matta'nın, İncilini Filistin'de yaşayan ve Yahudilikten Hıristiyanlığa geçen Hıristiyanlar için yazdığını tahmin etmektedir²³⁰.

28 Bap'tan oluşan matta İncili H.z. İsa'nın doğumu, çocukluğu, kendisini halka tanıtmayı, Yahudilerin onu kabul etmemesi, Allah'ın hükümlerini vaaz etmesi ve Ferisiler'in ikiyüzlülüğü gibi konulardan bahsetmektedir²³¹.

4.2. Markos İncili

Hıristiyanlığın ikinci incili olan Markos İncilinin yazarının asıl ismi Yuhanna olup H.z. İsa'yı görmemesine rağmen havarilerden biri olarak kabul edilmektedir²³². 16 Bap olan Markos incili H.z. İsa'nın hayatını basit bir dille anlatmakta olup²³³ daha çok Yahudi olamayan Hıristiyanlar için miladi 70 yılında yazıldığı söylenmektedir. Markos incili H.z. İsa'nın söylediklerinden çok, yaptıkları davranışlar üzerine daha çok durmaktadır²³⁴. Katolik din adamlarından Roguet'ye göre kelime hazinesine bakarak Markos'u acemi bir yazar olarak²³⁵ değerlendirilmekle beraber Matta ve Luka İncillerini hazırlarken Markos incilinden yararlandıkları tahmin edilmektedir²³⁶.

Markos incili ana hatlarıyla H.z. İsa'nın faaliyetlerinden önceki hayatını ve hazırlıklarını, Galile'deki ve Kudüs'teki vaazlarıyla bunlarla ilgili olaylarını, ızdıraplarını ölümü ve dirilmesini anlatmaktadır²³⁷.

²²⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.314.

²³⁰ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.161.

²³¹ Mehmet Alparslan Küçük, Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslamiyet'te Kutsal Kitap Anlayışı (Yüksek Lisans Tezi), Ank., 2000,s.76.

²³² Kenan Has, Tevrat, İncil ve Kur'an'ın Dünyaya Bakışı (doktora tezi), Kayseri, 1995, s.48.

²³³ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.2221.

²³⁴ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.161.

²³⁵ Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre ,HİRİSTİYANLIK, Ank., 1988, s.88.

²³⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, s.315.

²³⁷ Emrullah Yüksel, " Din Fenomeni", *İ.Ü.İ. F D*, S. 1, İst., 1999, s. 76.

4.3. Luka İncili

24 Bapta oluşan bu İncil, en kuvvetli İnciller içerisinde sayılmakta, İncilin yazarı Pavlus'un talebesi olup havarilerden biri değildir. Luka, İncilini, diğer İncilleri inceleyerek yazdığını söylemektedir. Bu İncil'in takriben 80'li yıllarda yazıldığı tahmin edilmektedir²³⁸. Dolayısıyla Luka incili, diğer İncillerin tekrarı şeklinde değerlendirilebilir.

Luka, incilini, Yahudi asıllı olmayan Hıristiyanlar için yazdığından dolayı, müşrikleri cezp edecek hikâyeleri, göze çarpacak şekilde sergilemektedir²³⁹. Luka, İncilinde, H.z. İsa'nın görevinin evrenselliği ve Mesih misyonu gibi konular ağır basmaktadır²⁴⁰.

4.4. Yuhanna İncili

Miladi 65–98 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen Yuhanna İncili dört İncil içerisinde en mistik olanıdır²⁴¹. Yuhanna İncili bazı yönleriyle diğer İncillerden farklılık arz etmektedir.

Bu İncil konuların, hikâyelerin, seçim ve sıralamasında, coğrafi ve kronolojik bilgilerde, hatta din bakışı açısından diğer İncillerden farklılık arz etmektedir.

Yuhanna'ya göre İsa, Tanrının oğlu ve kelimidir. Bu yeni yaklaşım, onun kullandığı dilde de yankısını bulmuş ve yeni kelimelerin kullanılmasına neden olmuştur. Yuhannanın özelliklerinin birisi de, dönemin Helenistik dini akımlarında, bilhassa Gnostisizm'de çok yaygın olarak görülen hayat-ölüm, ışık-karanlık, gerçek-yanlış gibi karşıt kavramlara sık sık yer verilmesidir²⁴². Yukarda açıklamaya çalıştığımız gibi Yuhanna İncili diğerlerinden farklı bir İncil portresini çizmektedir. Diğer İnciller “Tanrısal Devlet” üzerinde dururlarken, Yuhanna İncili ise “İsa'nın Tanrısallığını” vurgulamaktadır.

Mevcut dört İncil, takriben 60–100 İncil arasından birbirlerine en yakın bulunarak seçilmiş ve bunların sahih olduğu, kutsal himayesi altında yazıldığı Hıristiyanlarca kabul edilmiştir. Bu dört incilin yanında kilise, bir kısım mektup ve kitapları da “Yeni Ahit” adı altında toplayarak Hıristiyanlıkta kesin bir kutsal metin bulunmaması

²³⁸ Abdurrahman Küçük-Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, Ankara, 2001, s.291.

²³⁹ Suat Yıldırım, a.g.e., s.89.

²⁴⁰ Mehmet Aydın, a.g.e., s.161.

²⁴¹ Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Ank., 1955, s.118.

²⁴² Muhammet Tarakçı, “Hıristiyanlıkta Vahiy Anlayışı”, *U.Ü.İ.F.D.*, cilt 12, sayı 2, Bursa, 2003, s.174.

eksikliğini gidermeye çalışmıştır. Tezimizin sınırlarını aşmasından dolayı dört İncil dışındaki Hıristiyanların diğer kutsal kitaplarının adlarını vermekle yetineceğiz. İncilerin dışındaki bu kutsal kitaplar şunlardır:

1. Resullerin İşleri
2. Mektuplar
  - 2.1. Pavlus'un Mektupları
    - 2.1.1. Pavlus'un Romalılara Mektubu
    - 2.1.2. Pavlus'un Korintoslulara Birinci Mektubu
    - 2.1.3. Pavlus'un Korintoslulara İkinci Mektubu
    - 2.1.4. Pavlus'un Galatyalılara Mektubu
    - 2.1.5. Pavlus'un Efesoslulara Mektubu
    - 2.1.6. Pavlus'un Filipililere Mektubu
    - 2.1.7. Pavlus'un Koloselilere Mektubu
    - 2.1.8. Pavlus'un Selaniklilere Birinci Mektubu
    - 2.1.9. Pavlus'un Selaniklilere İkinci Mektubu
    - 2.1.10. Pavlus'un Timoteosa Birinci Mektubu
    - 2.1.11. Pavlus'un Timoteosa İkinci Mektubu
    - 2.1.12. Pavlus'un Titusa Mektubu
    - 2.1.13. Pavlus'un Filimona Mektubu
  - 2.2. İbranilere Mektup
  - 2.3. Yakup'un Mektubu
  - 2.4. Petrus'un Mektupları
    - 2.4.1. Petrus'un Birinci Mektubu
    - 2.4.2. Petrus'un İkinci Mektubu
  - 2.5. Yuhannanın Mektupları
    - 2.5.1. Yuhannanın Birinci Mektubu
    - 2.5.2. Yuhannanın İkinci Mektubu
    - 2.5.3. Yuhannanın Üçüncü Mektubu
  - 2.6. Yahuda'nın Mektupları
3. Vahiy (Apokalips) Kitabı²⁴³

---

²⁴³ İnciller Dışındaki Bu Kitapların Listesi, Mehmet Alparslan Küçük, Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslamiyet'te Kutsal Kitap Anlayışı (Yüksek Lisans Tezi) Adlı Tezinden Alınmıştır, Ank.,2000,s.76-80.

5. Hıristiyanlarda Ayin

5.1. Kilise

Yunanca “Eklesia” sözünden gelen kilise, toplanılan yer, toplantıya çağırma yeri anlamına gelmektedir. İlk kilisenin ne zaman, nerede kurulduğu bilinmemektedir²⁴⁴. İbadet için toplanılan yere kilise denildiği gibi, hem bölgesel hem evrensel nitelikteki Hıristiyan toplumuna hem de Hıristiyanlıktaki çeşitli dini mezheplere kilise adı verilmektedir.

Hıristiyan inancına göre kilise, H.z. İsa'nın yeryüzündeki bedenini temsil etmektedir. Hıristiyan inancına göre H.z.İsa'nın, kilisede manevi olarak daima hazır bulunduğu inanılmaktadır. Yani Hıristiyanlar kilise aracılığı ile H.z. İsa ile iletişim kurduklarına inanmaktadırlar²⁴⁵. Hıristiyan mezhepleri arasında kiliseye yaklaşım farklı olmakla beraber Başpiskoposluklardan dört tanesi diğerlerine göre üstün sayılmıştır ki bunlar: Antakya, Kudüs, İskenderiye ve İstanbul'dur. Ermeni ve Süryani kiliseleri bağımsız patrikler olup, Süryani Patriği Şam'da, Ermeni Patriği ise Erivan'da bulunmaktadır. Protestan kiliseleri de bağımsız olup²⁴⁶ merkezleri ve ruhani liderleri yoktur. Anglikan kilisesi daha çok Katolikliğe yakın reformist ayrı ve milli bir kilisedir. Özellikle Orta çağda başta olmak üzere Hıristiyan cemaatinin dini, dünyevi ve siyasi hayatının önemli bir kısmına hakim olan kilise XXVI. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkan yeni gelişmeler karşısında mevcut etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Kilise, özellikle XIX. Yüzyılda meydana gelen sanayi inkılâbından sonra pozitivist akımlar karşısında toplum üzerindeki etkinliğinde ciddi anlamda azalma görülmüştür²⁴⁷. Bu durum bir taraftan kilisenin kendisini revize etmesine neden olurken diğer taraftan da mevcut ayrılıkların derinleşmesine zemin hazırlamıştır.

Petrus, Pavlus'un Roma'da öldürülmesi ve mezarlarının Roma'da bulunması, bir taraftan Roma kilisesinin bütün Hıristiyanlığı temsil ettiği iddiasına yol açarken, diğer taraftan da malik kiliselerin kurulmasına ve görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına neden

²⁴⁴ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.165.

²⁴⁵ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.46.

²⁴⁶ Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre ,HIRİSTİYANLIK, Ank., 1988, s.143.

²⁴⁷ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.235.

olmuştur. IV. Yüzyılda Konstantin'in mevcut görüş ayrılıklarını gidermek istemesi Konsiller devresinin başlamasına neden olmuştur²⁴⁸.

Ana hatlarıyla bu Konsiller şunlardır:

İlk Konsil MS 325'te İznik'te toplanmıştır. Konstantin'in isteği üzerine toplanan bu Konsilin amacı hızla gelişen Arius taraftarlarını sindirmektir. İkinci Konsil m.s. 381 de İstanbul'da toplanmıştır. Burada "Ruhu'l- Kudüs'ün", Baba ve Oğulla aynı cevherden olduğu kabul edilmiştir²⁴⁹. Üçüncü büyük Konsil Efes Konsilidir. Bu Konsilde bakire Meryem'in Tanrı'nın annesi olduğu, Mesih'in gerçek bir Tanrı ve iki tabiata sahip bir insan olduğu kararına varılmıştır. Dördüncü Konsil MS 451'de de toplanan Kadıköy Konsilidir. Bu Konsilde İsa'da insani ve ilahi iki tabiatın birleştiğini savunan Monofizitler'in görüşleri reddedilmiştir. Böylece Hıristiyan dünyasında ilk ciddi bölünmeler ortaya çıkmıştır²⁵⁰.

5.2. Ayinler (Sakramentler)

Katolik ve Ortodoks kiliselerinin ortaklaşa kabul ettikleri bazı Sakramentler şunlardır:

5.2.1. Vaftiz

Bütün Hıristiyanların kabul ettiği bir Sakrament olan vaftiz, Hıristiyanlığa girişin ilk şartıdır. Diğer Sakramentlere katılabilmek için önce vaftiz olmak gerekir²⁵¹. İnsanın asli günahlarından temizlediğine inanılan vaftiz, çocukluk anında yapıldığı gibi herhangi bir zamanda ve ölüm döşeginde de yapılabilir. Bazı mezheplerde vaftiz suya dalmak, bazılarında ise başa su serpmek veya su dökmek şeklinde olmaktadır²⁵².

5.2.2. Kuvvetlendirme (Konfirmasyon)

Vaftiz edilen çocuğun, takdis edilmiş bir yağla, ucunun çeşitli yerlerinin yağlanması²⁵³. Vaftiz'i güçlendirme sırrı ile kişi, yetişkin bir Hıristiyan olarak üstlendiği toplumsal sorumluluğu taşımaya çağrılmaktadır²⁵⁴.

²⁴⁸ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.292.

²⁴⁹ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.167.

²⁵⁰ Abdurrahman Küçük, a.g.e.,s.292.

²⁵¹ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.46.

²⁵² Ahmet Kahraman, a.g.e., s.237.

²⁵³ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.297.

²⁵⁴ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.169.

5.2.3. Evharistiya (Ekmek-Şarap)

Evharistiye, ekmeği kırıp üzerine şarap dökerek yemektir. Bu, İsa'nın havarileriyle yediği son gece yemeğini sembolize etmektedir. Buna göre ekmek, insanlığın kurtuluşu için kırılan İsa'nın cesedini, şarap da bu uğurda akan İsa'nın kanını sembolize etmektedir²⁵⁵. Evharistiye Ayini ile Hıristiyanlar, bir bakıma H.z. İsa'yı Tanrıya kurban olarak sunmaktadırlar²⁵⁶.

5.2.4. Evlilik (Nikâh)

Özellikle Katolik kiliselerine göre evlenme olayı Mesih tarafından kutsal bir işlem olduğu kabul edilmektedir. Katolikliğe göre evlilik ancak ölümle sona erebilir iken, Ortodokslarda ise nikâhı, yalnız zina sebebi ile sona erdirilebilir. Protestanlar evliliği kilisede yapmakla beraber, evliliğe kutsal bir değer vermezler²⁵⁷. Kısacası Hıristiyanlar evliliği, H.z. İsa ile kilise arasındaki çözülmüş ruhani bağın bir simgesi olarak görmektedirler²⁵⁸.

5.2.5. Son Yağlama:

Ölümle karşı karşıya olanlara sürülen yağ olup²⁵⁹ sürülen yağın hem şifa, hem günahların bağışlanması ve hem de rahat ölüm için hastalara sürülmektedir²⁶⁰. Yağ özellikle, H.z. İsa'nın çarmıhta çivilenerek acı çektiği yerlere sürülmektedir²⁶¹.

5.2.6. Tövbe ve Günah İtirafı

Hıristiyanlara göre, her insanın doğuştan getirdiği asli günah olmakla beraber fiili günahları da mevcuttur. Fiili günahlar, bireyin hesap vermesini zorlaştırdığına inanılmaktadır. Buna göre günah işleyip pişman olan Hıristiyan, Papaza itirafta bulunur; bir daha günah işlemeyeceğine söz vermiş bulunmaktadır. Akabinde kişi, günahlarının hepsini samimi olarak itiraf ederek tövbe sayesinde vaftizden sonra işlenen bütün günahların affedildiğine inanılmaktadır²⁶².

6.Hıristiyanlarda İbadetler

Yukarda değindiğimiz gibi Hıristiyanlarda yapılan ayinlerin yanında ibadetler de önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu ibadetler dua, oruç gibi ferdi olmakla beraber

²⁵⁵ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.237.

²⁵⁶ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.47.

²⁵⁷ Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre ,HIRİSTİYANLIK, Ank., 1988, s.149.

²⁵⁸ Baki Adam, a.g.e.,s.48.

²⁵⁹ Mehmet Aydın, a.g.e., s.170.

²⁶⁰ Abdurrahman Küçük, a.g.e. s.298.

²⁶¹ Ahmet Kahraman, a.g.e., s.237.

²⁶² Suat Yıldırım, a.g.e., s. 147.

kiliselerde papaz denetiminde cemaatle yapılan ibadetler de mevcuttur. Ana hatlarıyla bu ibadetler şunlardır:

6.1. Günlük İbadet

Günlük ibadet, önceleri günde yedi defa yapılmakta iken daha sonra bu sabah ve akşam olmak üzere ikiye indirilmiştir²⁶³. Kilise toplu ibadetleri ferdi ibadetlerden üstün gördüğünden dolayı, zorunlu olmasa da, sabah ve akşam ibadetleri papaz nezaretinde kilisede yapılmaktadır. Bu ibadetlerde genelde İncil'den ve Tevrat'tan bazı parçalar okunarak rahipler tarafından yorumlanmaktadır²⁶⁴.

6.2. Haftalık İbadet

Haftalık ibadetler Pazar günü sabah ve akşam olmak üzere iki vakitte yapılmaktadır. Bu ibadetlere katılmak Katoliklerde mecburi iken diğer mezheplerde farklılıklar arz edebilmektedir. Yahudilerin Cumartesi gününe karşılık Hıristiyanlarda Pazar günü kutsal sayılmaktadır. Bunun nedeni, H.z. İsa'nın çarmıhtan sonra dirilerek mezardan çıktığı günün Pazar olmasından kaynaklanmaktadır²⁶⁵.

6.3. Yıllık İbadet

Hıristiyanlarda yılın belirli zamanlarında yapılan ve çok önem verilen bazı yıllık ibadetler yapılmaktadır. Bu yıllık ibadetler şunlardır:

6.3.1. Noel Bayramı

Noel bayramı Hıristiyanlarda, H.z.İsa'nın dünyaya gelişini anmak için kutlanmaktadır. Noel, dördüncü yüzyıldan itibaren kutlanmaya başlanmıştır. Bu bayramın zamanı konusunda Hıristiyan mezhepleri arasında ihtilaflar vardır. Katolik ve Protestanlar Noeli 25 Aralıkta, Ortodokslar ise 6 Ocakta kutlamaktadırlar²⁶⁶. Noel Baba, Noel gecesi çocuklara hediyeler dağıttığına inanılan efsanevi bir kişi olup gerçek bir şahsiyet değildir. Bugün kutlanan Noel gecesi ile ilgili olarak yapılan çamlı, eğlenceli uygulamalar, dini olmaktan ziyade folklorik bir hale gelmiştir²⁶⁷. Noel'in bir devamı sayılan ve H.z. İsa'nın çocuk iken soylulara, çobanlara görüldüğünü simgeleyen **Epifani Bayramı** da Hıristiyanlar arasında kutlanmaktadır.

²⁶³ Ahmet Kahraman, a.g.e., s.238.

²⁶⁴ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.293.

²⁶⁵ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.171.

²⁶⁶ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.98.

²⁶⁷ Abdurrahman Küçük, a.g.e., s.295.

6.3.2. Paskalya Bayramı

İbranice geçiş anlamına gelen “Pesah”, Yunanca “Paskhalia” kelimelerinden türemiştir. Hıristiyanlarda H.z. İsa’nın ölümünden üç gün sonra dirildiğine inanılmaktadır. İşte Paskalya bayramında bu dirilişin hatırası olarak kutlanmaktadır²⁶⁸. Paskalya bayramının da H.z. İsa’nın çektiği zorlukları dile getiren İncil parçaları okunmaktadır. Bayramın kutlanış tarihi kiliselere göre farklılık arz etmektedir. Ancak İznik konsilinden itibaren ilkbahar ekinoksundan sonraki dolunayı izleyen Pazar günü olarak kabul edilmiştir²⁶⁹.

6.3.3. Haç Yortusu

“Haç” Hıristiyanlarda önemli bir yere sahip olan özel bir alettir. H.z. İsa’nın asıldığı bir alet olarak lanetlenmesi gereken haç, H.z. İsa’nın kanı sürüldüğünden dolayı kutsal sayılmıştır²⁷⁰. Hıristiyanlar, her yerde haç işareti yaparak H.z. İsa’nın çektiği acıları daima hatırd tutmaya çalışmaktadırlar²⁷¹.

6.3.4. Meryem Ana Günü

H.z. Meryem’in günahsızlığını ve iffetini tanıtmak için Roma’da 1477 de başlatılan bir anma günüdür. Meryem Ana Günü, H.z. Meryem’in ahlakını, iffetini kızlara tanıtmak için düzenlenmektedir²⁷².

7. Hıristiyanlarda Mezhepler

Siyasi, ideoloji ve dini yönden farklılıkların görülmesi insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. İnsanlar arasındaki dil, din, tarih ve kültür farklılıkları gibi hususlar, insanlar arasında birbirinden ayrı tutum ve davranışlarla düşünsel ve inançsal farklılıkların oluşmasında temel rol oynamıştır.

Dinlerin hemen hemen birçoğunun temelinde sevgi, hoşgörü ve barış mesajları olmasına rağmen, tarihte ortaya çıkan kurumsal dindarlığın, farklı teolojik bakış ve din yorumlarının çoğu zaman şiddet ve nefreti, ayrılık ve husumeti tercih ettiği de tarihi bir gerçektir. İslam tarihinde olduğu gibi İslam dışı dinlerin tarihinde de muhtelif sebeplerden dolayı dinlerin birbirini tanıma ve anlamaya dayalı karşılıklı saygı, barış ve

²⁶⁸ Baki Adam, a.g.e., s.240.

²⁶⁹ Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre ,HIRİSTİYANLIK, Ank., 1988, s.153.

²⁷⁰ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.240.

²⁷¹ Mehmet Aydın, a.g.e., s.172.

²⁷² Geniş bilgi için bkn., Aydın a.g.e., s.171, A.Küçük, s.296, Kahraman, s.239.

huzur içinde birlikte yaşamayı vurgulayan temel yaklaşımı bir tarafa bırakılmış, bunun yerine ayrılık ve çatışma kültürü egemen olmuştur²⁷³.

Genel anlamda dinlerde görülen ayrılıklar, tarihsel süreç içerisinde Hıristiyanlar arasında da görülmüş ve aynı din mensupları arasında savaflara neden olacak kadar mezhepsel bölünmüşlük ortaya çıkmıştır.

Hıristiyanların çeşitli mezheplere ayrılmasının nedenlerine ana hatlarıyla değinmekle yetineceğiz. Hıristiyanlar arasında ilk anlaşmazlık, Yahudi şeriatına uyup uymama konusunda ortaya çıkmıştır. Kudüs'te yaşayan Yahudilerden H.z. İsa'ya inananlar, Yahudi şeriatına uymaya devam etmişlerdir. Diaspora Yahudileri ise, büyük ölçüde Grek kültürünün altında kalmalarından dolayı, Yahudi şeriatını devam ettirme konusunda pek titiz davranmamışlardır. Örneğin böyle bir çevrede yetişen Pavlus Grek kültürünün etkisinden kurtulamamış ve diaspora Yahudileri arasında H.z.İsa'ya inananların en önemli şahsiyeti haline gelmiştir²⁷⁴.

Önceleri şiddetli bir Hıristiyan düşmanı olmasına rağmen, daha sonra Hıristiyan olan Pavlus, Yahudi şeriatını uymayı, Hıristiyanlığın putperestler arasında yayılmasının en büyük engeli olarak görmüştür. Pavlus, Hıristiyan olmasının akabinde, dinin kurallarına uymaktan çok yayılmasına önem vermiş ve misyonerlik faaliyetlerinin temelini atmıştır²⁷⁵. Pavlus, Hıristiyanlığın putperestler arasında yayılmasını kolaylaştırmak için, yeni dine girenlerin Yahudi şeriatına uymayabileceğini düşünmüş, onlara zor gelebilecek bazı dini yükümlülüklerden muaf tutulması gerektiğini savunmuştur. İşte Pavlus tarafından verilen bu tavizler sonradan Hıristiyan olanların, Yahudi şeriatına uyup uymama veya hangilerine ne kadar uyacakları konusunda tartışmaların başlamasına neden olmuştur. İşte Pavlus'un getirdiği bu yeni yorumlar Hıristiyanlar arasında anlaşmazlıkların çıkmasına neden olmuştur. Bu anlaşmazlıkları gidermek amacı ile 49 -50 yıllarında "Havariler Konsili" adıyla anılan bir konsil toplanmıştır. Bu konsil, putlara kurban edilen şeylerden, kandan, boğulmuş hayvan etinden yenmesini ve zina yapmayı yasaklamış, putperestlerden Hıristiyanlığa girenlere başka sınırlama getirilmemesine karar verilmiştir²⁷⁶. Bu görüş, Hıristiyanlar arasında kısa sürede egemen olmaya başlamıştır. Başlangıçta çoğunlukla muameleatla ilgili

²⁷³ Şinasi Gündüz, "Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi – Heresi Kavgası", *İ.Ü.İ.F.D.*, S.9, İst.,2004,s.2 – 4.

²⁷⁴ Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *A.Ü.İ.F.D.*, C.XLI, Ank., 2000, s.310.

²⁷⁵ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ank., 1995, s.19.

²⁷⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta, 2002, s.318.

konular üzerinde yoğunlaşan anlaşmazlıklar, daha sonra H.z.İsa'nın tabiatı konusunda ortaya çıkacak olan tartışmalar ve H.z. İsa'nın tanrılaştırılmasına kadar uzanacak olan süreci başlatmıştır²⁷⁷.

381 Yılında toplanan İstanbul konsilinde Hıristiyanlığın en önemli esası sayılan “Teslis” inancının temelleri büyük ölçüde Pavlus tarafından atılmıştır. Teslis inancına karşı H.z. İsa'nın Baba tarafından yaratıldığını dolayısıyla ikisinin aynı cevhere sahip olmadığını ileri süren Arius, aforoz edilmiştir.

İmparator Kostantin, Hıristiyanlar arasındaki görüş ayrılıkları giderme amacıyla 325 de İznik konsilini toplamıştır. İznik konsilinde Oğul ile Babanın aynı cevherde bulunduğu karar verilmiştir²⁷⁸. Hıristiyanlar arasında Arius örneğinde olduğu gibi zaman zaman farklı görüşler ortaya çıkmış ve anlaşmazlıklara neden olduğundan dolayı bunları gidermek için de, Kadıköy konsili gibi konsiller toplanmıştır.

Hıristiyanların mezheplere ayrılmasında birçok faktör etkili olmuştur. Bu sebepleri ana hatlarıyla şu şekilde sıralamak mümkündür: Birinci olarak, genelde insanların, özelde din adamlarının, kutsal metinleri farklı şekillerde yorumlaması. Örneğin Pavlus'un Hıristiyan olması üzerine, Hıristiyanlığa yeni yorumlar getirmesi, ayrılıkların dönüm noktasını oluşturmuştur. İkinci olarak, Hıristiyanlığın doğduğu veya yayıldığı bölge kültürlerinin dine karıştırılması da önemli bir ayrılık sebebi olarak görülmektedir. Üçüncü olarak, zamanın ilerlemesine paralel olarak ortaya çıkan gelişmelere farklı reaksiyonların gösterilmesi de dinsel farklılıkların ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer faktör olarak alınabilir.

Dördüncü olarak genelde dinlerde, özelde Hıristiyanlarda dinsel farklılıkları doğuran en önemli nedenlerden birisi de dinin siyasallaşması veya tarihsel süreç içerisinde gelişen siyasi cereyanların dini etkilemesidir. Buna en iyi örnek olarak Roma (Katolik)- Bizans (Ortodoks) çatışması ile İslam tarihindeki Şii- Sünnilik çatışması verilebilir.

Beşinci olarak da Doğu ve Batı kiliselerinin bölünmesinde etkili olan sebeplerden birisi de dil farklılığıdır. Doğu kiliselerinde Grekçe, Batı Kiliselerinde ise, Latince kullanmaları, mezkûr kilise mensuplarının birbirilerini yeterince anlamalarını engellemiştir.

²⁷⁷ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.268.

²⁷⁸ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, *A.Ü.İ.F.D.*, c.XLI, Ank., 2000, s.312.

Hıristiyanlardaki bölünmeler genelde doğu-batı kiliseleri şeklinde olmuş, özelde de Ortodoks, Katolik ve Protestan gibi mezhepler bazında cereyan etmiştir.

Hıristiyanlar, zaman zaman ortaya çıkan anlaşmazlıkları gidermek amacıyla daha önce de değindiğimiz gibi konsiller düzenlemişlerdir. Sadece teolojik açıdan değil zaman zaman – özellikle Katolik, Ortodoks- mezhepleri arasındaki gerginlikleri azaltmak amacıyla devletler bazında da bazı teşebbüsler gerçekleştirilmiştir. Örneğin Papa IX. Leon tarafından 1054 yılında İstanbul’a Kardinal Umberto başkanlığındaki heyet, İstanbul Patriği tarafından kabul edilmiştir, ancak Umberto, ortak bir nokta ve karşılıklı anlayış zemini oluşturmaktan ziyade, Patriğin huzurunda uyulması gereken kurallara bile uymamış, ona karşı emredici bir tavır takınması üzerine Patrik, O’nu bir daha huzuruna kabul etmemiştir. Patrik ile görüşemeyen Umberto, Patrik ve diğer ileri gelen din adamlarını aforoz ettiğini belirten bir belgeyi Ayasofya’da ilan ederek İstanbul’dan ayrılmıştır. Buna mukabil İstanbul Patriği de Roma Kilisesini aforoz etmiştir. Görüldüğü gibi Katolik ve Ortodoks Mezheplerindeki ayrılıkların temelinde sadece teolojik ayrılıklar değil, siyasi faktörler de etkili olmuştur.

Roma eksenli Katolikler ile Bizans eksenli Ortodokslar arasındaki çatışma IV. Haçlı Seferi ile zirveye ulaşmıştır. Şunu da belirtelim ki mezkûr gelişmelerden sonra Doğu-Batı arasındaki ihtilaflar daha da derinleşmiştir. Osmanlıların İstanbul’u alma teşebbüslerine karşılık Patriğin Batıdan yardım istemeyi gündeme getirmesine Ortodokslar, “kardinal külahını görmektense Osmanlı sarığını tercih ederiz” klişesi ile mensup oldukları din yerine karşı dinin hâkimiyetini kabullenmeleri kiliseler arasındaki çatışmanın ne kadar derinleştiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir²⁷⁹.

Tezimizin sınırlarını aşması hasebiyle, ana hatlarıyla portresini çizmeye çalıştığımız Hıristiyanlar arasındaki fikir ayrılıklarının belirginleşmesiyle ortaya çıkan mezheplerden bazılarının temel özelliklerini vermekle yetineceğiz.

7.1. Katolik Mezhebi

XI. Yüzyıldaki bölünmeden sonra Roma Kilisi, evrensel anlamına gelen Katolik adını almış ve dünyada en fazla mensubu bulunan Hıristiyan mezhebidir²⁸⁰. Merkezîyetçi bir yapısı olan bu mezhebin başında Papa bulunmakta olup papa, havarilerin reisi Petrus’un dolayısıyla Hz. İsa’nın vekili sayılmaktadır. Papa aynı

²⁷⁹ Geniş bilgi için bak. Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, *A.Ü.İ.F.D.*, C.XLI, Ank., 2000, Şinasi Gündüz, “Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoks – Heresi Kavgası”, *İ.Ü.İ.F.D.*, S.9, İst.,2004.

²⁸⁰ Baki Adam, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ank., 2006, s.43.

zamanda, ruhani Vatikan Devleti'nin lideri kabul edilmektedir. Papa, Hıristiyanları bir yandan kendi hâkimiyeti altında birleştirmeye çalışırken diğer taraftan da Latinceyi ve Katolik ayinlerini empoze etmeye çalışmaktadır²⁸¹. Katolikler, Latin Amerika'da (226 milyon) ve Batı Avrupa'da (250 milyon) çoğunluktadırlar²⁸². Katolik Mezhebinin bazı temel özellikleri şunlardır:

1. Lideri papa olup, yanılmaz özelliğine sahiptir.
2. Merkezi roma olup, manevi yönden Roma, diğer kiliselerin merkezlerinden daha üstündür.
3. Evrensel kurtuluş, sadece Katolik Mezhebinin öğretilerine bağlamakla mümkündür. Çünkü Katolik Mezhebi, kutsal ruhun denetimi altındadır.
4. Katolik Mezhebi kutsal kitabın yanında kilise geleneğine büyük önem verir.
5. Kutsal Ruhun, Baba'dan ve Oğul'dan birlikte çıktığına inanılır.
6. Rahipler evlenemez. Rahiplerin dışında kalan diğer Katolik mensupları, zina sebebi hariç, herhangi bir nedenle boşanmalarına izin verilmez.
7. dini hükümleri sadece din adamları öğretebilir.

7.2. Ortodoks Mezhebi

Ortodoks, doğru inanç ve görüş anlamına gelmektedir²⁸³. Ortodoks Mezhebini temsil eden kiliseye Ortodoks Kilisesi denildiği gibi mezhebin mensuplarının genelde Rumlar ve Doğulular olduğundan dolayı Doğu ve Rum Kilisesi de denilmektedir²⁸⁴. Sayısal çoğunluk bakımından Katoliklerden sonra ikinci büyük mezhebi oluşturan Ortodoksların etkili olduğu ülkeler şunlardır. Macaristan, Romanya, Çekoslovakya, Yunanistan, Bulgaristan, Rusya, Gürcistan ve Kuzey Amerika ülkeleri.

Ortodoks Kilisesi, 1054 yılında kesin bir şekilde Katolik Kilisesinden ayrılmıştır. Bu ayrılımda dini faktörler etkili olduğu gibi siyasi faktörler de etkili olmuştur. Ortodoksların Katoliklerden ayrılmasının nedenleri şunlardır:

1. Özellikle Pavlus'un etkisiyle, Katolik Kilisesinin dini yaymak için Hıristiyanlığın özünden taviz vermesi (domuz ve boğulmuş hayvan eti yemek gibi).
2. Romalıların İstanbul'un Bizans'ın başkenti olmasına tahammül etmemesi.

²⁸¹ Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre ,HİRİSTİYANLIK, Ank., 1988, s.162.

²⁸² Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Konya, 1995, s.133.

²⁸³ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.301.

²⁸⁴ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.243.

3. Batı Roma İmparatorluğunun yıkılması üzerine meydana gelen otorite²⁸⁵ boşluğunu dolduran ve güçlenen Papa'nın Hıristiyanlar hakkında hüküm verme hakkının sadece kendisinde olduğu iddiasında bulunması²⁸⁶.

Ortodoks mezhebinin bazı temel özellikleri şunlardır:

1. Kutsal Ruhun sadece Babadan çıktığını kabul ederler.
2. Ortodoks Kilisesi, Roma'nın üstünlüğünü ve Papa'nın yanılmazlığını reddederler.
3. Rahipler, evlenme konusunda serbesttirler.
4. İkonlara saygı gösterirler.
5. Bugün Ortodoksluğun evrensel anlamda bir merkezi yoktur. Her Ortodoks Mezhebi bağımsızdır. İstanbul Fener Rum Patriği, ekümenlik patrik olma yollarını aramaktadır. Patriğin bu teşebbüsleri bir yandan Türkiye'nin laik ve üniter devlet yapısına zarar verecek boyutlara zemin hazırlarken diğer taraftan da Lozan Barış Anlaşması'na da ters olan bir durumdur.

7.3. Protestan Mezhebi

Doğu ve Batı kiliselerinin “Ortodoks” ve “Katolik” olarak ikiye ayrılmasından sonra Papalık, bir taraftan etkisini artırmaya devam etmiş, diğer taraftan da Katolik ilkelerini diğer gruplara empoze etmeye çalışması karşıt tepki ve itirazlara maruz kalmıştır. Katolik kilisesine en büyük tepki Martin Luther'in liderliğinde ortaya çıkan Protestanlık mezhebinin kuruluşu olmuştur. Protestan kelimesi, ilk defa 1529'da ortaya çıkmıştır. Mezkûr tarihte toplanan Spire Meclisi'nde, azınlıkların dini durumunun çoğunluğun kararı ile belirlenmek istenmesini, azınlıkta bulunan Luther taraftarlarınca protesto edildiğinden dolayı Reformcular, “Protestan” olarak nitelendirilmeye başlanmışlardır²⁸⁷.

Protestanlar, Tanrı ile insanlar arasına giren din adamlarını reddeden²⁸⁸, İncil'e dayanan dini bir hayatı empoze etmeye çalışmaktadırlar²⁸⁹. Bu yönüyle dine sonradan giren her şeyi “bidat” olarak değerlendiren Vahabilik Mezhebi ile benzerlik göstermektedir.

²⁸⁶ Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre HIRİSTİYANLIK, Ank., 1988, s.162.

²⁸⁷ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, *A.Ü.İ.F.D.*, C.XLI, Ank., s.319.

²⁸⁸ Suat Yıldırım, a.g.e., s.163.

²⁸⁹ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.175.

Başlıca Protestan ülkeler şunlardır: Almanya, İngiltere, İskandinav Ülkeleri ve bazı Kuzey Amerika ülkeleri. Günümüzde muhtelif gruplara ayrılan Protestanlığın genel özellikleri şunlardır:

1. Rahipler evlenebilirler.
2. Amelden daha çok imana önem verirler.
3. Rahiplik sınıfına ayrıcalıklar vermezler. Her Protestan'ın bir rahip olabileceğini savunurlar.
4. Ayin ve ibadetlerde, vaftiz ve Evaharistiya sırrını kabul ederler.
5. Dini görevlerde kadınlara da yer veririler.
6. Papanın üstünlüğünü kabul etmezler.
7. Günah çıkarma ritüelini kabul etmezler.

Yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız Hıristiyan mezheplerinde görüldüğü gibi Katolikler dışındaki mezheplerin Papanın otoritesini kabul etmedikleri göze çarpmaktadır. Hıristiyanların mezhep sayıları yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Bunların dışında kalan diğer Hıristiyan kilise ve mezhepleri kısaca şunlardır:

7.4. Monofizit kiliseler

H.z. İsa'da ilahi ve insani tabiatın birleşerek tek tabiat olduğunu savunan ve diğer kiliselerden bu noktadan ayrılmış olan kiliseler, Monofizit diye adlandırılmıştır. Monofizitler, Doğu Ortodoks kiliseleri içersinde gösterilmelerine rağmen, bağımsız ve özerk kiliselerdir²⁹⁰. Monofizit kiliseler şunlardır: Ermeni, Süryani, Habeş, Kıpti Kiliseleri²⁹¹.

Biz monofizit kiliselerin birkaç tanesine değinmekle yetineceğiz. Çünkü kısaca açıklayacağımız monofizit kiliselerin dışındaki diğer monofizit kiliseler de küçük ayrılıklarla beraber aşağı yukarı benzer özelliklere haizdirler.

Bunlardan **Süryaniler**, Mezopotamya bölgesinde, Suriye'de yaşadıkları için bu ismi almışlardır.

Günümüzde Türkiye'de Süryani Kadim Kilisesine bağlı olanların sayısı 25.000 civarında olup bunlar, İstanbul, Mardin, Antakya gibi illerimizde yaşamaktadırlar. Süryanilerin benimsediği dini temel prensipler şunlardır: Allah'a iman, kıyamet gününden sonra H.z. İsa ile beraber ebedi hayat ve saadete kavuşmak ümidiyle yaşamak, herkesi sevmek. Süryaniler de vaftiz olurlar. Vaftizi manevi, sünneti sıhhi bir

²⁹⁰ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.303.

²⁹¹ Suat Yıldırım, a.g.e., s.160.

olay olarak görmektedirler. Ancak Tanrı'nın insanda ne fazla, ne eksik bir organ yaratmadığını ileri sürerek sünnet olmayı ret etmektedirler²⁹².

Bir diğer kilise, **Ermeni kilisesi (Gregoryen Hıristiyanlığı)** kilisesidir. Gregoryen Hıristiyanlığının kurucusu Türk kökenli olup Türklere ait bazı özelliklere sahiptirler. Bundan dolayı Gregoryen Hıristiyanlığı, "Türk kokan" Hıristiyanlık niteliğindedir. Gregoryen kilisesinin günümüze kadar varlığını sürdürmesi Türklerin sayesinde olmuştur. Bu kilise mensupları da Papanın otoritesini ve onun yanılmazlığını kabul etmedikleri gibi kilisenin günahları bağışlaması görüşünü de reddetmektedirler²⁹³.

Ebonitler, Yahudi asıllı ilk Hıristiyan cemaatinden biri olan Ebonit, kelime olarak İbranice "yoksul, fakir" anlamında kullanılmaktaydı. Bundan dolayı karşıtları, "fakirler, yoksullar" kelimesini onları küçümsemek amacıyla kullanmışlardır. Ebonitler ise, fakirliği, H.z. İsa'nın "Dağdaki Vaazı"nda bahsettiği muhtevada ve "ruhta fakir olanlar" şeklinde anlamaktaydılar. Ebonitler H.z. İsa'nın Tanrılığını reddederek, reis olarak H.z. İsa'nın kardeşi Yakobus'u kabul etmektedirler²⁹⁴.

Maroniler, H.z. İsa'da "yalnız bir hareket gücü", "yalnız bir arzu" bulunduğunu kabul eden Doğu Hıristiyanlarından bir guruptur. Dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış olmalarına rağmen, bu gün Suriye ve Lübnan'daki Katolik cemaatini teşkil etmektedirler.

Cizvitler, 1534 yılında Paris'te, Roma Katolikliğine bağlı Hıristiyan bir tarikattır. Katolik doktrinine bağlı "Dominiken", "Cizvit Tarikatları" ve Protestan akımının en büyük temsilcisi sayılan "Evangelizm" gibi gruplar dünya çapında misyonerlik faaliyetlerinde önemli bir yere sahiptirler²⁹⁵.

Anglikan Kilisesi, XVI. yüzyılda, reform hareketlerinden sonra ortaya çıkan bir Hıristiyan mezhebidir. Anglikanizm, Protestanlığın İngiltere'deki versiyonudur. Protestan kiliseleri içerisinde Katolikliğe en yakın kilisedir²⁹⁶.

Uniteryenler, dualarda herhangi bir destek ve dilekte bulunmayı Tanrının işine karışma olarak telakki etmektedirler²⁹⁷.

²⁹² Geniş bilgi için, bak. A. Küçük, a.g.e., s.303-306.

²⁹³ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.307 – 309.

²⁹⁴ Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *A.Ü.İ.F.D.*, c.XLI, Ank., s.317.

²⁹⁵ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.247.

²⁹⁶ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.175.

²⁹⁷ Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara göre ,HIRİSTİYANLIK, Ank., 1988, s.163.

Kuveykırlar, XVII. Yüzyılda George Fox tarafından kurulmuş bir Hıristiyan dini hareketidir. Bunlar büyük bir kayıtsızlık gösterir, başına buyruk olarak yaşarlar; herkese sen diye hitap etmekle beraber hiç kimseye selam vermezler²⁹⁸.

Dinlere bağlı birçok mezhep ve tarikatın mevcudiyeti bize, hepsini açıklama imkânını vermemektedir. Mezhepler ve görüş ayrılıkları için sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Teolojik geleneklere ayrılık ve çatışma anlayışının yerleşmesinde her ne kadar bazı tutucu ve fundamentalist anlayışlar katkıda bulunmuş olsa da bunun arka planında yatan asıl faktör dinsel olmaktan ziyade sosyal ve siyasal çıkarlar ve beklentiler olarak görülmektedir. Bazı dinsel referanslar ve argümanlar ise bu asıl nedeni motive edici araçlar olarak kullanılmaktadır²⁹⁹.

8. Hıristiyanlığın Diğer Dinlere Bakışı

Hıristiyanların diğer dinlere yaklaşımı tarihi bir gelişim göstermektedir. Önceleri Hıristiyanlar, Hıristiyanlığın dışında başka bir dinin var olabileceğini kabul etmemişlerdir. Tanrı hakkındaki gerçek bilgi ve tecrübenin sadece Hıristiyanlıkta bulunabileceğini bundan dolayı herkesin Hıristiyan olması gerektiğini iddia etmişler ve kısa bir zaman içerisinde bütün dünyanın Hıristiyanlaşacağına inanmışlardır³⁰⁰.

Hıristiyanlığın Yahudiliğe ve İslam'a bakışı diğer dinlere bakışa nazaran farklılık göstermektedir. Çünkü bu üç din arasında köken bakımında ortaklık iddiası söz konusudur. Ortak noktalar olmakla beraber üç din arasında en son ve en mükemmel tek dinin tespiti konusunda tartışmalara sebep olmuştur. Hıristiyanlığın birinci derecede önem verdiği din Yahudiliktir. Bunun en önemli sebebi ise H.z. İsa'nın Yahudi olmasıdır³⁰¹. H.z. İsa Yahudilik konusunda, "Ben İsrail evinin kaybolmuş koyunlarından başkasına gönderilmedim. Sanmayın ki ben şeriatı yahut peygamberleri yıkmaya geldim. Ben yıkmaya değil fakat tamam etmeye geldim." diyerek Yahudilikle alakasını açık bir şekilde belirtmektedir³⁰². Bu bakımdan Hıristiyanlığın Yahudilikle bir köken bağı bulunmaktadır. Hıristiyanlık, her ne kadar Yahudiliğin iptal edildiğini, Yahudilerin seçilmişliğinin kiliseye geçtiğini iddia etse de, Yahudi kutsal metinlerini kendi kutsal metinleri olarak görmekte ve Yahudilere "Tanrı'nın evrensel kurtuluş

²⁹⁸ Abdurrahman Küçük, a.g.e. , s. 322.

²⁹⁹ Şinasi Gündüz, "Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi – Heresi Kavgası", İ.Ü.İ.F.D., s.49.

³⁰⁰ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.49.

³⁰¹ Baki Adam, "Hıristiyanlık ve Diğer Dinler", DİA., c.17, İst., 1990, s. 360.

³⁰² Mehmet Aydın, "Diyalog açısından İlahi Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı", S.Ü.İ.F.D., sayı. X, Konya, 2000, s. 17.

planı” nda rol vermektedir. Dolayısıyla bu Katolik kilisesinde Yahudiliğe Yahudilere bakışın çerçevesini oluşturmaktadır³⁰³.

Hıristiyanların, Yahudiliğe ve Yahudilere bakışını, tarihsel süreç içerisinde, çatışma ve uzlaşma dönemi olarak iki dönemde incelemek mümkündür. İlk dönemde Yahudilerin H.z. İsa’ya ve onun öğretilerine karşı şiddetli muhalefet göstermeleri, Yahudiliğe ve Yahudilere karşı olumsuz bir havanın doğmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Yahudilerin H.z. İsa’nın ölümünü ısrarla istedikleri vurgulanıp, onun kanının sorumluluğu bütün Yahudilere yüklenmiştir. Bu nedenle Yahudiler, Hıristiyan dünyasında bütün nesiller boyunca Tanrı katili olarak görülmüş ve onlara büyük bir kin beslenmiştir. Hıristiyanlığın zamanla yayılıp güçlenmesinden sonra Yahudilere karşı zaman zaman baskılar uygulanmaya başlanmıştır. Örneğin, Yahudilerin vatandaşlık haklarının kısıtlanması, sinagog yapımına ve ibadetin yerine getirilmesine sınırlamalar örnek olarak gösterilebilir³⁰⁴. Yahudiler ile Hıristiyanlar arasındaki uzlaşmazlıklar Pavlus’un Hıristiyan olmasıyla daha da şiddetli bir hale gelmiştir. Bunun nedeni ise, Pavlus’un Yahudi olmayanların Hıristiyanlığa girişlerinde Yahudi töresine uymak zorunda olmadıklarını ileri sürmesidir. Burada önemli olan konu tamamen Yahudi karakterli bir din olarak doğan Hıristiyanlığın daha sonra Pavluscu zihniyet yapısı içerisinde şekillenmesi ve Yahudi – Hıristiyan çizgisinden uzaklaşmasıdır³⁰⁵.

Hıristiyanlar ve Yahudiler arasındaki bu çatışma II. Dünya savaşının sonuna kadar devam etmiştir. II. Dünya savaşında altı milyona yakın Yahudi’nin ölümü kilisede yankı uyandırmış, bu durum Yahudiler karşı ister istemez bir sempati doğurmuştur. Hatta Papa XII. Pius Siyonist liderlerle buluşmuş Nazi zulmünden duyduğu üzüntüyü dile getirmişti. Bazı Hıristiyan teologları bu soykırımı Yahudilerin H.z. İsa’yı reddetmelerinin cezası olarak görürken bazıları da bunu kınamıştır. Yahudilere karşı bu iyimser hava fazla uzun sürmemiştir. Hıristiyanları, Yahudilere karşı tavır değiştirmeye iten en önemli olay ise, Yahudilerin II. Dünya savaşının hemen akabinde Kutsal topraklarda bir İsrail devleti kurmuş olmalarıdır. Özellikle Katolikler, eskiden beri Yahudilerin Filistin’e yerleşmelerine ve orada bağımsız bir devlet kurmalarına izin vermemişlerdir. XX. Yüzyılın başlarında etkin hale gelen ve Yahudilerin eski topraklarında yeniden toplanmalarını hedef alan Siyonizm, Katolik otoriteler tarafından

³⁰³ Şaban Kuzgun, Dört İncil, Yazılması Derlenmesi Muhtevası, Farklılıkları ve Çelişkileri, Ank., 1996, s.178.

³⁰⁴ Baki Adam, “Katolik Kilisesinin Kurtuluş Öğretisi Açısından Yahudiliğe ve İslam’a Bakışı”, *A.Ü.İ.F.D.*, c.XLI, Ank., 2000, s.201.

³⁰⁵ Mehmet Aydın, a.g.m. , s.18.

hoş karşılanmamıştır. Hatta yardım istemek için 1904 de Vatikan'a giden Siyonizm'in babası Theodor Herzl'e, Papa X. Pius bırakın yardım etmeyi şiddetli bir şekilde tepki göstermiş ve Papa şu tehditte bulunmuştur: "Eğer Filistin'e gelir ve halkınızı oraya yerleştirirseniz, hepinizi vaftiz etmek için bütün rahiplerimiz ve Kilislerimizle orada hazır bulunacağız."³⁰⁶

II. Dünya Savaşı sırasındaki Nazi soykırımının suçluluğu içinde hazırlanan "Nostra Aetate" belgesinde ve onu tamamlayıcı mahiyetteki "Guidelines" ile "Notes" ve "Kateşizm"de, Yahudilik ve Yahudiler için söylenenler dikkatlice gözden geçirildiği zaman, kilisenin çok hassas bir politika takip ettiği görülmektedir. Mezkûr dokümanlarda, Yahudilerle olan ortak mirastan bahsedilmiş, onlarla karşılıklı anlayış ve saygıya dayalı diyaloga girilmesi benimsenmiştir. Bu nedenle, Yahudiliğe ve Yahudilere karşı olumsuz bakış açısı değiştirilmiştir. Ayrıca, H.z. İsa'nın ölümünden bütün Yahudilerin sorumlu olmadığı, bu günkü Yahudilerin ise hiçbir sorumluluklarının bulunmadığı ilan edilmiş, Yahudilerin lanetlenmesi ve onlara karşı düşmanlık beslenmesi yasaklanmıştır. Ancak Hıristiyanlar, yukarıda görüldüğü gibi bir taraftan Yahudilerle diyalogun yollarını ararken, diğer tarafta misyonerlik faaliyetlerine devam etmiştir. Bundan dolayı Yahudiler, kilisenin diyalog yaklaşımına daima şüpheyle bakmışlardır.

Bütün bunlara rağmen, 1990'dan sonraki yıllarda Hıristiyan – Yahudi ilişkileri olumlu yönde gelişme göstermiş ve 1994'te Vatikan ile İsrail arasında tam diplomatik bir ilişki kurulmuştur³⁰⁷.

Hıristiyanlığın Yahudilere bakışını ana hatlarıyla özetledikten sonra, Hıristiyanların İslam'a ve Müslümanlara bakışına geçebiliriz.

Günümüzde dünya dinleri arasında en çok mensubu bulunan Hıristiyanlık ve İslam; kronolojik olarak birbirine yakın tarihi geçmişe, peygamber ve kutsal kitap anlayışına sahip bulunan, esas itibariyle "tevhid anlayışı," "ahiret inancı," gibi itikadi konularda ve bazı genel ilkelerde birleşen her ikisi de dini amaç güden ve dolayısıyla bütün insanlığın kurtuluşunu hedefleyen ilahi kaynaklı ve evrensel dinlerdir. Yukarıda da görüldüğü üzere Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki ilişkiler Hz. Muhammed dönemine kadar gidebilmektedir.

³⁰⁶ Baki Adam, "Katolik Kilisesinin Kurtuluş Öğretisi Açısından Yahudiliğe ve İslam'a Bakışı", *A.Ü.İ.F.D.*, c.XLI, Ank., 2000, s.203.

³⁰⁷ Geniş bilgi için bak., Ali Osman Ateş "İlahi Dinlerin Ortak Değerleri", *Ç.Ü.İ.F.D.*, c.2., sayı 2, 2002, Baki Adam, a.g.m., Mehmet Aydın, a.g.m.

Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki ilişkileri II. Vatikan Konsil öncesi ve sonrası şeklinde iki ana başlıkta inceleyebiliriz. Hıristiyanların Müslümanlarla ilk teması H.z. Muhammed'in İslam'ı tebliğ ettiği dönemlere kadar geri gitmektedir. H.z. Muhammed İslam peygamberi sıfatı ile tebliğ görevine başladığı zaman, ilk defa Mekke'de bazı Hıristiyanlarla karşılaşmıştır. Hatta vahyin ilk günlerinde H.z. Hatice'yi ve kendisini teselli eden Varaka B. Nevfel Hıristiyan idi³⁰⁸.

Hıristiyanlığın İslam'a bakışı Yahudiliğe bakışından farklılık arz etmektedir. Çünkü her şeyden önce Hıristiyanlık, Yahudiliğin temelleri üzerinde kurulmuş ve Hıristiyanların peygamberi Hz. İsa'nın Yahudi kökenli bir aileden gelmiş olması bu durumu kanıtlar niteliktedir³⁰⁹. Hıristiyanların İslam'a bakışının, Yahudilere göre farklılık göstermesinin temelinde ise, Hıristiyanlık ile İslam arasında tarihsel bir bağın olmaması etkili olmuştur³¹⁰. Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki ilişkiler H.z. Muhammed dönemine gitmekle beraber uzun süre sağlıklı bir iletişim kurulduğu söylenemez. Bunda taraflardan her biri diğerini misyonerlik yoluyla ikna veya savaş yoluyla kendi görüşünü kabul ettirme metodunu seçmesidir. Genellikle Hıristiyanlar, İslam'a kendisinden türemiş, onun özünü bozmak isteyen bir mezhep olarak yaklaşırken, İslam da Hıristiyanlığı asli kimliğinden uzaklaşmış ve bozulmuş bir din olarak algılamıştır. Bunun sonucunda taraflar, birbirlerinin hatalı, yanlış yolda ve haktan uzaklaşmış olduğuna dair kanıtlar bulmaya çalışmışlardır³¹¹.

Özellikle ortaçağ Avrupa'sındaki dini taassup Hıristiyanların Müslümanlara karşı yanlış bilgilendirmelerden dolayı olumsuz bir bakış açısına neden olmuştur. Haçlı seferleri ile Müslümanlar yakından tanıdımlarsa da İslam çarpıtılarak anlatılmaya devam etmiştir. İslam'ın yanlış anlatılması, günümüzde olduğu gibi ancak hazımsızlıkla açıklanabilecek sonuçlar doğurmuştur. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de H.z. Muhammed'e bazı olumsuz istinatlarda bulunulmuştur. M. Wat, dünya tarihinde iftiraya en fazla maruz kalan kişinin H.z. Muhammed olduğunu, bununda Hıristiyanlığın en büyük düşmanı olarak karşısına İslam'ı koymasından kaynaklandığını söylemektedir. İslam ile Hıristiyanlık arasındaki mücadelenin sebebi sadece teolojik olmayıp, aynı zamanda iktidara ilişkin bir mücadele olması bu tür yaklaşımların temelini

³⁰⁸ Ahmet Güç, "H.z. Peygamber Döneminde Müslüman- Hıristiyan Münasebetleri", (*Dinler Tarihi Araştırmaları III sempozyumu Konya, 1988*), Ank.,2001, s.398.

³⁰⁹ Baki Adam, "Hıristiyanlık ve Diğer Dinler", DİA., c.17, İst., 1990, s. 361.

³¹⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, "İslam Hıristiyan Diyaloguna Genel Bir Bakış", *O.M.Ü.İ.F.D.*, S.4, Samsun, 1990, s. 4.

³¹¹ el-Fadl Şilek, "Başlamayan Diyalog", Çev. Kadir Albayrak, *Ç.Ü.İ.F.D.* S.1, C.1, 2001, s.279.

oluşturmuş³¹². Wat'a göre Hıristiyanlardaki bu olumsuz tavrın sebebi, Hıristiyan bilginleri İslam kültürü karşısında bir aşağılık kompleksine kapılmış olmalarıdır. Onlar, İslam'ı yanlış olarak sunmak suretiyle, onu Hıristiyanlıktan aşağı bir din olduğunu göstermek istemişlerdir. Wat'a göre batılı Hıristiyan bilginlerin lanse ettiği İslam imajı şu şekildedir:

1. İslami inanç, çok sayıda asılsız iddialar içermekte ve gerçek bile bile çarpıtılmaktadır.

2. İslam, kılıçla yayılmış bir şiddet dinidir.

3. H.z. Muhammed, şehvet düşkünü, sahte bir din kurucusudur. O, ya şeytanın bir temsilcisi veya aletidir³¹³.

II. Vatikan Konsil i Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında önemli bir dönüm noktasıdır. İlk defa Müslümanlardan söz edilmiş, inanç, ibadet ve ahlak sistemleri hakkında olumlu ifadeler kullanılmıştır³¹⁴. 1962 yılında başlayan II. Vatikan Konsil'inde dinler arası diyalog ağırlık kazanmış ve 1964 yılında "Hıristiyan olmayan dinler sekreteryası" kurulmuştur. Bu sekreteryanın bünyesinde İslam'la ilgili ayrı bir bölüm teşkil edilmiş, bu bölümün oluşumu ile "İslam ülkeleri ile diyalog" yolları aranmış ve 1966'da Lübnan'da yapılan "Dünya Misyonu ve Evangelizm" programı çerçevesinde tertip edilen kongreden sonra Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında yumuşama dönemi başlamıştır diyebiliriz³¹⁵. Katolik kilisesi, II. Vatikan Konsil'i çerçevesinde, Yahudilerle olduğu gibi Müslümanlarla da diyalogun alanlarını ve metotlarını belirlemek için çalışmaları sürdürmüştür. Bu amaçla 1974'te kurulan "Katolik – Yahudi İlişkileri Komisyonu" ile birlikte "İslam Komisyonu" da kurulmuştur. Ayrıca 1979 – 1980 yıllarında Maurice Borrmans 'a bir kılavuz kitap hazırlanmıştır. "Orientation pour un dialogue enter Chretiens et Musulmans " adını taşıyan, "Guidelines for dialogue Between Chrestians and Müslims" adı altında İngilizceye ve diğer birçok dile çevrilmiştir. Kitapta, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında diyalogun imkânı ve yolları aranırken, ayrıca İslam'ın genel ilkeleri hakkında da bir takım yaklaşımlar sergilenmiştir³¹⁶.

³¹² Şaban Ali Düzgün, "Müslüman ve Latin Batı Dünyası Arasında Haçlı Seferleri Dönemindeki İlişkiler", *Türkler ansiklopedisi*, c.6, Ank., 2002, s.675.

³¹³ Baki Adam, "Hıristiyanlık ve Diğer Dinler", *DİA.*, c.17, İst., 1990, s. 216.

³¹⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta, 2002, s.454.

³¹⁵ Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İst., 1999, s.296.

³¹⁶ Baki Adam, "Katolik Kilisesinin Kurtuluş Öğretisi Açısından Yahudiliğe ve İslam'a Bakışı", *A.Ü.İ.F.D.*, c.XLI, Ank., 2000, s.220.

Uzmanlara göre Vatikan'ın, dinler arası diyalogu gündeme getirmesinin Üç sebebi vardır:

1. Katolik kilisesinin dışa açılmasını, yeni yapılandırmalara ayak uydurmasını sağlamak.
2. Hıristiyan kiliseleri arasındaki husumeti gidermek ve yeni bir işbirliği içine girmek.
3. Haçlı seferlerinin ve misyoner faaliyetlerinin hafızalarda silinmeyen kötü izlerini yumuşatmak ve Hıristiyanlığı dünya insanına daha sevimli göstermek³¹⁷.

Hıristiyanlık dışındaki dinleri toptan reddetmek yerine Hıristiyanlık inancı açısından bu dinlerdeki eksikliğin veya yanlış unsurların tespit edilerek tamamlanmasını kabul etmiş ve bunu gerçekleştirmeye elverişli yeni misyon metotlarını benimsemiştir.

Kısaca bu metotlar şunlardır:

1. İnancı açıklama
2. Diyalog: Katolik Kilisesi, diğer dinlerin mensuplarıyla birbirini tanımak ve inancı paylaşmak için diyaloga girmek durumundadır. Diyalogun bütün insanları kurtuluşa ulaştırma, yanlaştırma aleti olarak kullandığını ifade etmekten çekinmemiştir.
3. Enkültürasyon: İncilin mesajını dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan halkların sahip olduğu kültürlere uygun hale getirme düşüncesidir. Bu metot, Hindistan, Afrika ve Okyanusya'da uygulanmaktadır.
4. Kurtuluş ve bağımsızlık hareketlerine katılma: Katolikler II. Vatikan Konsil'inde ve sonrasında belirledikleri misyon stratejileri çerçevesinde Marksist ideolojileri kilise öğretisine ve misyonerliğe adapte etmeye çalışmışlardır. Kilise Hıristiyanlık öğretisini insanlara ulaştırabilmenin yolu olarak gördüğü Marksist ideolojileri ve metotlarını kullanmaktan bile sakınca görmemiştir³¹⁸.

³¹⁷ Ahmet Kahraman, a.g.e., s.296.

³¹⁸ Baki Adam, "Hıristiyanlık ve Diğer Dinler", *DİA.*, c.17, İst., 1990, s. 360.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİYET

1. İslamiyet Öncesi Ortadoğu

Tarihsel süreç içerisinde siyasi, dini ve kültürel yönden çok çeşitlilik arz eden Ortadoğu, sırasıyla Helenizm, Roma, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamlaşma süreçlerin yaşandığı bir bölge olmuştur³¹⁹. İşte İslamiyet, Ortadoğu'daki bu inanç sistemlerinin birikimleriyle beslenmiş, itikadı ve kültürel aşamanın son halkasını oluşturan bir din olmuştur³²⁰.

Uygarlığın global bir nitelik kazanmaya başlamasında Helen kültüründen sonraki ikinci aşama, 600 ile 1000 yılları arasında İslam dünyasının üstünlüğü ele geçirmesidir. İslamiyet'in doğuşu, Avrupa, Ortadoğu, Hindistan ve Çin uygarlıkları arasındaki dört merkezi kültürel dengeyi tamamıyla değiştirememişse de, dengenin parçaları arasındaki sınırları keskinleştirmiştir. İslamiyet'in doğuşu dengeleri o kadar çok etkilemiştir ki Romanın yıkılmasıyla Coğrafi keşiflerin başlamasına kadar dünya tarihinde İslamiyet'in doğuşundan daha önemli bir olaya rastlamak zordur³²¹. İslamiyet'in ortaya çıktığı dönemde yeryüzünde birçok din bulunmaktaydı. Taoizm, Konfüçyanizm, Hinduizm, Budizm, Caynizm, Zerdüştlüğün bir devamı olan Mecusilik, Yahudilik ve Hıristiyanlık vb. dinler yeryüzünde mevcuttu³²². Bu dinsel yapının yanında Arabistan'ın siyasi yapısına baktığımızda kuzeyinde Bizans İmparatorluğu, doğuda İran, batıda Habeşistan ve güneyde Yemen ile çevrilmiş bulunmaktaydı³²³. İslamiyet'ten önce Ortadoğu'nun siyasi ve buna paralel olarak dinsel yapısını biraz daha irdelediğimizde karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

Bölgeye, siyasi açıdan ilk önemli hâkimiyet İskender İmparatorluğu zamanında başlamıştır. İskender, M.Ö. 333'te Suriye, Fenike gibi yerleri alarak Ortadoğu'da hâkimiyetini kurmuştur. Ancak İskender'in ölümü üzerine Ortadoğu'daki hâkimiyeti

³¹⁹ Bernard Lewis, Ortadoğu, (Çev. Selen Y. Kölay), Ank., 2006, s.284.

³²⁰ Suat Parlar, Ortadoğu: Vadedilmiş Topraklar, İstanbul, 2006, s.46.

³²¹ Oral Sander, Siyasi Tarih, Ank., 2001, s.47.

³²² Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.52.

³²³ Ramazan Boyacıoğlu, "İslam, İnsan, H.z. Muhammed ve Evrensellik", C.Ü.İ.F.D., S.1, Sivas, 1996, s.152.

fazla kalıcı olamamıştır³²⁴. Buna paralel olarak Helen kültüründe de bir gevşeme meydana geldiği söylenebilir.

İskender İmparatorluğundan sonra Ortadoğu bölgesine Bizans İmparatorluğu egemen olmaya başlamıştır. Bizans İmparatorluğu ile Sasaniler arasındaki çatışma bölgede siyasi karmaşaların artmasına neden olmuştur. 602 yılında Bizanslılar ile Suriye ve Mısır'ı elinde bulunduran Sasaniler arasında uzun süren savaşlar patlak vermiştir. Yapılan savaşlar iki tarafında zayıflamasına neden olmuştur. Aslında bir yönüyle bölgenin iki süper gücü olan Bizans ve Sasaniler'in birbirlerini yıpratmaları İslamiyet'in yayılma imkânı açısından olumlu sonuçlar doğurduğu söylenebilir³²⁵. Bizans'ın Ortadoğu'ya hakim olduğu dönemlerde Yahudilik asli unsurlarından uzaklaşmış, siyasi ve dini otoritelerin çıkarlarına sahne olmuştur. Maneviyatın unutulup materyalist düşüncenin etkili olduğu bu dönemde H.z. İsa ve onun getirdiği din olan Hıristiyanlık ortaya çıkmıştır. H.z. İsa, peygamberliğini ilan edip, kendisine vahyedilen ilahi mesajı yaymaya başladığında en büyük tepkiyi işlerinde çıktığı ve peygamber olarak kendilerine gönderildiği İsrail oğullarından görmüştür. Yahudiler mümkün olduğunca, çıkarlarına ters olan Hıristiyanlığın yayılmasını gizliden gizliye durdurmaya çalışmışlardır. Romalılar, Yahudilerin bir iç sorunu olarak gördüğü bu duruma önceleri müdahale etmedikleri halde Yahudi hahamların kışkırtmaları sonucunda mevcut düzeni yıkmaya çalıştığı gerekçesiyle H.z. İsa çarmıha gerilmiştir. Yahudi otoritelerin kışkırtmaları sonucunda Hıristiyanlara karşı baskı ve işkence dönemi başlamışsa da, Hıristiyanlığın yayılmasına Romalılar daha fazla mukavemet gösterememişlerdir. Bunun üzerine Hıristiyanlara önce özgürlük veren Roma, daha sonra 313 Milano Fermanı ile Hıristiyanlığı resmi bir din olarak kabul etmiştir³²⁶. Bu dönemde, önemli bir güç olan İran'daki Sasani İmparatorluğunun dinsel yapısına da bakmakta fayda var.

İslamiyet ortaya çıkmaya başladığında Mazdeizm İran'ın resmi dini olmuştu. Bu dinin kurucusu Mazdek, saray halkının içerisinde İmparator ve İmparatoriçeye, İmparatoriçesinin yalnızca İmparatora ait olmadığını, bir erkeğin herhangi bir kadınla hatta imparatoriçe ile zevk etme hakkının olduğunu savunmuştur. Ama ilginçtir Mazdek'in bu görüşüne ciddi bir tepki gösterilmemiştir³²⁷.

³²⁴ Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta ORTADOĞU*, İst., 2003, s.44.

³²⁵ Hasan Karaköse, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ank., 2004, s.236.

³²⁶ Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta ORTADOĞU*, İst., 2003, s.45.

³²⁷ Ramazan Boyacıoğlu, "İslam, İnsan, H.z. Muhammed ve Evrensellik", *C.Ü.İ.F.D.*, S.1, Sivas, 1996, s.152.

Asıl konumuzu ilgilendiren Arap yarımadasına baktığımızda, toplum sosyal hayat ve ahlaki bir çöküntü içerisinde bulunmaktaydı. Haksızlıklar, zulümler, zevk ve menfaat düşkünlüğü ileri safhadaydı. Halkın çoğunluğu, putlara tapmaktaydı. Bu durum İslamiyet'in ortaya çıkmasının en önemli nedeni olarak gösterilebilir. Çünkü Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerinin ortaya çıkması da İslamiyet'in doğuşu sırasında olduğu gibi ahlaki çöküntü ve maneviyatın unutulup materyalist düşüncenin yaygın olması sonucunda meydana gelmişti. Bu da dinlerin ortaya çıkmasının müşterek amacını ortaya koymaktadır.

Araplar, putlara tapmakla beraber Araplar arasında H.z. İbrahim'den kalma ve Allah'ın vahdaniyetini savunan Hanif inancına mensup olanlarda bulunmaktaydı. Yukarıda da değindiğimiz gibi, diğer topluluklarda da sosyal hayat ve dini inanç bakımından pek iyi bir durumda olduğu söylenemez. Örneğin Arabistan'ın kuzeyindeki Bizans başta olmak üzere Hıristiyan dünyası, H.z. İsa ile ilgili meseleler yüzünden mezhep çatışmalarına sahne olmaktaydı. Daha da önemlisi Hıristiyanlık, asli yapısından oldukça uzaklaşmış bir durumdaydı³²⁸.

Ana hatlarıyla vermeye çalıştığımız Ortadoğu'nun dinsel yapısının dejenere olması ve buna paralel olarak dinin maddi bir çıkar olarak kullanılması sonucunda ortaya çıkan kaos ortamı ve ahlaki çöküntü H.z. Muhammed şahsında İslam dininin ortaya çıkmasının temel nedenini oluşturmuştur.

2. İslam'ın Doğuşu ve Kısa Tarihçesi

Biz bu kısımda İslamiyet'in doğuşu ve tarihsel gelişimi ile Hz. Muhammed'in hayatına ana hatlarıyla değineceğiz.

Dünya nüfusunun %23'ünü oluşturan yani takriben 1,5 milyarın üzerinden mensubu bulunan, Allah'ın birliğine inanma, O'na gönülden teslim olmak ve O'ndan gelen emirlere boyun eğme temeline dayanan İslamiyet, VII. Yüzyılın başında Arabistan'da doğmuştur³²⁹. VII. Yüzyılın başlarında doğan İslamiyet, akıllara durgunluk verecek bir hızla yayılarak kısa bir süre içerisinde tüm Arabistan'a hâkim hale gelmiş ve dinin içerdiği ilkelerin olumlu etkisi, siyasi iktidarların cihad düşüncesi O'nun geniş bir coğrafi alana ve farklı etnik yapılar arasında kısa bir sürede yayılmasını kolaylaştırmıştır. Ortadoğu'nun hâkim iki gücü Bizans-Sasani çekişmesine de son vererek her yönüyle farklı temellere dayalı yeni bir dünya görüşünün başlamasını

³²⁸ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.53.

³²⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, s.417.

sağlamıştır³³⁰. İslamiyet'in bölgede doğması diğer din mensuplarını nasıl etkilediği konusu da önemli bir noktadır. Dünyaca ünlü tarihçi durumu şöyle özetlemektedir: "Müslümanların yönetimindeki Müslüman olmayanların kaderleri farklı olmuştur. Hıristiyan kiliselerinin Mısır ve Mezopotamya'da sayıları giderek azalsa da, ayakta kalmaya devam edebilmişler, gerçek inancı zorla benimsetmeye çalışan Bizans'tan kurtularak bazı faydaları sağlamışlardır. Diğer taraftan Kuzey Afrika da ise Hıristiyanlık sona ermiştir. Orta, doğu ve batı eyaletlerde yaşayan Musevi topluluklara Hıristiyan yönetiminden çok daha iyi bir konuma gelmelerini sağlamış, Hıristiyanlara eşit bir statü verilmiştir"³³¹. İslamiyet'in temel özelliklerine geçmeden önce onun kurucusu olan H.z. Muhammed'in hayatından kısaca bahsetmekte yarar vardır.

H.z. Peygamberin babası Abdullah, dedesi ise Abdülmuttalip'tir. Yirminci dedesi olan Adnan ise H.z. İsmail'in soyuna dayanmaktadır. Annesi Vehbin kızı Amine'dir. H.z. Peygamber 571 tarihinde Mekke de Kâbe yakınlarında bir evde doğmuştur. Doğduğu ev bugün kütüphane olarak kullanılmaktadır. H.z. Muhammed peygamber olmadan önce yaptığı önemli işlerden birisi H.z. Hatice ile evlenmesidir. Bu evlilik bizzat H.z. Hatice'nin teklifi ile gerçekleşmiştir. H.z. Muhammed peygamber olmadan önce doğruluk ve güzel ahlakı herkesi etkilemiş ve "Muhammed'ül Emin" unvanını almıştır. H.z. Peygamber 35 yaşlarına geldiğinde Mekke dışındaki Hira Mağarası'na gider kendi iç dünyasına çekilirdi. 40 yaşına geldiğinde yine bu mağaradayken 610 tarihinde Cebrail ilk vahiyi getirdi. İlk gelen ve "Oku" diye başlayan ayetler Alak Süresi'nin ilk beş ayetleridir. H.z. Peygamber, yeni dine ilk önce yakınlarını davet etmiştir. Ama yine en şiddetli tepki amcası Ebu Leheb'den gelmiştir³³². H.z. Peygamber, ilahi emre uyararak yeni dini tebliğ etmeye başladığında atalarının dinini terk etmek istemeyen putperest Mekkelilerden büyük bir tepki görmüştür. En büyük tepki ise insanlar arasında eşitliği ön plana çıkaran yeni dinin sosyo-ekonomik konumlarını tehlikeye sokacağından korkan Ebu Cehil, Ebu Leheb, Ebu Süfyan gibi Mekke'nin ileri gelenleri olmuştur³³³. Mekkelilerin yeni dine karşı olmalarının bazı sebepleri şunlardır:

1. Ekonomik yönden Mekke'nin önemini kaybedeceği düşüncesi. Çünkü yeni din, eski inanç sistemine karşı çıktığından dolayı Mekke, ticari merkez olma özelliğini kaybedebilir düşüncesi.

³³⁰ Ömer Turan, Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta ORTADOĞU, İst., 2003, s.48.

³³¹ Bernard Lewis, Ortadoğu, (Çev. Selen Y. Kölay) , Ank., 2006, s.254.

³³² Hasan Karaköse, Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı, Ank., 2004, s. 7- 11.

³³³ Ömer Turan, Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta ORTADOĞU, İst., 2003, s.48.

2. Kâbe’de her kabilenin bir putu olmasından dolayı ticari merkez konumunda idi. İşte İslamiyet’in putlara karşı olması Mekkelilerin işine gelmemesi³³⁴.

3. Eşitliği savunan İslamiyet’in elit tabakanın çıkarlarına ters olması³³⁵.

Kısacası bu nedenlerden dolayı çıkarlarına ters düşen İslamiyet’i ortadan kaldırmak amacıyla Müslümanlara karşı şiddetli bir tepki ve baskıcı bir yönetim oluşmaya başlamıştır³³⁶. Müslümanların her geçen gün Mekke’de artmaya başlaması Mekke aristokrasisinin endişelenmesine neden olmuştur. Müslümanların sosyal, ekonomik ve idari baskı altında olmaları H.z. Peygamberin hicret için bir çıkış noktası aramasına neden olmuştur. Bunun üzerine Müslümanlar 622 yılında Mekke’den Medine’ye göç etmişlerdir. Medineli Müslümanlar, tarihte eşi görülmemiş bir dayanışma ile muhacir kardeşlerini kucaklamışlar, İslam’ın ilk kardeşlik dayanışmasını sergilemişlerdir³³⁷.

Hicret İslam tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü hicret olayı ile İslam devletinin ve İnkılâbının temelleri atılmıştır³³⁸. Hicret olayı ile Medine’de İslam devletinin temellerinin atılması Mekkelileri endişelendirmiştir. Bunun için Bedir Savaşı yapılmış ve Müslümanların zaferi ile sonuçlanmıştır. Müşrikler, İslam’ın ilerleyişini durdurmak için Uhud (625) ve Hendek Savaşlarından da istenilen sonucu elde edememişlerdir. Mezkûr savaşlardan istenilen sonucun alınmaması üzerine Hudeybiye Barış Antlaşması imzalanmış (628) ise de Mekkelilerin bu antlaşmaya uymaması üzerine Mekke, Huneyn, Tebük seferleri düzenlenerek İslam devletinin sınırları genişletilmiştir. 632 Yılına gelindiğinde bütün Arap yarımadası İslam devletinin hâkimiyeti altına girmiştir³³⁹. H.z. Peygamberin vefatından sonra Hulafa-i Raşidin denilen dört halife dönemi başlamıştır. 632’den 661 yılına kadar uzanan 29 yıllık dört halife döneminde, İslam coğrafyasının sınırları Suriye, Mısır, Mezopotamya, İran ve Hindistan’a kadar genişlemiştir³⁴⁰. H.z. Ebubekir, kısa süren halifeliği döneminde yıkılma tehlikesi geçiren İslam devletinde siyasi otoriteyi yeniden sağlamıştır. H.z. Ebubekir, Ridde Hareketlerine katılanların kayıtsız şartsız teslimini ya da son ferde kadar isyancılara karşı imha konusunda yumuşama nedir bilmez bir tutum

³³⁴ Hasan Karaköse, Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı, Ank., 2004, s. 10.

³³⁵ Bernard Lewis, Tarihte Araplar, Çev. Hakkı Dursun Yıldız, İst., 1979. s.41.

³³⁶ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Editör: Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız), C.1, Konya, 1994, s.251.

³³⁷ Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Konya, 1995, s.374.

³³⁸ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s.257.

³³⁹ Ömer Turan, a.g.e., s.50.

³⁴⁰ Mehmet Aydın, a.g.e., s.375.

sergilemiştir³⁴¹. İkinci halife olan H.z. Ömer dönemi dört halife dönemi içerisinde sınırların en geniş olduğu dönemdir. Bu dönemde özellikle Sasani İmparatorluğuna son verilerek İran'ın alınması İslamiyet'in yayılması açısından önemli bir noktadır³⁴². Üçüncü halife H.z. Osman'ın son yıllarına doğru gerek buldukları mevkileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanan ve İslam'dan uzak bir yaşam süren Ümmeyye oğullarının hataları, gerekse bu hataları bahane ederek fitne çıkarmak isteyenlerin girişimleri yüzünden Müslümanlar arasında fitne ve fesat giderek artmıştır³⁴³. H.z. Osman dönemindeki ilk fitne Küfe'de ortaya çıkmıştır³⁴⁴. H.z. Osman döneminde başlayan görüş ayrılıkları İbn-i Sebe gibi münafıkların da kışkırtmasıyla İslam tarihinin en hazine olaylarından biri olan Cemel Vakası'nın yaşanmasına neden olmuştur. İslam tarihindeki bu ilk iç savaşın akabinde Ümmeyye oğullarından Şam valisi Muaviye'nin H.z. Osman'ın ölümünü bahane ederek H.z. Ali'ye isyan etmesiyle başlayan olaylar, İslam Ümmetinde derin yaraların açılmasına neden olmuştur. H.z. Ali Sıffin Savaşı'ndan sonra kendi ordusu içinden çıkan ve sayıları takriben on iki bin'i bulan haricilerle mücadele etmek zorunda kalmıştır³⁴⁵. H.z. Ali'nin vefatı üzerine İslam devletinin hâkimiyeti Emevi hanedanına geçmiştir.

İslam dünyasına önemli değişiklikler getiren Emeviler iktidarları süresince, sınırların genişlemesine paralel olarak İslam topluluğunun tümüyle Arap olan yapısı değişmeye ve başka ırkları da içermeye başlamıştır³⁴⁶. Muaviye'nin uzun mücadeleler sonucunda iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, bu iktidarı elinde tutmak için her türlü yola başvuran ve cahiliyenin kalıntılarını bir türlü üstlerinden atamayan Ümmeyye oğulları ile peygamber soyundan gelen Haşim oğulları arasında sonradan Ümmet üzerinde onarılması güç tahribatlara neden olacak kanlı bir iktidar mücadelesinin başlamasına neden olmuştur. Muaviye'den sonra iktidara geçen Yezid'in iktidarını kabul etmeyen H.z. Hüseyin halifeliğini ilan etmesi üzerine yapılan iktidar mücadelesi sonucunda Kerbela'da H.z. Hüseyin'in mübarek başı kesilerek Yezid'e gönderilmiştir. Peygamber torununun Kerbela da aç ve susuz bırakılarak hunharca katledilmesi Müslümanların Şii-Sünni olmak üzere kesin bir şekilde ikiye ayrılarak günümüze kadar devam eden

³⁴¹ M. Salih Arı, H.z. Ebubekir ve Ridde Savaşları, İst., 1996.

³⁴² Hasan Karaköse, Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı, Ank., 2004, s.35.

³⁴³ Ömer Turan, Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta ORTADOĞU, İst., 2003, s.52.

³⁴⁴ Mahmud Şakir, Dört Halife, İst., 1995, s.341.

³⁴⁵ Ömer Turan, a.g.e., s.54.

³⁴⁶ Oral Sander, Siyasi Tarih, Ank., 2001, s.50.

ayrılıkların doğmasına zemin hazırlamıştır³⁴⁷. Emeviler'in milliyetçi bir politika izlemeleri, ümmetçi anlayıştan uzaklaşmaları Müslümanlar arasındaki mevcut ihtilafları daha da artırmıştır. Buna bir tepki olarak Emeviler'den sonra Abbasiler iktidarı ele geçirmişlerdir.

Emeviler'in izlemiş olduğu milliyetçi politika yerine, ümmetçi ve hoşgörülü bir politika izleyen Abbasiler döneminde İslamiyet geniş kitleler arasında yayılma imkânı bulmuştur. Abbasiler, İslam medeniyetinin gerçek dünya üstünlüğünü her yönüyle vurgulayan bir dönemdir. Dört temel uygarlığın başarılı bir bileşimi ve belki de en üst noktası olarak değerlendirilebilir. Abbasiler, Arapların dil, din ve hukukunu; Greklerin bilim ve rasyonel düşüncesini; Hintlilerin matematik ve astronomisini; Perslerin de edebi ve yönetsel yeteneklerini Bağdat potasında birleştirmişlerdir³⁴⁸.

Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra siyasi birliği sağlamakta aciz kalan Abbasiler, son dönemde hilafete saygıdan oluşan dini birlikteliği de yitirerek İslam dünyasında çok başlı bir tablonun oluşmasını engelleyememişlerdir. İslam dünyasındaki parçalanma süreci IX. Yüzyıldan itibaren bölgeye girmeye başlayan Türklerin kurduğu Selçuklu Devleti vasıtasıyla belli bir süre durmuştur³⁴⁹.

3. İslam da İnanç ve İbadet

İslam dini üç temel üzerine kurulmuştur. İtikad (İman esasları), Amel (İbadetler), Ahlak. Bu üç esas birbiriyle sıkı bir ilişki içerisindedir. Kur'an iman ile amel arasındaki ilişkiyi çeşitli ayetlerinde şöyle belirtmiştir: "İman edenler ve iyi (Güzel) amel (hareket) yapan kimseler..." (Bakara, 2/277; Yunus, 10/9; Hud, 23 vb.)³⁵⁰.

3.1.Din olarak İslam

Adını kendi kutsal kitabından alan, Kutsal Kitabı (Kur'an-ı Kerim) ilk şeklini günümüze kadar değiştirmeyen tek din İslam'dır. Günümüzde bir milyarı geçen insanın dini olan İslam, evrenseldir. Bir milletin, bir zümrenin, bir bölgenin dini değildir³⁵¹. Aslında H.z. Adem'den H.z. Muhammed'e kadar gelen tüm peygamberlerin tebliğ ettikleri din, İslamiyet'tir³⁵². Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğine göre bütün peygamberler inanç bakımından aynı esasları tebliğ etmişlerdir³⁵³.

³⁴⁷ İbrahim Sarıçam, Emevi – Haşimi İlişkileri, Ank., 1997, s.307 – 334. ve Ömer Turan, a.g.e., s.54.

³⁴⁸ Oral Sander, Siyasi Tarih, Ank., 2001, s.50.

³⁴⁹ Ömer Turan, Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta ORTADOĞU, İst., 2003, s.57.

³⁵⁰ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s. 314.

³⁵¹ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.301.

³⁵² Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.179.

³⁵³ Ahmet Kahraman, a.g.e., s. 315.

İslam, inanç, ibadet ve ahlaki hükümlerinde ferdi olduğu kadar, toplumu da hedef almıştır. Fertler düzeldikçe, toplum da ona bağlı olarak düzelecek ve ideal bir toplum ortaya çıkacaktır. İslam dünya-ahiret dengesini kurarak, orta yolu tavsiye eden, insanların birlik içerisinde beraberce huzurlu olarak yaşamalarını amaç edinmiştir³⁵⁴.

3.2. İman ve İslam

İman, inanıp güvenmek anlamına gelmektedir. Terim olarak ise mutlak tasdik anlamına gelir. Bir şeye inanmanın üç mertebesi vardır:

- 1.Kalp ile tasdik ederek iman,
- 2.Dil ile tasdik ederek iman,
- 3.Amel ile tasdik ederek iman,

Kalp ile inanılan şey, dil ile ikrar edilirse ve amel ile gösterilirse, bu, gerçek imanı gösterir. Bu imanın sahibine mümin denir. Dili ile inandığını söyleyip, kalbiyle inanmayan kişi de münafık olmaktadır.

Ancak herhangi bir kimse bir şeyi kalp ile tasdik, dil ile ikrar ederse iman etmiş sayılmaktadır. Amel önemli olmakla birlikte, “imanın asli şartı değildir”³⁵⁵.

Kelime olarak “İslam”, teslim olmak, itaat etmek, boyun eğmek demektir. Terim olarak İslam; Peygamber’in haber verdiği şeyleri kabul ve onlara bütün varlığıyla teslim olmak demektir³⁵⁶.

3.3. İman (İtikad) Esasları

İman bir yönü ile ferdi, bir yönü ile de sosyal bir olaydır (el-Bakara,256). İslam bu ayet-i kerime çerçevesinde, inanç konusunda zorlamaya taraftar olmaz. Fakat hakikati da tebliğden geri durmaz. İslam, insanı ruh ve bedenden teşekkül etmiş görür. İslam’a göre onlardan biri diğerinin hatırı için ihmal edilmemelidir. İnsanın iki unsurdan mürekkep olarak yaratılışının gayesi, bedenın ihtiyaçları ile birlikte ruhun ihtiyaçları arasında ahenkli bir denge kurmaktır. İşte, İslam’ın gayesi, bu dengeyi kurmaya dayanmaktadır³⁵⁷. İslam’ın itikadı esaslarını kısaca şöyle açıklayabiliriz:

³⁵⁴ Abdurrahman Küçük, a.g.e., s.333.

³⁵⁵ Mehmet Aydın, a.g.e., s.180.

³⁵⁶ Abdurrahman Küçük, a.g.e., s.335.

³⁵⁷ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.182.

3.3.1. Allah'a İman

Din öncelikle Allah'a iman esasına dayanmaktadır. Her devirde Allah'a inanmayan insanlar bulunmuştur, fakat tarihin hiçbir devresinde bir toplumun bütünüyle Allah'ı inkâr ettiği görülmemiştir. Allah, her yerde hazır ve nazırdır, zaman ve mekândan münezzehtir. Allah'ı görmek, ancak cennette mümkün olacaktır³⁵⁸.

İslam itikadının esası Allah'a imandır. Onun için Allah'a iman, İslam emrinin birinci basamağıdır. İslam'ın Allah telakkisinin, Allah'ı inkâr edenler, çok Tanrıya inananlar ve şirk koşanlarla hiçbir ortak yanı yoktur. Akli, sadece İslam'ın telkin ettiği saf ve temiz Allah'ın birliği inancı tatmin eder. "Allah birdir. Sonu yoktur. Herkesin muhtaç olduğu ulular ulusudur. Doğurmamıştır, doğrulamamıştır. Hiç bir şey onun benzeri değildir" (el-İhlas, 1-4)³⁵⁹. İnsanın yapısı Allah'ı doğrudan doğruya beş duyuyla kavramaya müsait değildir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Allah'ın yarattığı mahlûklara dönüşmesi, onlarda müşahhaslaşması ve görülmesi yönündeki put vb gibi tüm görüş ve tasavvurlar söz konusu değildir. İslam inancına göre Allah'ın varlığı ve mahiyeti, ancak kendisinin bildiği, kendisinin dışında hiçbir mahlûkatın kavrayamayacağı bir sır olarak kabul edilmektedir³⁶⁰.

3.3.2. Meleklerle İman

Allah gözle görülmez, fizik ötesinde olduğundan Onunla insan arasında ilişki kuracak bazı araçların bulunması zorunludur. Aksi takdirde ilahi kanuna uyma imkânı olmaz. Çünkü insan maddidir. Allah ise ruhunda üstündedir. Allah ile insan (Peygamber) arasında irtibatı sağlayan en emin araç "vahiy"dir. Vahiye Allah'ın peygamberlerine getiren haberci, ilahi mesajı taşıyıcı konumunda olan varlık melektir³⁶¹.

Kur'an, insanın topraktan, cinlerin ateşten yaratıldığını beyan etmektedir. Melekler, gözle görülmezler, ancak istedikleri şekle girip görünebilme kabiliyetindedirler. Kendi arzularına göre hareket etmeyip Allah'ın emirlerine mutlak olarak boyun eğler. Yorulma ve usanmanın olmadığı melekler yemezler, içmezler ve cinsiyetleri de yoktur³⁶².

³⁵⁸ Abdurrahman Küçük-Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.337.

³⁵⁹ Mehmet Aydın, a.g.e., s.182.

³⁶⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, s.420 – 422.

³⁶¹ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s. 316.

³⁶² Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.423.

Melekler imtihan ile mesul olmayıp, insanlar ise imtihan ile mesul olduklarından dolayı başarılı insan, melekten daha üstündür. Meleklerin varlığı, caydırıcı bir rol oynar. İnsan, meleklerle inanç sayesinde kötülüklerden, günahlardan uzaklaşır, hayırlı işlere yönelmektedir. Cinler, melekler gibi masum olmayıp, insanlar gibi imtihan altındaki varlıklardır. Mümin olanları olduğu gibi, kâfir olanları da vardır. Görünmeyen varlıklara inanç, bütün dinlerde vardır³⁶³.

3.3.3. Kitaplara İman

Kur'an-ı Kerim yalnız bir kitaptan değil, birçok ayetinde "Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine" imandan bahsetmektedir. (el-Bakara,285) Kur'an-ı Kerim, H.z. İbrahim'in (a.s.) Suhufunu, H.z. Musa'nın Tevrat'ını, H.z. Davut (a.s.)'un Zebur'unu, H.z. İsa(a.s.)'nın İncil'ini, Allah tarafından indirilmiş birer kitap olarak tanıtmaktadır³⁶⁴. İslam Dini, bir iman esası olarak Kur'an'la birlikte diğer bütün semavi kitapların kabul edilmesini şart koşmaktadır³⁶⁵. Ancak şu noktaya dikkat etmek gerekir: İslam'ın inanılmasını öne sürdüğü kitaplar, mevcut haliyle değil orijinal halindeki kitaplara inanılmasını öngörmektedir.

Yani Kur'an, kendisi dışındaki kutsal kitapların tahrif edildiklerini belirtmekte olup, Müslümanların büyük çoğunluğu, Kur'an ve Hadis'te zikredilen "kitaplara iman"ı, Allah tarafından gönderilmiş kitapların aslına iman olarak anlamaktadır. Kur'an, hem sözü, hem manasıyla Allah kelamı olduğundan, taklit olunamaz ve bugüne kadar da taklit olunamamıştır da. Hatta Allah kendi kelamı olan Kur'an'ın taklide çağırdığı halde bu çağrıya cevap verebilen herhangi bir kişi veya ideolojinin olmaması kutsal kitabın Allah'ın teminatı altında olduğunu kanıtlamaktadır. Kur'an, bir taraftan geçmişten bahsederken, diğer taraftan da mevcut durumun üzerinde durmakta ve gelecek için yol göstermektedir³⁶⁶.

3.3.4. Peygamberlere İman

Allah, emirlerinin ve insanlar için gerekli gördüğü ahlaki öğretilerin tebliğ ve beyanı için insanlar arasında bazılarını seçerek, insanlara elçi olarak göndermiştir ki bunlara peygamber denilmektedir. Kur'an her millete peygamber gönderdiğini vurgulamakla beraber tüm peygamberlerin isimlerinden bahsetmemektedir³⁶⁷. Bazı

³⁶³ Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.338.

³⁶⁴ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.285.

³⁶⁵ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.317.

³⁶⁶ Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, a.g.e., s.340.

³⁶⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002, s.427.

peygamberler sadece belirli bir topluma gönderilmişken bazıları da tüm insanlığa gönderilmiştir.

Peygamberler, İsmet, Sıdk, Emanet, Tebliğ ve Fetanet özelliklerine sahiptirler³⁶⁸.

3.3.5. Ahiret'e İman

Ahiret inancı İslam dininin en önemli inanç esaslarından birisidir. Bu öneme istinaden ahiret gününe İman konusu, Kur'an'ın birçok ayetinde Allah'a imanla birlikte ele alınmaktadır. Bu ayetlerin birinde şöyle buyrulmuştur: "... Allah'a ve ahiret gününe hakkıyla inanıp iyi işler yapanlar için Rableri katında mükâfatları vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü çekmeyeceklerdir"(Bakara, 4.)³⁶⁹.

3.3.6. Kaza ve Kadere İman

Kader konusu daha önceki dinlerde olduğu gibi Müslümanlar arasında da en çok tartışılan konulardan birisidir. Kader, Allah'ın ezelde mahlûkatın, ilerde yapacağı iyi veya kötü eylemleri bilmesidir³⁷⁰. Yani kader Allah'ın, ilmi sayesinde iradesini kullanarak insanların ne yapacaklarını bilmesi ve ona göre takdir buyurmasıdır. Kaza ise Allahın takdir ettiği şeylerin zamanı gelince ezeldeki ilmine uygun olarak meydana gelmesidir³⁷¹. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi kader konusu diğer dinlerde olduğu gibi Müslümanlar arasında da anlaşılmasında güçlükler çekilmiştir.

İslam'ın kader anlayışında kişinin irade hürriyeti, diğer bir deyimle seçim hürriyeti vardır. Ancak bu seçim hürriyeti, yüce Allah'ın hazırlamış olduğu imtihan şartları çerçevesindedir. O, iradesinin dışındaki şeylerden sorumlu da değildir. İnsanın iradesiyle seçtiği işleri yaratmak Allah'a mahsustur. İnsan neyi seçerse, Allah onu yaratır. İmtihan şartlarını hazırlayan Allah, seçen ise insandır. Yüce Allah, insanın neyi seçeceğini ezelden bildiğinden, bu bilgisine göre, Levh-i Mahfuz'da (Alın Yazısı) olacakları yazmıştır. Allah yazdığı için insan Allah'ın yazdığı şekilde hareket etmiyor, fakat Allah, insanın ne şekilde hareket edeceğini bildiğinden, Levh-i Mahfuz'u o şekilde yazmaktadır³⁷². Şunu da unutmamak gerekir ki kader, insanların hiçbir eyleme geçmeden her şeyi olduğu gibi kabullenmek şeklinde algılanmamalıdır. Çünkü Allah'ın külli iradesinin yanında insanların cüzi iradesinin de olduğu unutulmamalıdır.

³⁶⁸ Mehmet Aydın, a.g.e., s.184.

³⁶⁹ Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.76.

³⁷⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.430.

³⁷¹ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.320.

³⁷² Abdurrahman Küçük_ Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.344.

Kısacası bize düşen görev, olayların dış sebeplerini tam olarak yerine getirdikten sonra Allah'ın takdirini beklemektir³⁷³.

3.4. İslam'ın Şartları (Amel – İbadet)

İslam'ın diğer birçok dinlerden ayrıldığı en önemli hususlardan biriside koyduğu ibadetlerdir. İbadetlerle İslam, sadece inançta kalan bir din olmaktan çıkarak, pratik hayata uzanan canlı bir din haline gelmiştir.

3.4.1.Namaz

H.z. Peygamber Efendimiz namazı “Dinin Direği” olarak vasıflandırmıştır. Kur'an-ı Kerim de namazdan yüzlerce defa bahsetmiş ve onu “Salât, Dua, Zikir ve Tesbih” kelimeleriyle tanımlamıştır. Namaz mümine, Allah'ı unutmadığını ve onun nimetlerine karşı kulluk görevini yaptığını hatırlatır. Beş vakit namaz, Miraç'ta müminlere emredilmiştir. Namaz, günlük hayatın amansız meşgalesi içinde ferdi, birkaç dakikalık bir manevi huzura çekmeyi hedeflemektedir. Şahsi ihtiraslarına, menfaatlerine düşkün olan kişiyi, Allah yoluna çağırarak onun ıslahını temin etmeyi amaçlamaktadır.

3.4.2.Hac

Hac lügatta gayret manasına gelir. İslamî ıstılah yönünden Hac, hali vakti yerinde olan bir Müslüman'ın ömründe bir defa Mekke'ye giderek, Kâbe'yi tavaf etmesinin ve Arafat'ta durmasının adıdır. Hacda ilk ziyaret mekânı Kâbe'dir. Kur'an-ı Kerim'in beyanına göre Kâbe, yeryüzünde Allah adına inşa edilen ilk mabet'dir. H.z. Âdem tarafından yapıldığı söylenen bu mukaddes mabet, daha sonra H.z. İbrahim tarafından yeniden yapılmıştır. Bütün dünya rütbelerinin bir kenara bırakıldığı Hac farızası, İslam kardeşliğinin en canlı ortamını hazırlar. Hac mevsiminde Mekke, bir İslam şura toplantısını andırır. Ancak, bir şura niteliği taşıyan Hac'dan bugün yeterince faydalandığı da söylenemez.

Hacın sosyal yönüne baktığımızda her şeyden önce hac siyasi, sosyal, ırki açıdan farklı olan Müslümanlar arasında bir yakınlaşmayı meydana getirmektedir. Şu an dünyanın hiçbir yerinde insanların kaynaşmasını sağlayan hac gibi bir organizasyon görülmemektedir. Ancak maalesef Müslümanların bu durumdan yeterince faydalandığı söylenemez. Oysa hacdan sadece dini yönden değil, siyasi yönden de Müslümanları

³⁷³ Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.185.

birleştiren ve yakınlaştıran bir birlik veya bir İslam şurası şeklinde daha aktif bir organizasyon haline getirilebilir. Bu da ancak hac görevinin fert bazında değil, devletler nezdinde politikaların üretilmesiyle mümkündür.

3.4.3.Zekât

Zekât büyüme ve temizleme manasına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim, zekâtın kimlere verileceğini şöyle sıralamaktadır:

- 1- Fakirler,
- 2- Miskinler,
- 3-Devlet geliri için çalışanlar,
- 4- Kalpleri kazanılacak olanlar,
- 5- Kölelikten azad edilecek olanlar,
- 6- Ağır borç altına girmiş olanlar,
- 7- Allah yolunda sarf,
- 8- Yolcular

3.4.4.Oruç

Birçok kimse, Ramazan Ayı'ndan sonra ibadetlerini devamlı yapma, disiplinli bir hayata ulaşma imkânı bulmaktadır. Kutsal kitabında oruçla ilgili en fazla bilgi bulunan din, İslam Dinidir.

Bazı dinlerde oruç yoktur. Bazılarında oruç olmakla beraber ya önemini kaybetmiş, perhiz şekline dönüşmüş veya aşırı züht uygulamaları haline gelmiştir. H.z. Musa'nın ve H.z. İsa'nın 40 gün oruç tuttukları bilinmektedir. Ancak, günümüzde Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki uygulamanın o günkü ile ilgisi pek kurulamamaktadır.

3.4.5. Kelime-i Şahadet

İslam'ın beşinci şartı olan Kelime-i Şahadet, Allah'ın varlığını ve birliğini simgelemektedir³⁷⁴.

³⁷⁴ İslam'ın Şartlarıyla ilgili geniş bilgi için bak., Mehmet Aydın, Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004, s.185 – 190, Abdurrahman Küçük-Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ankara, 2001, s.344 – 348, Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.320 – 328, Baki Adam, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006, s.84 – 93.

3.5. İslam'da Ahlak

İslam dininde ahlak, iman ve ibadetten sonra üçüncü önemli esastır. Peygamberimize “din nedir” diye sorulunca “güzel ahlaktır” cevabını vermiştir³⁷⁵.

İslam, bütün hayatı kucaklayan bir sistem olarak yalnız inançları ve ibadetleri değil, sosyal hareket kaidelerini de ortaya koymaktadır. İslam'ın en karakteristik özelliği, hem dünya hem de mana âlemine aynı şekilde önem vermiş olmasıdır. İşte bir yandan manevi bir korku, diğer yandan da maddi müeyyideler ortamında kalan insanı, İslam, toplumun en ahlaklı insanı yapmaya yöneltmiştir. İslam dini, kurduğu dini sistemini ahlakla bütünleştiren bir dindir. Allah'ın Resulü, “Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim” buyurmuştur³⁷⁶. Peygamber efendimizin bu sözü İslam dininin ahlaka verdiği önemi gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

İslam ahlakı, toplum düzenini kurarak bireyi ve toplumu kavuşturacak temel prensipler üzerine oturtulmuştur. Onun koyduğu ahlak kurallarının, insanlar için en ideal bir yaşam biçimi olduğunu Kur'an'ın şu satırları çok net bir şekilde açıklamaktadır: “Allah'a ibadet edin, O'na hiçbir şeyi eş tutmayın, anneye, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolda kalmışa, kölelerinize iyilik edin. Allah, kendini beğenen ve daima böbürlenen kimseleri sevmez. Onlar hem cimrilik yapan, hem insanlara cimri olmalarını emredenler, Allah'ın lütuf ve inayetiyle kendilerine verdiğini gizleyendir. Biz nankörlere hor ve hakir edici bir azap hazırlamışızdır...” (Nisa, 4/36–38)³⁷⁷.

4. İslam'ın Kaynakları

İslam dininin temel kaynaklarını önem sırasına göre Kur'an-ı Kerim, sünnet, icma ve kıyas oluşturmaktadır. Biz burada İslam'ın kaynaklarından özellikle Kur'an'ın üzerinde duracağız. Bu temel kaynaklar şunlardır:

4.1. Kur'an-ı Kerim

Genel olarak Kur'an, bütün peygamberlerin aynı gerçeği, aynı “din”in esaslarını tebliğ ettiğini, hepsinin “İslam Dininin Çerçevesi”nde görev yaptıklarını kendilerini Müslüman olarak tanıttıklarını bildirmektedir³⁷⁸. Kur'an-ı Kerim'in içeriğine başlamadan önce onun hakkında bazı teknik bilgiler vermek gerekmektedir.

³⁷⁵ Abdurrahman Küçük, a.g.e., s.349.

³⁷⁶ Mehmet Aydın, a.g.e., s.189.

³⁷⁷ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999, s.327.

³⁷⁸ Abdurrahman Küçük, “Kur'an'da Din ve Din Anlayışı”, (*Dinler Tarihi Araştırmaları II Sempozyumu*:20-21 Kasım, Konya, 1998), Ank., 2000, s.5.

Kur'an-ı Kerim 114 sure, 6.616 ayet, 77.934 kelime ve 323.671 harften oluşmaktadır. Kur'an-ı Kerim 23 yıllık bir süre içerisinde parçalar halinde vahyedilmiştir. H.z. Muhammed'in tamamen beklenmedik bir şekilde aldığı birkaç vahiy hariç her vahiy içinde bulunulan duruma uygun bir içerik taşımaktadır³⁷⁹. Allah'ın peygamberine gelen bütün vahiyler, onun hafızasına olduğu gibi nakşedilmiş ve diğer Müslümanlarda gelen vahiyleri ezberlemişlerdir. Böylece Kur'an-ı Kerim, çift metotla muhafaza edilmiştir³⁸⁰. Yani bir taraftan yazılmış diğer taraftan ezberlenmiştir.

Kur'an-ı Kerim, insanın (Antropoloji) ve kâinatın (Astronomi) yaratılışı ile ilgili bilgiler başta olmak üzere, hayatın kaynağı ve başlangıcı (Biyoloji), yeryüzündeki denge (Jeoloji), tıp, tarih vb. alanlarda geniş bilgiler içermektedir³⁸¹. Mezkûr alanlarda bilgiler olmakla beraber Kur'an, bir tarih, astronomi, jeoloji kitabı değildir. Onun asıl hedefi insan olması hasebiyle, saydığımız bilimlerin insanlarla ilgili olması doğal olarak Kuran'da yer almasına neden olmuştur.

Kur'an'ın bütünlüğünden anlaşıldığı gibi peygamberlerin çağrıları ve tebliğleri; Allah'ın varlığı, birliği sonsuzluğu ve her şeyin yaratıcısı olduğu; bütün nefislerin ölümü tadacağı; kıyamette herkesin dirileceği ve yaptıkları işlere göre haksızlığa uğramadan aralarında hüküm verilerek ya cennete ya da cehenneme gidecekleri; insanların başıboş olmadıkları Allah'ın gönderdiği kitaplara uymaları ve peygamberlerini dinlemeleri gibi konular yer almaktadır³⁸². Görüldüğü gibi Kur'an'ın en belirgin özelliği, onda belli bir çevre, şahıs, grup, ırk veya kültür gibi bölgeselliği çağrıştırmacı ifadeler yerine insanlığı hedef alan evrensel bir mesaj taşımasıdır. Mekki sürelerde “Ey insanlar!”, “Ey Âdem'in çocukları!” vb. genele yönelik hitaplara yer verilirken İslam Devleti'nin temellerinin atıldığı Medine döneminde inen ayetlerde insanlara inanç guruplarına göre “Ey iman edenler!”, “Ey ehl-i kitap!”, “Ey kâfirler!” gibi yine genel ifadelerle insanlara seslenilmektedir³⁸³.

Kur'an; geçmişten gelen, genel ilkelere aykırı olmayan inanış ve davranışlara müdahale etmeden, geçmişteki “İyi şeyleri” devam ettirmekte ve geleceği yönlendirme hedefini ortaya koymaktadır. Bundan dolayı O sadece “müşrikliğe cevap vermek” ile

³⁷⁹ İsmail Raci el- Farukı – Luis Lamia el- Faruki, İslam Kültür Atlası,(Çev. Mustafa Okan Kibaroglu – Zerrin Kibaroglu), İst., 1997, s. 116.

³⁸⁰ Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Konya, 1995, s.379.

³⁸¹ Kenan Has, Tevrat, İncil ve Kur'an'ın Dünyaya Bakışı (doktora tezi), Kayseri, 1995, s.87.

³⁸² Ramazan Boyacıoğlu, “İslam, İnsan, H.z. Muhammed ve Evrensellik”, *C.Ü.İ.F.D.*, S.1, Sivas, 1996, s.151

³⁸³ Mustafa Altundağ, “Kur'an'ın Evrenselliği”, *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Elmi Mecmuesi*, S.1, Bakû, 2004, s.133

kalmamış, Arapları “hidayete erdirmenin” yanında dünyadaki bütün inanış ve davranışlara, doğrudan ve dolaylı olarak düzeltme, doğrulama ve tamamlama getirmiştir³⁸⁴. İslam’ı vahiy yani Kur’an dini tarif eden bir mesaj ya da “son din” olarak ifade etmektedir. Kur’an, yeni bir din olmadığını ve onun ezeli, ebediliğinde Allah’la aynı tarife sahip olduğunu belirtmektedir³⁸⁵. Burada anlaşılacağı üzere İslam’ın yeni bir din olmadığı kendisinden önceki dinleri tamamlayan bir din olduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak Kur’an’daki İslam’ın bütün dinleri içine alan, olgunlaşmış, ikmal ve tamam edilmiş dinin adı olduğu ortaya çıkmaktadır³⁸⁶.

Sonuç olarak H.z. Muhammed’e indirilen Kur’an kendisinden önceki peygamberlere yine Allah tarafından gönderilmiş olan bütün kitapları doğrulamaktadır. Kur’an’ın önceki kitapları tasdik ettiğini, ama insan eliyle yapılan hataları düzelttiği ile ilgili birkaç örnek vermek gerekirse şu ayetleri verebiliriz:

“Kendisinden önceki kitapları tasdik eden hak kitabı sana indirdi. Önceden insanlara yol gösteren Tevrat’ı ve İncil’i de indirdi. O, doğruyu yanlıştan ayıran kitabı indirdi.” (3 / 3 – 4). Bir diğer ayette “İndirdiğimiz bu kitap mübarektir. Kendisinden öncekileri doğrular...” (6 / 92). Bu durumdan hareketle yalnız Yahudilerin ve Hıristiyanların ellerinde bulunan kutsal kitaplar incelendiğinde, Kur’an’a uygun düşen bölümlerin yanında ona aykırı olan bölümlerin varlığı da göze çarpmaktadır. Bundan dolayı Allah, Müslümanların son kitabı Kur’an’ı göndererek daha önce gönderilen ama tahrif edilen kutsal kitaplarda bulunan bu hatalara dikkat çekmektedir. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak örneğin, Kitabı Mukaddes’in Tevkil (Bab, 1 – 2) ve Çıkış (Bab, 20 – 11) gibi bölümlerinde şöyle denilmektedir: “ ... çünkü Rab gökleri, yeri ve denizi ve onlarda olan bütün şeyleri altı günde yarattı ve yedinci günde istirahat etti...” bu bölümden anlaşılacağı gibi Allah’ın dünyayı yaratmasından sonra yorulduğu vurgulanmaya çalışılmaktadır. Kur’an bu duruma şöyle cevap verir: “Andolsun ki gökleri ile yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yarattık ve biz bir yorgunluk da duymadık ” (50 / 38)³⁸⁷.

³⁸⁴ Abdurrahman Küçük, “Kur’an’da Din ve Din Anlayışı”, (*Dinler Tarihi Araştırmaları II Sempozyumu*:20-21 Kasım, Konya, 1998) Ank., 2000, s.6.

³⁸⁵ İsmail Raci el- Farukı – Luis Lamia el- Faruki, İslam Kültür Atlası,(Çev. Mustafa Okan Kibaroglu – Zerrin Kibaroglu), İst., 1997, s. 124.

³⁸⁶ Abdurrahman Küçük, a.g.t., s.9.

³⁸⁷ Ramazan Boyacıoğlu, “İslam, İnsan, H.z. Muhammed ve Evrensellik”, *C.Ü.İ.F.D.*, S.1, Sivas, 1996, s.154 – 155.

4.2. Sünnet

Sünnet, H.z. Peygamber'in söylediklerinin ve amellerinin bir toplamıdır. Sünnet Kur'an'a göre ikinci sırada yer almakta olup onun görevi Kur'an'ın mesajını aydınlatmak, amaçlarını örneklendirmek ve muğlak kısımlara açıklık getirmektir. Yani genel ilkeleri içeren Kur'an, sünnet vasıtasıyla daha özel durumlara uygulanabilir imkânını verebilmektedir³⁸⁸.

4.3. İcma

İslam'ın hukuk ve sosyal yapısını oluşturan üçüncü temel kaynağı icmadır. Kelime anlamı ittifak, azm, kasd olan icma teriminin İslami literatürde önemli bir yeri bulunmaktadır. İcma: H.z. Peygamberin vefatından sonra, herhangi bir yüzyılda, İslam müçtehitlerinin dini bir konuda aynı görüşü paylaşmalarıdır. İcmanın varlığı, İslam hukukuna dinamizmi katmaktadır. Bu da İslam'ın sosyal gelişmelere açık olduğunu göstermektedir³⁸⁹.

4.4. Kıyas

Kelime olarak karşılaştırma anlamına gelmektedir. İslam dininin hukuk kaynakları arasında yer alan kıyas, bir şeyi başka bir şeyle ölçmek, karşılaştırmak anlamına gelmektedir. Kıyas, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde belirtilmemiş olan bir konuyu, sebep yakınlığından dolayı, Kur'an-ı Kerim ve hadislerle belirtilmiş olan başka bir konuyla karşılaştırarak çözüme ulaştırmaktır. İcmada olduğu gibi kıyasın varlığı da İslam dininde statik bir din yerine dinamik bir din olduğunu göstermektedir. İctihat kapısının kapanmamış olması, İslam'ın diğer dinler arasındaki imtiyazlı mevkiini korumaktadır³⁹⁰.

5. İlahi Dinlerin Dinler Arasındaki Farklılıkları ve Benzerlikler:

5.1. İlahi Dinlerde Temel Ahlak İlkeleri

Tezimizde incelemeye çalıştığımız dinlerin tarihsel bir süreç geçirmeleri ve farklı kültürlerin etkisinde kalmaları ile yeni görüş ve ideolojilerin etkisinde kalmalarından dolayı yeni unsurlar ihtiva etmiştir. Bununla birlikte hemen hemen bütün dinlerde önemi vurgulanan bazı temel ilkeler vardır. Bu temel ilkeler kısaca şunlardır:

³⁸⁸ İsmail Raci el- Farukı – Luis Lamia el- Faruki, a.g.e., s. 128.

³⁸⁹ Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Konya, 1995, s.384.

³⁹⁰ M. Aydın, a.g.e., s.384 – 385.

5.1.1. Doğruluk

Bütün dinlerde doğruluğa önem verilmiş, hırsızlık, yalan söylemek, yalan yere yemin etmek gibi gayri ahlaki davranışlara tepki gösterilmiştir.

5.1.2. Temizlik

Birey ve toplumlara hitap eden dinler, toplumun yararını gözetmek amacıyla maddi ve manevi temizliğe önem vermişlerdir.

5.1.3. İyilik ve Yardımseverlik

İyi ahlaklı bireyler yetiştirmeyi amaçlayan dinlerin hemen hemen birçoğunda insanların birbirine yardımcı olmaları öngörülmektedir.

5.1.4. Büyüklere Saygı

İslam dini başta olmak üzere hemen hemen bütün dinlerde, yaşlı ve büyüklere saygı emredilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında yeni ortaya çıkan dinlere karşı çıkmanın önemli nedenlerinden birisi de toplumların, yeni dine veya ideolojiye girmeyi atalarına ihanet olarak görmesidir. Bu durumu da büyüklere saygı çerçevesinde değerlendirebiliriz.

5.1.5. Başkalarına Zarar Vermemek

5.1.6. Öldürmemek

5.1.7. Zina Yapmamak

Tarih boyunca dinler ve toplumlar, neslin devamını sağlamak ve nesillerin birbirine karışmasını engellemek ile sağlam bir aile temelini oluşturmak amacıyla gayri meşru ilişkilere olumsuz bakmıştır.

6. İlahi Dinler Arasındaki Farklılıklar

Burada kısaca, karşılaştırmaya çalıştığımız üç temel dinin kıyaslamasını özet ve maddeler şeklinde vermeye çalışacağız. Bu farklılıklar şunlardır:

1. Yahudilerde Allah inancı insana (Teşbihe), Hristiyanlarda teslise dayanırken İslam'da tevhide dayanmaktadır.

2. H.z. Musa ile H.z. İsa'nın peygamberlikleri mensuplarınca özel bir durum arz ederken, H.z. Muhammed'in peygamberliği genel ve evrenseldir.

3. Yahudilik ve Hristiyanlık İsrail oğullarına gönderilmişken İslamiyet bütün insanlığa gönderilmiştir.

4. Tevrat ve İncil asli yapısını kaybederek bozulmuş iken Kur'an-ı Kerim Allah'ın teminatı ile günümüze kadar orijinalliğini korumuştur.

5. Yahudilik ve Hıristiyanlıkta ruhban denilen din sınıfına ayrıcalıklar verilirken, İslamiyet'te ayrıcalıklı bir din sınıfı yani ruhbanlık yoktur.

6. İncil'de H.z. Âdem'in işlediği günahtan dolayı insanların günahkâr doğduğu görüşüne karşılık İslamiyet'te insanların günahsız doğduğu anlayışı vardır.

7. Kilisenin "Endüljans" doğması ile günahları bağışlama düşüncesine karşılık İslam'da affetme yetkisi sadece Allah'a aittir.

7. İslamiyet'in Temel Özellikleri

Bu başlık altında değişik yönleriyle anlatmaya çalıştığımız İslam dininin temel özelliklerini maddeler halinde vererek özetlemeye çalışacağız. Bu temel özellikler şunlardır:

1. İslam, putperestlik ve şirke karşı Allah'ın birliğini savunur.
2. İslam, H.z. Muhammed'den önceki peygamberleri ve Kur'an'dan önceki kitapları tasdik ederek peygamberler arasında ayırım yapmadığı gibi peygamberleri tanrılaşmaz.
3. İslam'ın temel ilkeleri ve ibadet esasları açık bir şekilde Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiştir.
4. İslam, bütün insanları doğuştan hür ve günahsız kabul eder.
5. İslam'da, Hıristiyanlıkta olduğu gibi kul ile Allah arasında herhangi bir kişi veya kurumun varlığı kabul edilmez.
6. İslam, eşitliği savunarak seçilmişlik ve üstünlük anlayışını reddeder.
7. İslam'ın mesajı herhangi bir ırka ve topluma değil, bütün insanlığadır. Bunun için evrensel bir dindir.
8. İslam, sadece teolojik özellikleri taşıyan bir din değil, hayatı her yönüyle kavrayan bir dindir.
9. İslam dört ana temel ilke üzerinde kurulmuştur: **İtikad** (İman Esasları), **Amel** (İbadetler), **Ahlak** (Davranışlar), **Muamelat** (Sosyal ilişkiler).
10. Akıl ve bilimle çelişmeyen İslam, statik bir din olmayıp içtihat kapısının açık tutulması ile güncel ihtiyaçlara cevap veren dinamik bir dindir.
11. İslam, maddi ve maneviyat unsurları arasında dengeyi sağlamayı hedefleyen bir dindir.

SONUÇ

Tezimizin konusu olan “Ortadoğu’da Dinler Üzerine Bir araştırma” son derece geniş kapsamlı bir konu olması nedeniyle biz bölgenin dinsel yapısıyla ilgili genel bilgiler vermekle beraber daha çok üç ilahi din olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet üzerinde yoğunlaştık.

Ortadoğu bulunduğu coğrafi konumu, jeopolitik önemi nedeniyle tarih boyunca birçok millet, kültür ve siyasi iktidarların odağı haline gelmiştir. İnsanlık tarihinde devrim niteliğinde bulunan yazının ilk kez burada kullanılması, tarımsal faaliyetin sonucunda ilk üretimin burada başlaması ve tarihteki ilk siyasi teşekküllerin burada meydana gelmesi Ortadoğu’nun önemli bir bölge olduğunu gözler önüne sermektedir.

Gelip geçeni çok olduğundan dolayı Ortadoğu’da, kültürel, siyasal ve dinsel yönden kozmopolit bir yapı meydana gelmiştir. Bölgenin farklılıklar oluşturması kültürel bir birikimin sağlamasına neden olduğu gibi, siyasi ve dinsel çatışmaları da beraberinde kaçınılmaz hale getirmiştir. Bundan dolayıdır ki bazı istisnalar hariç Ortadoğu’nun tarihsel süreç içerisinde sürekli çatışmaların yaşandığı bir bölge haline gelmesine neden olmuştur.

Birçok siyasi iktidarın hâkim olmak istediği Ortadoğu’ya ancak Osmanlı hakim olabilmiş ve uzun bir süre istikrar sağlayabilmiştir. Ancak Avrupa’da Fransız ihtilali ve özellikle de sanayi inkılâbı dünyada dengelerin değişmesine neden olduğu gibi devletlerin emperyalist bir politika izleme ihtiyacını duymaları bölgeyi ilgi odağı haline getirmiştir. Batılı güçler, sanayilerine hammadde bulabilmek için siyasi yönden zayıf ama yeraltı kaynakları bakımından zengin bölgeleri hedef olarak seçmişlerdir ki konjonktürel yönden Ortadoğu batılılar için vazgeçilmez bir arena olmuştur. Ancak Avrupalılar, şu tespiti yapmaktan gecikmemişlerdir: Siyasi otoriteyi sağlayan güçlü bir otorite Ortadoğu’da bulunduğu sürece bölgede mukavemetle karşılaşacaklarını ve mukavemetle karşılaşmadan bölgede etkin olmanın yegâne yolu Osmanlı’ya karşı siyasi oyun ve manevralarla etkili bir milliyetçi yapı oluşturup parçalamaktan geçtiğinin bilincine varmışlar ve bu siyasete paralel hareket etmişlerdir.

Bağımsız Arap Krallığı kurdurma aldatmacasıyla Araplar Osmanlı’ya karşı kıskırtılmış ve kendi açılarından istenilen sonuca vardıklarını söylemek zor değildir. Birinci Dünya savaşı’ndan İkinci Dünya savaşı’na kadar manda yönetimini kuran batılılar, ikinci Dünya Savaşı ile bölgeden fiilen çekilmek zorunda kalmışlar ve yeni

politik çabalar içine girmişlerdir ki bu da Ortadoğu'da güçlü bir otorite yerine birbirine küstürülmüş ve parçalanmış bir siyasi yapı oluşturmaktır. İşte batılıların bölgeye yönelik emperyalist politikaları bölgede Osmanlı'dan sonra her yönüyle istikrarın gelmesi engellenmiştir. Tarihin derinliklerinde atılan ayrılık tohumları günümüze kadar devam etmektedir. Geçmişte olduğu gibi bugün de bir kaosun içinde bulunan Ortadoğu'nun istikbali için bir öngöründe bulunmak zordur. Çünkü bu bölgedeki karışıklıklar, hakkında uzun vadede bir şeyler söylemek zordur. Bunun için Ortadoğu, her türlü olumsuzluklara karşı gebe olma riski yüksek bir bölgedir.

Biz de tezimizde bölgenin genel siyasi, kültürel ve dini yapısını incelemeye çalıştık. Özellikle tezimizin ana konusunu oluşturan Ortadoğu dinleri, son derece geniş bir konu olması nedeniyle elimizden geldiğince dinsel fenomenleri özetle vermeye çalışırken bazı temel noktaların da üzerinde yoğunlaşmaya çalıştık.

Biz, bir taraftan dinleri tarihsel süreci içerisinde incelemeye çalışırken diğer taraftan da elimizden geldiğince dinler arasındaki etkileşimi ve dinlerin birbirilerine bakışlarını incelemeye ağırlık verdik. Biz bölgede doğan, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in temel tarihsel ve teolojik inançlarına değinmeye çalıştık.

Tarihsel sürece bakıldığında dinsiz tek bir topluma rastlandığı görülmemiştir. İnsanlar dinsiz kalamadıkları gibi kendilerini kötü yoldan doğru yola iletmek için Allah tarafından gönderilen dinlere de bazıları inanmadıkları gibi bazıları da dini çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmışlardı.

Kısaca, yaptığımız bu araştırma insanları doğru yola iletmek için Allah'ın zaman zaman insanlara peygamberler gönderdiği ama bu dinlerin önce tepki ile karşılaştıkları daha sonra bilinçli olarak vahdaniyeti içeren dinlerin içine yeni yeni maddi ve manevi değerlerin girmesiyle din mensupları arasında ihtilafların ve karışıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İlahi dinler, farklı peygamberler vasıtasıyla, yoldan çıkan insanları doğru yola iletmek amacıyla Allah tarafından görevlendirilmiştir. Şu bir gerçektir kendisinden önceki dinlerin gelişi değişik isimler altında ve farklı peygamberlere gönderilmişse de tüm dinler, İslam'ın temel ilkelerini içermiştir. Yani kendisinden önceki dinler ve peygamberler Allah'ın göndermiş olduğu ilkeleri yansıtmaya çalışmışlarsa da bu dinler zamanla asli unsurundan uzaklaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- ATALAY, İbrahim; Resimli Ve Haritalı Dünya Coğrafyası, İst., 2001.
- ADAM, Baki; Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank., 2006.
- ADAM, Baki; “Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam’a Bakışı”, A.Ü.İ.F.D., cilt: XXXVII, s.336. Ank., 1997.
- ADAM, Baki; “Hıristiyanlık ve Diğer Dinler”, *DİA.*, c.17, , s. 360. İst., 1990.
- ADAM, Baki; “Katolik Kilisesinin Kurtuluş Öğretisi Açısından Yahudiliğe ve İslam’a Bakışı”, *A.Ü.İ.F.D.*, C.XLI, , s.201. Ank., 2000.
- AYDIN, Mehmet; Dinler Tarihine Giriş, Konya, 2004.
- AYDIN, Mehmet; “Diyalog Açısından Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı”, *S.Ü.İ.F.D.*, S.X, s.10., Konya, 2000.
- AYDIN, Mehmet; Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, Ank., 1995.
- AYDIN, Mehmet; “Hıristiyanlıkta Din ve Din Anlayışı”, (*Dinler Tarihi Araştırmaları II. Sempozyumu:20-21 Kasım.*, s.68. Konya, 1998), Ankara, 2002.
- ALSTON, William P.; “Din”, (çev. Günay Tümer), *A.Ü.İ.F.D.*, c.XVIII, s.163, Ank., 1972.
- ALTINTAŞ, Yusuf ; “Yahudilik Açısından Hıristiyanlığa Bakış”, (*Dinler Tarihi Araştırmaları III Sempozyumu: 9-10 Haziran*, Konya, 1998) s.183, Ank., 2002.
- ARI, M.Salih; H.z. Ebubekir ve Ridde Savaşları, İst., 1996.
- ALTUNDAĞ, Mustafa; “Kur’an’ın Evrenselliği”, *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Elmi Mecmuesi* , S.1 s, s.133., Baku, 2004.
- BERGSON, Henri; Ahlak ile Dinin Kaynağı, çev. Mehmet Karasan, Ank., 1962.
- BOYACIOĞLU, Ramazan; “İslam, İnsan, H.z. Muhammed ve Evrensellik”, *C.Ü.İ.F.D.*, S.1, s.152. Sivas, 1996.
- BULAÇ, Ali; Ortadoğu’dan İslam Dünyasına, İst., 1996.
- CHALLAYE, Felicien; Dinler Tarihi, (çev. Samih Tiryakioğlu), İst., 2007.
- CHEYALIER, Jean; (terc.: M. Aydın), “Din Fenomeni”, *A.Ü.İ.F.D.*, c.XXXIII, s.109, ank., 1986.
- ÇEÇEN, Anıl; Türkiye’nin B Planı, İst., 2006.
- DURSUN, Davut; “Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi Ve Tarihi”, www.stradigma.com
- DEMİR, Abu Şehmuz; “Doğunun Keşfi Ve İran’ın Önemi”, www.sendika.org

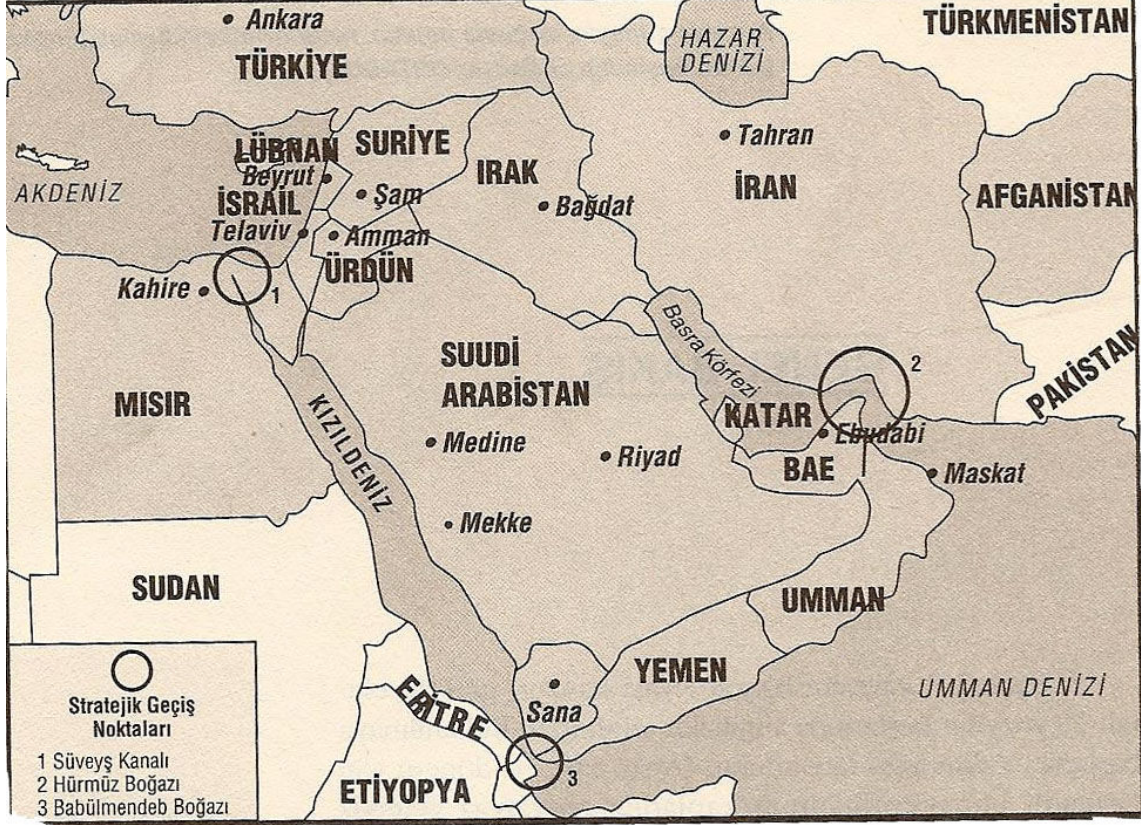

- DOĞRUL, Ömer Rıza; Yeryüzünde Dinler Tarihi, İst., 1947.
- DEMİRCİ, Kürşat;” Hıristiyanlık mad” *DİA.*, c.17, s. 328. İstanbul, 1990.
- DÜZGÜN, Şaban Ali; “Müslüman ve Latin Batı Dünyası Arasında Haçlı Seferleri Dönemindeki İlişkiler”, *Türkler ansiklopedisi*, C.6, s. , s.675. Ank., 2002.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet; “Hıristiyanların Bölünme sürecine genel Bir Bakış”, *A.Ü.İ.F.D.*, c.XLI, s.311. Ank., 2000.
- FARUKİ EL-RACİ, İsmail; – Luis Lamia el- Faruki, İslam Kültür Atlası, (Çev. Mustafa Okan Kibaroglu – Zerrin Kibaroglu) , s. 116. İst., 1997.
- GÜNALTAY, M. Şemseddin; Dinler Tarihi, İst., 2006.
- GÜNDÜZ, Şinasi; “Hz. İsa’nın Mesajını Anlamak,” Köprü Dergisi, S.93, , s.18. İst., 2006.
- GÜÇ, Ahmet; “H.z. Peygamber Döneminde Müslüman- Hıristiyan Münasebetleri”, (*Dinler Tarihi Araştırmaları III sempozyumu: Konya, 1998, s.398. Ank.,2001.*
- HARMAN, Ömer Faruk; “ Yeni Ahid’de Din ve Din Anlayışı’, (*Dinler Tarihi Araştırmaları II Sempozyumu: 20–21 Kasım, s. 71. Konya, 1998), Ank. , 2002.*
- HAS, Kenan; Tevrat, İncil ve Kur’an’ın Dünyaya Bakışı (doktora tezi), Kayseri, 1995.
- KÜÇÜKCAN, Talip; “Balkanlar Ve Ortadoğu’da Türk İzleri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S 9-10, s.249. İst., 2001.
- KÜÇÜK, Abdurrahman; Günay Tümer, Dinler Tarihi, Ank., 2002.
- KÜÇÜK, Abdurrahman; “Kur’an’da Din ve Din Anlayışı”, (*Dinler Tarihi Araştırmaları II Sempozyumu:20-21 Kasım, Konya, 1998), s.5. Ank., 2000.*
- KÜÇÜK, Abdurrahman; “Kur’an’da Din ve Din Anlayışı”, (*Dinler Tarihi Araştırmaları II Sempozyumu20-21 Kasım, Konya, s.6.) Ank., 2000.*
- KAHRAMAN., Ahmet; Mukayeseli Dinler Tarihi, İst., 1999.
- KÜÇÜK, Mehmet Alparslan; Yahudilikte,Hıristiyanlıkta ve İslamiyet’te Kutsal Kitap Anlayışı (Yüksek Lisans Tezi), Ank., 2000.
- KARAKÖSE, Hasan; Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı, Ank., 2004.
- LEWİS, Bernard; Ortadoğu, Çev. Selen Y. Kölay, Ank., 2006.
- MEMİŞ, Ekrem; Kaynayan Kazan: Ortadoğu, Konya, 2002.
- MAHALLİ, Hüsnü; ”Ortadoğu coğrafyası” , Akşam Gazetesi, 16.01.2007.
- MORAN, Adli; Dinler Tarihi, İst., (Basım yılı belli değil).
- ÖZEY, Ramazan; Dünya Denklemine Ortadoğu, İst., 1996.
- ÖKE, Mim Kemal; Kutsal Topraklarda SİYONİSTLER VE MASONLAR, İst., 1991.

- ÖMER, A. Hilmi; İsa Meselesi, İstanbul, 1931.
- SARIÇAM, İbrahim; Emevi – Haşimi İlişkileri, Ank., 1997.
- SANDER, Ora; Siyasi Tarih, Ank., 2001.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem; Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 2002
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem; “Mesih,” tabula rasa dergisi, S.8, Isparta, 2003.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem; “İslam Hıristiyan Diyaloguna Genel Bir Bakış”, O.M.Ü.İ.F.D., S.4, , s. 4. Samsun, 1990.
- SCHIMNEL, Annemarie; Dinler Tarihine Giriş, Ank., 1955.
- TROL, Christian W.;“ Tarihi Bir Olay olarak Hıristiyanlık”, (çev.: Talip Özdeş), C.Ü.İ.F.D., S.3, s.257. Sivas, 1999.
- TANYU, Hikmet; Tarih Boyunca YAHUDİLER VE TÜRKLER, cilt:2, İst., 1979.
- TUNÇ, M. Şekip; Bir Din Felsefesine Doğru, İst., 1959.
- TOPLAMACIOĞLU, Mehmet; “Dinler Bilimi”, A.Ü.İ.F.D., c.XIX, , s.43. Ank., 1973.
- TURAN, ömer, Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta ORTADOĞU, İst., 2003.
- TOYNBEE, Arnold J.; (çev. M.Aydın), Konya, 2000.
- TARAKCI, Muhammet; “Hıristiyanlıkta Vahiy Anlayışı”,U.Ü.İ.F.D., cilt 12, sayı 2, s.174. Bursa, 2003.
- USTA, Ahmet; “Ali Reşad’ınTarih-i Kadiminde İbraniler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, S.14–15, s.142–145. Samsun, 2003.
- YÜKSEL, Emrullah; “ Din Fenomeni”, *İ.Ü. İ.F. D.* , S. 1, , s. 79. İst., 1999
- YILDIRIM, Suat; Mevcut Kaynaklara göre ,HIRİSTİYANLIK, Ank., 1988.

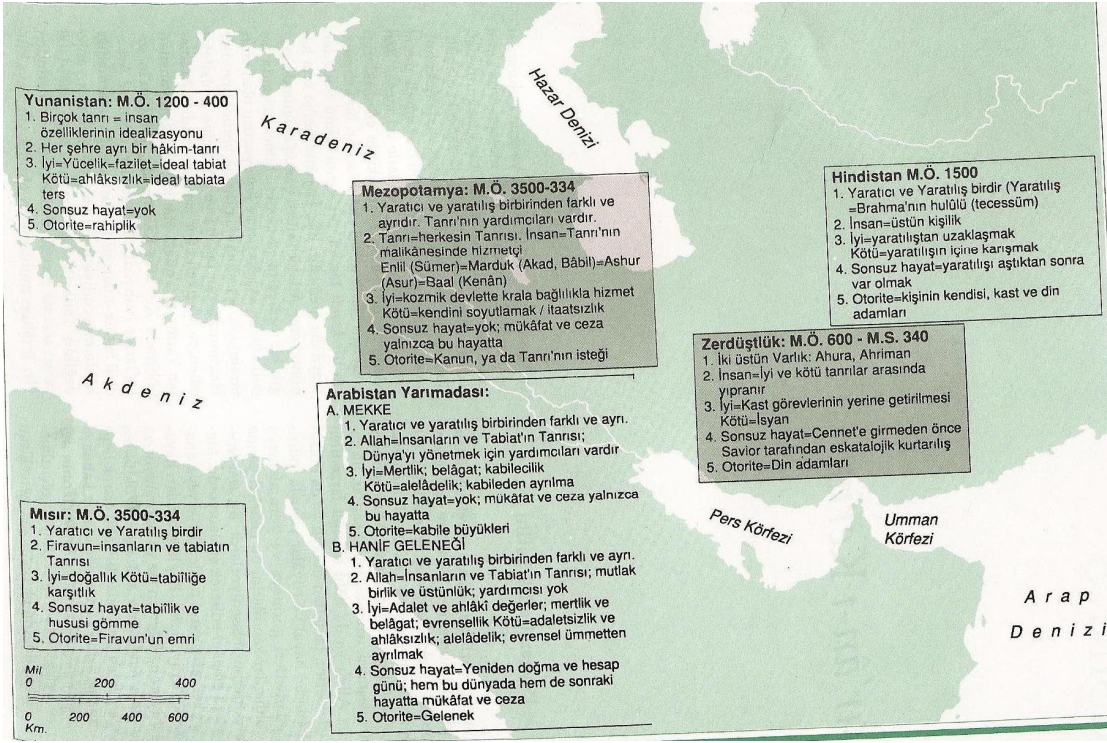
EKLER

EK-1

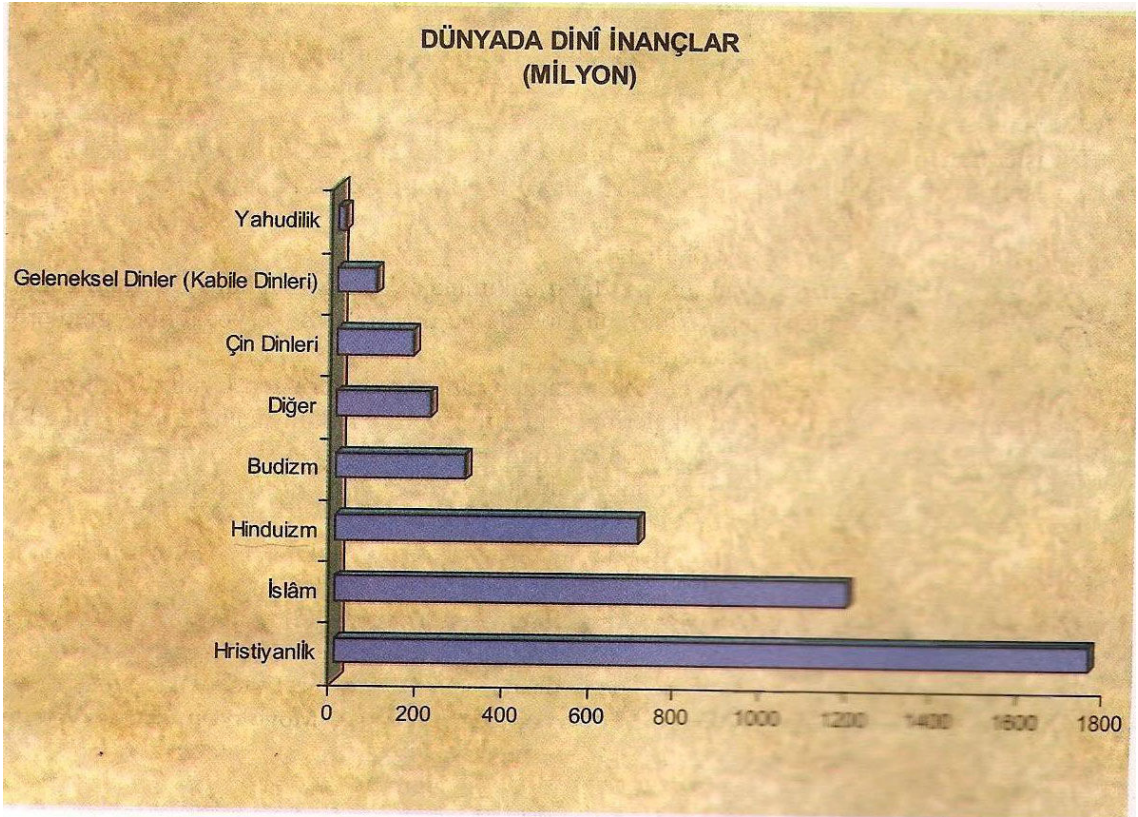
1. Ortadoğu'nun coğrafi ve jeopolitik önemini gösteren geçiş yolları

EK-2

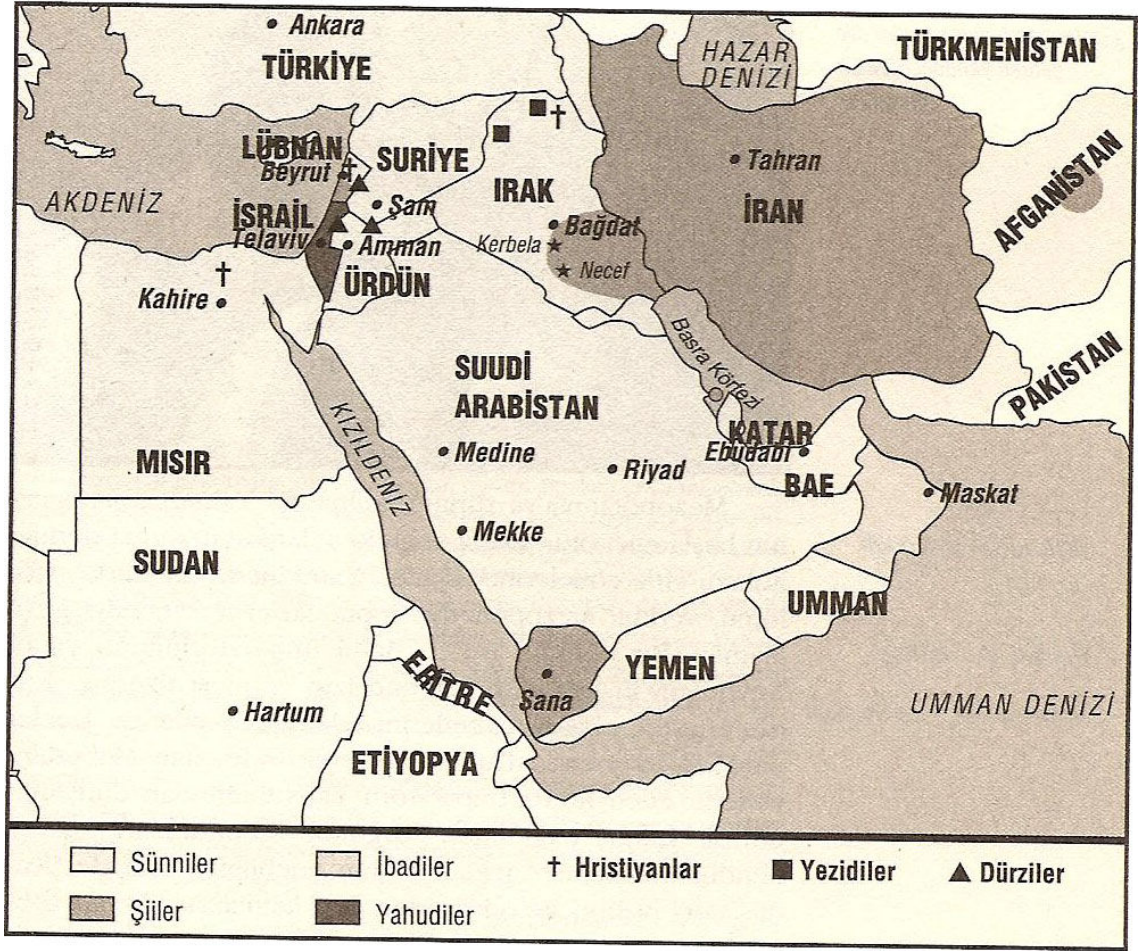
2. M.Ö. dünyadaki bazı inançlar ve temel özelliklerini gösteren şema

EK-3

3. Dünyadaki dinlerin mensuplarının oranlarını gösteren şema

EK-4

4. Ortadoğu ve çevresindeki dini inanç, mezheplerin dağılımını gösteren harita

EK-5

Mezheplerin ülkelere göre dağılımı (%)

ÜLKELER	Sünni	Şii	Diğer
Irak	42	52	6
İran	7	90	3
Ürdün	92		
Lübnan	20	38	45
Suriye	86		14
S. Arabistan	97	2.5	
K. Yemen	41	57	2
G. Yemen	99		
Kuveyt	70	25	
Umman	92	7	
Katar	78	10	
BAE	75		
Bahreyn	40	55	5

Kaynak: Atlas Politik XX Siecl, Gerard Chaliand, Seuil, Paris

5. Ortadoğu'daki ülkelerin mezheplerinin oranını gösteren istatistik